

INSTITUTIO GENERALIS MISSALIS ROMANI

PROEMIUM

1. Cenam paschalem cum discipulis celebraturus, in qua sacrificium sui Corporis et Sanguinis instituit, Christus Dominus cenaculum magnum, stratum (*Lc* 22, 12) parari mandavit. Quod quidem iussum etiam ad se pertinere Ecclesia semper est arbitrata, cum de iis statuebat, quae, in disponendis hominum animis, locis, ritibus, textibus, ad sanctissimae Eucharistiae celebrationem spectarent. Normae quoque hodiernae, quae, voluntate Concilii Oecumenici Vaticani II innixae, praescriptae sunt, atque novum Missale, quo Ecclesia ritus romani in Missa celebranda posthac utetur, iterum sunt argumentum huius sollicitudinis Ecclesiae, eius fidei immutataeque amoris erga summum mysterium eucharisticum, atque continuam contextamque eius traditionem, quamquam res novae quaedam inductae sunt, testantur.

Testimonium fidei immutatae

2. Missae natura sacrificialis, a Concilio Tridentino, quod universae traditioni Ecclesiae congruebat, sollemniter asserta,¹ rursus enuntiata est a Concilio Vaticano II, quod circa Missam haec significantia protulit verba: “Salvator noster in Cena novissima sacrificium eucharisticum Corporis et Sanguinis sui instituit, quo sacrificium crucis in saecula, donec veniret, perpetuaret, atque adeo Ecclesiae dilectae sponsae memoriale concrederet mortis et resurrectionis suae”.²

Quod sic a Concilio docetur, id formulis Missae continenter exprimitur. Etenim doctrina, quae hac sententia, iam in antiquo Sacramentario, vulgo Leoniano nuncupato, exstante, presse significatur: “quoties huius hostiae commemoratio celebratur, opus nostrae redemptionis exercetur”,³ apte accurateque explicatur in Precibus eucharisticis; in his enim sacerdos, dum anamnesin peragit, ad Deum nomine etiam totius populi conversus, ei gratias persolvit et sacrificium offert vivum et sanctum, oblationem scilicet Ecclesiae et hostiam, cuius immolatione ipse Deus voluit placari,⁴ atque orat, ut Corpus et Sanguis Christi sint Patri sacrificium acceptabile et toti mundo salutare.⁵

Ita in novo Missali lex orandi Ecclesiae respondet perenni legi credendi, qua nempe monemur unum et idem esse, excepta diversa offerendi ratione, crucis sacrificium eiusque in Missa sacramentalem renovationem, quam in Cena novissima Christus Dominus instituit Apostolisque faciendam mandavit in sui

memoriam, atque proinde Missam simul esse sacrificium laudis, gratiarum actionis, propitiatorium et satisfactorium.

3. Mirabile etiam mysterium praesentiae realis Domini sub speciebus eucharisticis, a Concilio Vaticano II⁶ aliisque Ecclesiae Magisterii documentis⁷ eodem sensu eademque sententia, quibus Concilium Tridentinum id credendum proposuerat,⁸ confirmatum, in Missae celebratione declaratur non solum ipsis verbis consecrationis, quibus Christus per transubstantiationem praesens redditur, sed etiam sensu et exhibitione summae reverentiae et adorationis, quae in Liturgia eucharistica fieri contingit. Eadem de causa populus christianus adducitur, ut feria V Hebdomadae sanctae in Cena Domini, et in sollemnitate Ss.mi Corporis et Sanguinis Christi, hoc admirabile Sacramentum peculiarem in modum excolat adorando.

4. Natura vero sacerdotii ministerialis, quod episcopi et presbyteri proprium est, qui in persona Christi sacrificium offerunt coetuique populi sancti praesident, in ipsius ritus forma, e praestantiore loco et munere eiusdem sacerdotis elucet. Huius vero muneris rationes edicuntur et perspicue ac fusius explanantur in gratiarum actione Missae chrismatis, feria V Hebdomadae sanctae; quo videlicet die institutio sacerdotii commemoratur. In illa enim collatio potestatis sacerdotalis per manuum impositionem facta illustratur; atque ipsa potestas, singulis officiis recensitis, describitur, quae est continuatio potestatis Christi, Summi Pontificis Novi Testamenti.

5. Sed hac sacerdotii ministerialis natura etiam aliud quiddam, magni sane faciendum, in sua luce collocatur, id est regale sacerdotium fidelium, quorum sacrificium spirituale per Episcopi et presbyterorum ministerium in unione cum sacrificio Christi, unici Mediatoris, consummatur.⁹ Namque celebratio Eucharistiae est actio Ecclesiae universae; in qua unusquisque solum et totum id agat, quod ad ipsum pertinet, respectu habito gradus eius in populo Dei. Quo efficitur, ut etiam rationes quaedam celebrationis magis attendantur, quibus saeculorum decursu interdum est minor cura adhibita. Hic enim populus est populus Dei, Sanguine Christi acquisitus, a Domino congregatus, eius verbo nutritus, populus ad id vocatus, ut preces totius familiae humanae ad Deum admoveat, populus, qui pro mysterio salutis gratias in Christo agit eius sacrificium offerendo, populus denique, qui per Communionem Corporis et Sanguinis Christi in unum coalescit. Qui populus, licet origine sua sit sanctus, tamen per ipsam participationem consciam, actuosam et fructuosam mysterii eucharistici in sanctitate continenter crescit.¹⁰

Traditio non intermissa declaratur

6. Cum praecepta enuntiaret, quibus Ordo Missae recognosceretur, Concilium Vaticanum II praeter alia mandavit quoque, ut ritus nonnulli restituerentur “ad pristinam sanctorum Patrum normam”,¹¹ iisdem videlicet usum verbis ac S. Pius V in Constitutione Apostolica “Quo primum” inscriptis, qua anno 1570 Missale Tridentinum est promulgatum. Ob hanc vero ipsam verborum convenientiam notari potest, qua ratione ambo Missalia Romana, quamvis intercesserint quattuor saecula, aequalem et parem complectantur traditionem. Si autem huius traditionis ponderentur interiora elementa, intellegitur etiam, quam egregie ac feliciter prius perficiatur altero.

7. Temporibus sane difficilibus, quibus catholica fides de indole sacrificali Missae, de ministeriali sacerdotio, de reali et perpetua Christi sub eucharisticis speciebus praesentia in discrimen fuerat adducta, id S. Pii V imprimis intererat, ut recentiore traditionem, immerito oppugnatam, servaret, minimis tantummodo ritus sacri mutationibus inductis. Re quidem vera Missale illud anni 1570 paulum admodum distat a primo omnium anno 1474 typis edito Missali, quod vicissim fideliter quidem repetit Missale temporis Innocentii PP. III. Codices insuper Bibliothecae Vaticanae, quamquam aliquot intulerant locutionum emendationes, haud tamen permiserunt, ut in illa pervestigatione “veterum et probatorum auctorum” plus quam liturgici commentarii mediae aetatis inquirerentur.

8. Hodie, contra, illa “sanctorum Patrum norma”, quam sectabantur Missalis S. Pii V emendatores, locupletata est innumerabilibus eruditorum scriptis. Postquam enim Sacramentarium Gregorianum nuncupatum anno 1571 primum editum est, vetera Sacramentaria romana et ambrosiana critica arte saepe typis sunt divulgata, perinde ac vetusti libri liturgici hispani et gallicani, qui plurimas preces non levis praestantiae spiritualis, eo usque ignoratas, in conspectum prodixerunt.

Traditiones pariter priscorum saeculorum, antequam ritus Orientis et Occidentis constituerentur, nunc idcirco melius cognoscuntur, quod tot reperta sunt documenta liturgica.

Praeterea progredientia sanctorum Patrum studia theologiam mysterii eucharistici lumine perfuderunt doctrinae Patrum in antiquitate christiana excellentissimorum, uti S. Irenaei, S. Ambrosii, S. Cyrilli Hierosolymitani, S. Ioannis Chrysostomi.

9. Quapropter “sanctorum Patrum norma” non postulat solum, ut conserventur ea, quae maiores nostri proximi tradiderint, sed ut comprehendantur altiusque perpendantur cuncta praeterita Ecclesiae tempora ac modi universi, quibus unica

eius fides declarata est in humani civilisque cultus formis tam inter se differentibus, quippe quae vigerent in regionibus semiticis, graecis, latinis. Amplior autem hic prospectus cernere nos sinit, quemadmodum Spiritus Sanctus praestet populo Dei mirandam fidelitatem in conservando immutabili fidei deposito, licet permagna sit precum rituumque varietas.

Ad novas rerum condiciones accommodatio

10. Novum igitur Missale, dum testificatur legem orandi Ecclesiae romanae, fideique depositum a Conciliis recentioribus traditum tutatur, ipsum vicissim magni momenti gradum designat in liturgica traditione.

Cum enim Patres Concilii Vaticani II asseverationes dogmaticas Concilii Tridentini iterarunt, in longe alia mundi aetate sunt locuti; qua de causa in re pastoralis valuerunt afferre proposita et consilia, quae ante quattuor saecula ne praevideri quidem potuerunt.

11. Agnoverat iam Tridentinum Concilium magnam utilitatem catecheticae, quae in Missae celebratione contineretur; unde tamen colligere omnia consecratoria, ad vitae usum quod attinet, nequibat. A multis reapse flagitabatur, ut sermonem vulgarem in sacrificio eucharistico peragendo usurpari liceret. Ad talem quidem postulationem, Concilium, rationem ducens adiunctorum illa aetate obtinentium, sui officii esse arbitrabatur doctrinam Ecclesiae tralaticiam denuo inculcare, secundum quam sacrificium eucharisticum imprimis Christi ipsius est actio, cuius proinde efficacitas propria eo modo non afficitur, quo fideles eiusdem fiunt participes. Idcirco firmis hisce simulque moderatis verbis edictum est: “Etsi Missa magnam contineat populi fidelis eruditionem, non tamen expedire visum est Patribus, ut vulgari passim lingua celebraretur”.¹² Atque condemnandum esse pronuntiavit eum, qui censeret “Ecclesiae romanae ritum, quo submissa voce pars Canonis et verba consecrationis proferuntur, damnandum esse; aut lingua tantum vulgari Missam celebrari debere”.¹³ Nihilominus, dum hinc vetuit in Missa linguae vernaculae usum, illinc animarum pastores eius in locum congruentem substituere catechesim iussit: “Ne oves Christi esuriant ... mandat sancta Synodus pastoribus et singulis curam animarum gerentibus, ut frequenter inter Missarum celebrationem vel per se vel per alios, ex his, quae in Missa leguntur, exponant atque inter cetera sanctissimi huius sacrificii mysterium aliquod declarent, diebus praesertim dominicis et festis”.¹⁴

12. Propterea congregatum, ut Ecclesiam aptaret ad proprii muneris apostolici necessitates hisce ipsis temporibus, Concilium Vaticanum II funditus perspexit, quemadmodum Tridentinum, didascalicam et pastoralementem indolem sacrae Liturgiae.¹⁵ Et, cum nemo catholicorum esset, qui legitimum efficacemque ritum

sacrum negaret lingua latina peractum, concedere etiam valuit: “Haud raro linguae vernaculae usurpatio valde utilis apud populum exsistere possit”, eiusque adhibendae facultatem dedit.¹⁶ Flagrans illud studium, quo hoc consultum ubivis est susceptum, profecto effecit ut, ducibus Episcopis atque ipsa Apostolica Sede, universae liturgicae celebrationes quas populus participaret, exsequi liceret vulgari sermone, quo plenius intellegeretur mysterium, quod celebraretur.

13. Verumtamen, cum linguae vernaculae usus in sacra Liturgia instrumentum sit, quamvis magni momenti, quo apertius exprimeretur catechesis mysterii, quae in celebratione continetur, Concilium Vaticanum II admonuit praeterea, ut aliqua Tridentini praescripta, quibus non omnibus locis erat obtemperatum, ad exitum deducerentur, veluti homilia diebus dominicis et festis habenda¹⁷ et facultas inter ipsos sacros ritus quasdam monitiones intericiendi.¹⁸

Potissimum vero Concilium Vaticanum II, a quo suadebatur “illa perfectior Missae participatio, qua fideles post Communionem sacerdotis ex eodem sacrificio Corpus dominicum sumunt”,¹⁹ incitavit, ut aliud optatum Patrum Tridentinorum in rem transferretur, ut scilicet ad sacram Eucharistiam plenius participandam “in singulis Missis fideles adstantes non solum spirituali affectu, sed sacramentali etiam Eucharistiae perceptione communicarent”.²⁰

14. Eodem quidem animo ac studio pastoralis permotum, Concilium Vaticanum II nova ratione expendere potuit institutum Tridentinum de Communionem sub utraque specie. Etenim, quoniam hodie in dubium minime revocantur doctrinae principia de plenissima vi Communionis, qua Eucharistia sub una specie panis suscipitur, permisit interdum Communionem sub utraque specie, cum scilicet, per dilucidiosem signi sacramentalis formam, opportunitas peculiaris offerretur altius intellegendi mysterii, quod fideles participarent.²¹

15. Hoc pacto, dum fida permanet Ecclesia suo muneri ut magistrae veritatis, custodiens “vetera”, id est depositum traditionis, officium quoque explet considerandi prudenterque adhibendi “nova” (cf. *Mt* 13, 52).

Pars enim quaedam novi Missalis preces Ecclesiae apertius ordinat ad temporis nostri necessitates; cuius generis sunt potissimum Missae rituales et pro variis necessitatibus, in quibus traditio et novitas opportune inter se sociantur. Itaque, dum complures dictiones integrae manserunt ex antiquissima haustae Ecclesiae traditione, per ipsum saepius editum Missale Romanum patefacta, aliae plures ad hodierna requisita et condiciones accommodatae sunt, aliae, contra, uti orationes pro Ecclesia, laicis, operis humani sanctificatione, omnium gentium communitate, necessitatibus quibusdam nostrae aetatis propriis, ex integro sunt contextae,

sumptis cogitationibus ac saepe ipsis locutionibus ex recentibus Concilii documentis.

Ob eandem porro aestimationem novi status mundi, qui nunc est, in vetustissimae traditionis textuum usu, nulla prorsus videbatur inferri iniuria tam venerando thesauro, si quaedam sententiae immutarentur, quo convenientius sermo ipse cum hodiernae theologiae lingua concineret referretque ex veritate condicionem disciplinae Ecclesiae praesentem. Hinc dicta nonnulla, ad existimationem et usum bonorum terrestrium attinentia, sunt mutata, haud secus ac nonnulla, quae exterioris quandam paenitentiae formam prodebant aliarum Ecclesiae aetatum propriam.

Hoc denique modo normae liturgicae Concilii Tridentini pluribus sane in partibus completae et perfectae sunt normis Concilii Vaticani II, quod ad exitum perduxit conatus ad sacram Liturgiam fideles propius admovendi, qui per haec quattuor saecula sunt suscepti, praesertim vero recentiore aetate, maxime studio rei liturgicae a S. Pio X eiusque Successoribus promoti.

Caput I

**DE CELEBRATIONIS EUCHARISTICAE MOMENTO ET
DIGNITATE**

16. Celebratio Missae, ut actio Christi et populi Dei hierarchice ordinati, centrum est totius vitae christianae pro Ecclesia tum universa tum locali, ac pro singulis fidelibus.²² In ea enim culmen habetur et actionis qua Deus in Christo mundum sanctificat, et cultus quem homines exhibent Patri, eum per Christum Dei Filium in Spiritu Sancto adorantes.²³ In ea insuper mysteria redemptionis ita per anni circulum recoluntur, ut quodammodo praesentia reddantur.²⁴ Ceterae autem actiones sacrae et omnia opera christianae vitae cum ea cohaerent, ex ea profluunt et ad eam ordinantur.²⁵

17. Maxime proinde interest ut celebratio Missae seu Cenae dominicae ita ordinetur, ut sacri ministri atque fideles, illam pro sua condicione participantes, eos fructus plenius exinde capiant,²⁶ ad quos obtinendos Christus Dominus sacrificium eucharisticum sui Corporis et sui Sanguinis instituit illudque, velut memoriale passionis et resurrectionis suae, Ecclesiae dilectae sponsae concredidit.²⁷

18. Quod apte fiet si, attentis natura aliisque adiunctis uniuscuiusque coetus liturgici, universa celebratio ita disponatur, ut consciam illam, actuosam atque plenam participationem fidelium inducat, corporis nempe et animi, fide, spe et caritate ferventem, quae ab Ecclesia exoptatur et ab ipsa celebrationis natura postulatur, et ad quam populus christianus vi baptismatis ius habet et officium.²⁸

19. Quamvis fidelium praesentia et actuosam participatio, quae ecclesiam celebrationis naturam apertius manifestant,²⁹ aliquando non possint haberi, eucharistica celebratio sua efficacia et dignitate semper est praedita, quippe quae sit actus Christi et Ecclesiae, in quo sacerdos munus suum praecipuum adimplet et semper agit pro salute populi.

Ipsi ergo commendatur ut sacrificium eucharisticum etiam cotidie, pro posse, celebret.³⁰

20. Cum autem Eucharistiae celebratio, sicut et universa Liturgia, fiat per signa sensibilia, quibus fides alitur, roboratur et exprimitur,³¹ maxime curandum est eas formas et elementa ab Ecclesia proposita seligi et ordinari, quae, attentis personarum et locorum adiunctis, actuosam et plenam participationem intensius foveant et fidelium utilitati spirituali aptius respondeant.

21. Haec itaque Institutio eo spectat ut tum lineamenta generalia praebeat, quibus Eucharistiae celebratio apte ordinetur, tum regulas exponat, quibus singulae celebrationis formae disponantur.³²

22. Summi autem momenti est Eucharistiae celebratio in Ecclesia particulari.

Episcopus enim dioecesanus, primus mysteriorum Dei dispensator in Ecclesia particulari sibi commissa, moderator est, promotor et custos totius vitae liturgicae.³³ In celebrationibus quae, ipso praesidente, aguntur, praesertim vero in celebratione eucharistica, quae ab ipso agitur, presbyterio, diaconis et populo participantibus, mysterium Ecclesiae manifestatur. Quare huiusmodi Missarum sollemnia exemplo esse debent universae dioecesi.

Eius ergo est animum intendere ut presbyteri, diaconi et christifideles laici, genuinum sensum rituum et textuum liturgicorum penitus semper comprehendant et ita ad actuosam et fructuosam Eucharistiae celebrationem ducantur. Eundem in finem invigilet ut ipsarum celebrationum dignitas augeatur, ad quam promovendam loci sacri, musicae et artis pulchritudo quamplurimum conferat.

23. Quo insuper celebratio praescriptis et spiritui sacrae Liturgiae plenius respondeat, eiusque efficacia pastoralis augeatur, in hac Institutione generali et in Ordine Missae, aliquae accommodationes et aptationes exponuntur.

24. Hae aptationes, ut plurimum, in electione consistunt quorundam rituum aut textuum, id est cantuum, lectionum, orationum, monitionum et gestuum, qui sint necessitatibus, praeparationi et ingenio participantium magis respondentes quique sacerdoti celebranti committuntur. Attamen meminerit sacerdos se servitorem esse sacrae Liturgiae, sibi quidem proprio Marte in Missae celebratione addere, demere aut mutare non licere.³⁴

25. Insuper in Missali suo loco aptationes quaedam innuuntur quae, iuxta Constitutionem de sacra Liturgia, respective competunt aut Episcopo dioecesano aut Conferentiae Episcoporum³⁵ (*cf. infra, nn. 387, 388-393*).

26. Quod autem ad varietates et adaptationes profundiores attinet, quae ad traditiones et ingenium populorum et regionum attendant, ad mentem art. 40 Constitutionis de sacra Liturgia pro utilitate vel necessitate introducendas, ea servantur quae in Instructione “De Liturgia romana et inculturatione”³⁶ et *infra (nn. 395-399)* exponuntur.

Caput II

DE STRUCTURA MISSAE EIUSQUE ELEMENTIS ET PARTIBUS

I. DE GENERALI STRUCTURA MISSAE

27. In Missa seu Cena dominica populus Dei in unum convocatur, sacerdote praeside personamque Christi gerente, ad memoriale Domini seu sacrificium eucharisticum celebrandum.³⁷ Quare de huiusmodi sanctae Ecclesiae coadunatione locali eminenter valet promissio Christi: “Ubi sunt duo vel tres congregati in nomine meo, ibi sum in medio eorum” (*Mt* 18, 20). In Missae enim celebratione, in qua sacrificium crucis perpetuatur,³⁸ Christus realiter praesens adest in ipso coetu in suo nomine congregato, in persona ministri, in verbo suo, et quidem substantialiter et continenter sub speciebus eucharisticis.³⁹

28. Missa duabus partibus quodammodo constat, liturgia nempe verbi et liturgia eucharistica, quae tam arcte inter se coniunguntur, ut unum actum cultus efficiant.⁴⁰ Siquidem in Missa mensa tam verbi Dei quam Corporis Christi paratur e qua fideles instituantur et reficiantur.⁴¹ Quidam autem ritus celebrationem aperiunt et concludunt.

II. DE DIVERSIS ELEMENTIS MISSAE

De lectione verbi Dei eiusque explanatione

29. Cum sacrae Scripturae in Ecclesia leguntur, Deus ipse ad populum suum loquitur et Christus, praesens in verbo suo, Evangelium annuntiat.

Ideoque lectiones verbi Dei, quae elementum maximi momenti Liturgiae praebent, cum veneratione ab omnibus sunt audiendae. Quamvis autem verbum divinum in lectionibus sacrae Scripturae ad omnes homines cuiusque temporis dirigatur iisque intellegibile sit, eius tamen plenior intellegentia et efficacia expositione viva, id est homilia, utpote parte actionis liturgicae,⁴² fovetur.

De orationibus aliisque partibus ad sacerdotem pertinentibus

30. Inter ea quae sacerdoti tribuuntur, primum locum obtinet Prex eucharistica, quae culmen est totius celebrationis. Accedunt deinde orationes, idest collecta, oratio super oblata et oratio post Communionem. Hae preces a sacerdote, qui coetui personam Christi gerens praeest, ad Deum diriguntur nomine totius plebis sanctae et omnium circumstantium.⁴³ Merito igitur “orationes praesidentiales” nominantur.

31. Item ad sacerdotem, munere praesidis coetus congregati fungentem, spectat proferre quasdam monitiones in ipso ritu praevisas. Ubi a rubricis statuitur, celebranti licet eas aliquatenus aptare ut participantium captui respondeant; curet tamen sacerdos ut sensum monitionis quae in Missali proponitur ipse semper servet eamque paucis verbis exprimat. Sacerdoti praesidi etiam spectat verbum Dei moderari, necnon benedictionem finalem impertire. Ipsi insuper licet, brevissimis verbis, introducere fideles in Missam diei, post salutationem initialem et ante actum paenitentialem; in liturgiam verbi, ante lectiones; in Precem eucharisticam, ante Praefationem, numquam vero intra Precem ipsam; necnon universam actionem sacram, ante dimissionem, concludere.

32. Natura partium “praesidentialium” exigit ut clara et elata voce proferantur et ab omnibus cum attentione auscultentur.⁴⁴ Proinde dum sacerdos eas profert aliae orationes vel cantus non habeantur, atque organum vel alia instrumenta musica sileant.

33. Sacerdos etenim, tamquam praeses, nomine Ecclesiae et congregatae communitatis preces effundit, aliquando autem nomine dumtaxat suo, ut ministerium suum maiore cum animi attentione et pietate adimpleat. Huiusmodi preces, quae ante lectionem Evangelii, in praeparatione donorum, necnon ante et post sacerdotis Communionem proponuntur, secreto dicuntur.

De aliis formulis in celebratione occurrentibus

34. Cum Missae celebratio natura sua indolem “communitariam” habeat,⁴⁵ dialogis inter sacerdotem et fideles congregatos necnon acclamationibus magna vis inhaeret:⁴⁶ etenim non sunt tantum signa externa celebrationis communis, sed communionem inter sacerdotem et populum fovent et efficiunt.

35. Acclamationes et responsiones fidelium salutationibus sacerdotis et orationibus illum participationis actuosae gradum constituunt, qui in omni Missae forma a fidelibus congregatis praestandus est, ut actio totius communitatis clare exprimatur et foveatur.⁴⁷

36. Aliae partes, ad actuosam fidelium participationem manifestandam et fovendam valde utiles, quae universo coetui convocato tribuuntur, sunt praesertim actus paenitentialis, confessio fidei, oratio universalis et Oratio dominica.

37. Demum ex aliis formulis:

a) nonnullae ritum seu actum per se stantem, uti hymnus **Glória**, psalmus responsorius, **Allelúia** et versus ante Evangelium, **Sanctus**, acclamatio anamneseos, cantus post Communionem, constituunt;

b) nonnullae vero, uti cantus ad introitum, ad offertorium, ad fractionem (*Agnus Dei*) et ad Communionem, ritum aliquem comitantur.

De modis proferendi varios textus

38. In textibus clara et elata voce proferendis sive a sacerdote vel diacono sive a lectore sive ab omnibus, vox respondeat generi ipsius textus, prouti hic est lectio, oratio, admonitio, acclamatio, cantus; necnon formae celebrationis et sollemnitati coetus. Ratio insuper habeatur indolis diversarum linguarum et ingenii populorum.

In rubricis ergo et in normis quae sequuntur, verba “dicere” vel “proferre” intellegi debent sive de cantu sive de recitatione, servatis principiis supra propositis.

De momento cantus

39. Ab Apostolo monentur christifideles qui in unum conveniunt expectantes adventum Domini sui, ut una simul cantent psalmis, hymnis et canticis spiritualibus (cf. *Col 3, 16*). Cantus enim est signum exultationis cordis (cf. *Act 2, 46*). Unde S. Augustinus recte dicit: “cantare amantis est”,⁴⁸ et iam antiquitus in proverbium venit: “bis orat qui bene cantat”.

40. Magni ergo fiat usus cantus in Missae celebratione, attentis ingenio populorum et facultatibus cuiuslibet coetus liturgici. Quamvis non semper necessarium sit, v. gr. in Missis ferialibus, omnes textus cantu proferre qui per se cantui destinantur, curandum omnino est ne desit cantus ministrorum et populi in celebrationibus, quae diebus dominicis et festis de praecepto peraguntur.

In seligendis tamen partibus quae revera canantur, eae praeferendae sunt quae maioris sunt momenti, et praesertim, quae a sacerdote vel a diacono aut lectore, populo respondente, canendae sunt, aut a sacerdote et populo simul proferendae.⁴⁹

41. Principem locum obtineat, ceteris paribus, cantus gregorianus, utpote Liturgiae romanae proprius. Alia genera musicae sacrae, praesertim vero polyphonia, minime excluduntur, dummodo spiritui actionis liturgicae respondeant et participationem omnium fidelium foveant.⁵⁰

Cum frequentius in dies fideles ex diversis nationibus inter se conveniant, expedit ut iidem fideles aliquas saltem partes Ordinarii Missae, praesertim vero symbolum fidei et orationem dominicam, modulis adhibitis facilioribus, lingua latina simul cantare sciant.⁵¹

De gestibus et corporis habitibus

42. Gestus et corporis habitus tum sacerdotis, diaconi, et ministrorum, tum populi eo contendere debent ut tota celebratio decore nobilique simplicitate fulgeat, diversarum eius partium vera plenaque significatio percipiatur et omnium participatio foveatur.⁵² Attendendum igitur erit ad ea quae ab hac Institutione generali et tradita praxi Ritus romani definiuntur, et quae ad commune bonum spirituale populi Dei conferant, potius quam ad privatam propensionem aut arbitrium.

Communis corporis habitus, ab omnibus participantibus servandus, signum est unitatis membrorum communitatis christianae ad sacram Liturgiam congregatorum: mentem enim et sensus animi participantium exprimit eosdemque fovet.

43. Fideles stent ab initio cantus ad introitum, vel dum sacerdos accedit ad altare, usque ad collectam inclusive; ad cantum **Allelúia** ante Evangelium; dum ipsum Evangelium proclamatur; dum professio fidei et oratio universalis fiunt; necnon ab invitatione *Oráte fratres* ante orationem super oblata usque ad finem Missae, praeter ea quae infra dicuntur.

Sedeant autem dum proferuntur lectiones ante Evangelium et psalmus responsorius; ad homiliam et dum fit praeparatio donorum ad offertorium; atque, pro opportunitate, dum sacrum silentium post Communionem servatur.

Genuflectant vero, nisi valetudinis causa, vel ob angustiam loci vel frequentiore numerum adstantium aliasve rationabiles causas impediuntur, ad consecrationem. Hi vero qui non genuflectunt ad consecrationem, inclinationem profundam peragant dum sacerdos genuflectit post consecrationem.

Est tamen Conferentiae Episcoporum, gestus et corporis habitus in Ordine Missae descriptos ingenio et rationabilibus populorum traditionibus ad normam iuris aptare.⁵³ Attendendum tamen erit, ut sensui et indoli cuiusque partis celebrationis respondeant. Ubi mos est, populum ab acclamatione *Sanctus* expleta usque ad finem *Precis eucharisticae* et ante Communionem quando sacerdos dicit *Ecce Agnus Dei* genuflexum manere, hic laudabiliter retinetur.

Ad uniformitatem in gestibus et corporis habitibus in una eademque celebratione obtinendam, fideles monitionibus obtemperent, quas diaconus, vel minister laicus, vel sacerdos proferunt, iuxta ea quae in Missali statuuntur.

44. In gestibus numerantur etiam actiones et processiones, quibus sacerdos cum diacono, et ministris, ad altare adit; diaconus ante Evangelii proclamationem

Evangeliarium seu Librum evangeliorum ad ambonem defert; fideles dona afferunt et ad Communionem accedunt. Convenit ut huiusmodi actiones et processiones decore peragantur, dum cantus ipsis proprii fiunt, iuxta normas pro singulis statutas.

De silentio

45. Sacrum quoque silentium, tamquam pars celebrationis, suo tempore est servandum.⁵⁴ Eius autem natura a tempore pendet, quo in singulis celebrationibus occurrit. In actu enim paenitentiali et post invitationem ad orandum singuli ad seipsos convertuntur; lectione autem vel homilia peracta, ea quae audierunt breviter meditantur; post Communionem vero in corde suo Deum laudant et orant.

Iam ante ipsam celebrationem silentium laudabiliter servatur in ecclesia, in sacristia, in secretario et in locis ipsis propinquioribus, ut omnes se ad sacra peragenda devote et rite disponantur.

III. DE SINGULIS MISSAE PARTIBUS

A) Ritus initiales

46. Ritus qui liturgiam verbi praecedunt, scilicet introitus, salutatio, actus paenitentialis, **Kýrie**, **Glória** et collecta, characterem habent exordii, introductionis et praeparationis.

Finis eorum est, ut fideles in unum convenientes communionem constituent et recte ad verbum Dei audiendum digneque Eucharistiam celebrandam sese disponant.

In quibusdam celebrationibus, quae cum Missa ad normam librorum liturgicorum conectuntur, ritus initiales omittuntur aut modo peculiari peraguntur.

Introitus

47. Populo congregato, dum ingreditur sacerdos cum diacono et ministris, cantus ad introitum incipitur. Finis huius cantus est celebrationem aperire, unionem congregatorum fovere, eorumque mentem in mysterium temporis liturgici vel festivitatis introducere atque processionem sacerdotis ministrorumque comitari.

48. Peragitur autem a schola et populo alternatim, vel simili modo a cantore et populo, vel totus a populo vel a schola sola. Adhiberi potest sive antiphona cum suo psalmo in Graduali Romano vel in Graduali simplici exstans, sive alius cantus,

actioni sacrae, diei vel temporis indoli congruus⁵⁵, cuius textus a Conferentia Episcoporum sit approbatus.

Si ad introitum non habetur cantus, antiphona in Missali proposita recitatur sive a fidelibus, sive ab aliquibus ex ipsis, sive a lectore, sin aliter ab ipso sacerdote, qui potest etiam in modum monitionis initialis (*cf. n. 31*) eam aptare.

Salutatio altaris et populi congregati

49. Cum ad presbyterium pervenerint, sacerdos, diaconi, et ministri altare salutant profunda inclinatione.

Venerationis autem significandae causa, sacerdos et diaconus ipsum altare deinde osculantur; et sacerdos, pro opportunitate, crucem et altare incensat.

50. Expleto cantu ad introitum, sacerdos, stans ad sedem, una cum universo coetu signat se signo crucis; deinde communitati congregatae praesentiam Domini per salutationem significat. Qua salutatione et populi responsione manifestatur Ecclesiae congregatae mysterium.

Salutatione populi facta, sacerdos, vel diaconus, vel minister laicus potest brevissimis verbis introducere fideles in Missam diei.

Actus paenitentialis

51. Postea sacerdos invitat ad actum paenitentialem, qui, post brevem pausam silentii, a tota communitate formula confessionis generalis perficitur, et sacerdotis absolutione concluditur, quae tamen efficacia sacramenti Paenitentiae caret.

Die dominica, praesertim tempore paschali, loco consueti actus paenitentialis, quandoque fieri potest benedictio et aspersio aquae in memoriam baptismi.⁵⁶

Kyrie, eleison

52. Post actum paenitentialem incipitur semper **Kýrie eléison**, nisi forte locum iam habuerit in ipso actu paenitentiali. Cum sit cantus quo fideles Dominum acclamant eiusque misericordiam implorant, peragitur de more ab omnibus, partem nempe in eo habentibus populo atque schola vel cantore.

Acclamatio quaeque de more bis repetitur, maiore tamen numero non excluso, ratione ingenii diversarum linguarum necnon musicae artis vel rerum adiunctorum. Quando **Kýrie** cantatur ut pars actus paenitentialis, singulis acclamationibus “tropus” praeponitur.

Gloria in excelsis

53. *Glória* est antiquissimus et venerabilis hymnus, quo Ecclesia, in Spiritu Sancto congregata, Deum Patrem atque Agnum glorificat eique supplicat. Huius hymni textus cum alio commutari nequit. Inchoatur a sacerdote vel, pro opportunitate, a cantore, aut a schola, cantatur autem vel ab omnibus simul, vel a populo alternatim cum schola, vel ab ipsa schola. Si non cantatur, recitandum est ab omnibus simul aut a duobus choris sibi invicem respondentibus.

Cantatur autem vel dicitur diebus dominicis extra tempus Adventus et Quadragesimae, necnon in sollemnitatibus et festis, et in peculiaribus celebrationibus sollemnioribus.

Collecta

54. Deinde sacerdos populum ad orandum invitat; et omnes una cum sacerdote parumper silent, ut consciï fiant se in conspectu Dei stare, et vota sua in animo possint nuncupare. Tunc sacerdos profert orationem, quae solet “collecta” nominari, et per quam indoles celebrationis exprimitur. Ex antiqua traditione Ecclesiae, oratio collecta de more ad Deum Patrem, per Christum in Spiritu Sancto, dirigitur⁵⁷ et conclusione trinitaria, idest longiore concluditur, hoc modo:

– si dirigitur ad Patrem: *Per Dóminum nostrum Iesum Christum Fílium tuum, qui tecum vivit et regnat in unitáte Spíritus Sancti, Deus, per ómnia saécula saeculórum;*

– si dirigitur ad Patrem, sed in fine ipsius fit mentio Filii: *Qui tecum vivit et regnat in unitáte Spíritus Sancti, Deus, per ómnia saécula saeculórum;*

– si dirigitur ad Filium: *Qui vivis et regnas cum Deo Patre in unitáte Spíritus Sancti, Deus, per ómnia saécula saeculórum.*

Populus, precationi se coniungens, acclamatione *Amen* orationem facit suam .

In Missa semper unica dicitur collecta.

B) Liturgia verbi

55. Partem praecipuam liturgiae verbi constituunt lectiones e sacra Scriptura desumptae cum cantibus inter eas occurrentibus; homilia autem, professio fidei et oratio universalis seu oratio fidelium illam evolvunt et concludunt. Nam in lectionibus, quas homilia exponit, Deus populum suum alloquitur,⁵⁸ mysterium redemptionis et salutis patefacit, atque nutrimentum spirituale offert; et ipse

Christus per verbum suum in medio fidelium praesens adest.⁵⁹ Hoc verbum divinum populus suum facit silentio et cantibus, atque ipsi adhaeret professione fidei; eo autem nutritus, oratione universali pro necessitatibus totius Ecclesiae et pro totius mundi salute preces fundit.

Silentium

56. Liturgia verbi ita celebranda est ut faveat meditationi, ideo plane vitanda est omnis forma festinationis quae recollectionem impediat. In ea conveniunt etiam brevia momenta silentii, coetui congregato accommodata, quibus, Spiritu Sancto fovente, Dei Verbum corde percipiatur, ac responsio per orationem praeparetur. Quae momenta silentii opportune servari possunt, e.g., antequam inchoetur ipsa liturgia verbi, post primam et secundam lectionem, peracta denique homilia.⁶⁰

Lectiones biblicae

57. In lectionibus mensa verbi Dei paratur fidelibus et thesauri biblici eis aperiuntur.⁶¹ Praestat proinde lectionum biblicarum dispositionem servari, qua unitas utriusque Testamenti et historiae salutis illustratur; neque fas est lectiones et psalmum responsorium, quae verbum Dei continent, cum aliis textibus non biblicis commutari.⁶²

58. In celebratione Missae cum populo, lectiones semper ex ambone proferuntur.

59. Munus lectiones proferendi ex traditione non est praesidentiale sed ministeriale. Lectiones ergo a lectore proferantur, Evangelium autem a diacono vel, eo absente, ab alio sacerdote annuntietur. Si tamen diaconus vel alius sacerdos praesto non sit, ipse sacerdos celebrans Evangelium legat; et si alius quoque idoneus lector absit, sacerdos celebrans etiam alias lectiones proferat.

Post singulas lectiones qui legit profert acclamationem, cui respondens, populus congregatus honorem tribuit verbo Dei fide et grato animo recepto.

60. Lectio Evangelii culmen constituit liturgiae verbi. Maximam venerationem illi esse tribuendam, ipsa Liturgia docet, cum eam prae ceteris lectionibus speciali honore insigniat, sive ex parte ministri ad eam annuntiandam deputati et per benedictionem vel orationem sese praeparantis; sive ex parte fidelium, qui per acclamationes Christum praesentem sibi loquentem agnoscunt et profitentur, et lectionem ipsam stantes auscultant; sive ex ipsis signis venerationis Evangelionario tributis.

Psalmus responsorius

61. Post primam lectionem sequitur psalmus responsorius, qui est pars integralis liturgiae verbi et magnum momentum liturgicum et pastorale prae se fert, cum verbi Dei meditationem foveat.

Psalmus responsorius unicuique lectioni respondeat et e lectionario de more sumatur.

Praestat psalmum responsorium cantu proferri, saltem ad populi responsum quod attinet. Psalmista proinde, seu cantor psalmi, in ambone vel alio loco apto profert versus psalmi, tota congregatione sedente et auscultante, immo de more per responsum participante, nisi psalmus modo directo, idest sine responso, proferatur. Ut autem populus responsum psalmodicum facilius proferre valeat, textus aliqui responsorum et psalmorum pro diversis temporibus anni aut pro diversis ordinibus Sanctorum selecti sunt, qui adhiberi valent, loco textus lectioni respondentis, quoties psalmus cantu profertur. Si psalmus cani non potest, recitatur modo aptiore ad meditationem verbi Dei fovendam.

Loco psalmi in lectionario assignati cani potest etiam vel responsorium graduale e Graduali Romano, vel psalmus responsorius aut alleluaticus e Graduali simplici, sicut in his libris describuntur.

Acclamatio ante lectionem Evangelii

62. Post lectionem, quae immediate Evangelium praecedat, canitur **Allelúia** vel alius cantus a rubricis statutus, prouti tempus liturgicum postulat. Huiusmodi acclamatio ritum seu actum per se stantem constituit, quo fidelium coetus Dominum sibi in Evangelio locuturum excipit atque salutem suam cantu profitetur. Cantatur ab omnibus stantibus, schola vel cantore praeeunte, et si casus fert, repetitur; versus vero a schola vel a cantore canitur.

a) **Allelúia** cantatur omni tempore extra Quadragesimam. Versus sumuntur e lectionario vel e Graduali.

b) Tempore Quadragesimae, loco **Allelúia** cantatur versus ante Evangelium in lectionario exhibitus. Cui etiam potest alius psalmus seu tractus, prout invenitur in Graduali.

63. Quando una tantum habetur lectio ante Evangelium:

a) tempore quo dicendum est **Allelúia**, haberi potest aut psalmus alleluaticus, aut psalmus et **Allelúia** cum suo versu;

b) tempore quo **Allelúia** non est dicendum, haberi potest aut psalmus et versus ante Evangelium aut psalmus tantum.

c) **Allelúia** vel versus ante Evangelium, si non cantantur, omitti possunt.

64. Sequentia, quae praeter quam diebus Paschae et Pentecostes, est ad libitum, cantatur ante **Allelúia**.

Homilia

65. Homilia est pars Liturgiae et valde commendatur:⁶³ est enim ad nutrimentum vitae christianae necessaria. Sit oportet explicatio aut alicuius aspectus lectionum sacrae Scripturae aut alterius textus ex Ordinario vel Proprio Missae diei, ratione habita sive mysterii, quod celebratur, sive peculiarium necessitatum auditorum.⁶⁴

66. Homilia de more ab ipso sacerdote celebrante habeatur vel ab eo committatur sacerdoti concelebranti, vel quandoque, pro opportunitate, etiam diacono, numquam vero laico.⁶⁵ In casibus peculiaribus iustaque de causa homilia haberi potest etiam ab Episcopo vel presbytero qui celebrationi interest quin concelebrare possit.

Diebus dominicis et festis de praecepto homilia habenda est nec omitti potest nisi gravi de causa, in omnibus Missis, quae concurrente populo celebrantur; ceteris vero diebus commendatur, praesertim in feriis Adventus, Quadragesimae et temporis paschalis, necnon in aliis festis et occasionibus, in quibus populus frequentior ad ecclesiam convenit.⁶⁶

Opportune post homiliam breve spatium silentii servatur.

Professio fidei

67. Symbolum seu professio fidei eo tendit ut universus populus congregatus verbo Dei in lectionibus e sacra Scriptura nuntiato et per homiliam exposito respondeat, et ut, regulam fidei proferendo, formula pro usu liturgico probata, magna fidei mysteria recolat et confiteatur, antequam eorum celebratio in Eucharistia incipiatur.

68. Symbolum cantandum vel dicendum est a sacerdote cum populo diebus dominicis et in sollemnitatibus; dici potest etiam in peculiaribus celebrationibus sollemnioribus.

Si in cantu profertur, inchoatur a sacerdote vel, pro opportunitate, a cantore, aut a schola, cantatur autem vel ab omnibus simul, vel a populo alternatim cum schola.

Si non cantatur, recitandum est ab omnibus simul aut a duobus choris sibi invicem respondentibus.

Oratio universalis

69. In oratione universali, seu oratione fidelium, populus, verbo Dei in fide suscepto quodammodo respondet et, sui sacerdotii baptismalis munus exercens, preces Deo offert pro salute omnium. Expediit ut huiusmodi oratio in Missis cum populo de more habeatur, ita ut obsecrationes fiant pro sancta Ecclesia, pro iis qui in potestate nos regunt, pro iis qui variis premuntur necessitatibus, ac pro omnibus hominibus totiusque mundi salute.⁶⁷

70. Intentionum series de more sint:

- a) pro necessitatibus Ecclesiae,
- b) pro rem publicam moderantibus et salute totius mundi,
- c) pro oppressis quacumque difficultate,
- d) pro communitate locali.

Attamen in celebratione aliqua particulari, uti Confirmatione, Matrimonio, Exsequiis, ordo intentionum pressius respicere potest particularem occasionem.

71. Est sacerdotis celebrantis preceationem a sede moderari. Ipse eam brevi monitione introducit, qua fideles ad orandum invitat, ipsamque oratione concludit. Intentiones quae proponuntur sint sobriae, sapienti libertate et paucis verbis compositae et preceationem universae communitatis exprimant.

Proferuntur ex ambone aut ex alio loco convenienti, a diacono vel a cantore vel a lectore, vel a fideli laico.⁶⁸

Populus vero stans preceationem suam exprimit sive invocatione communi post singulas intentiones prolatas, sive orando sub silentio.

C) Liturgia eucharistica

72. In Cena novissima, Christus sacrificium et convivium paschale instituit, quo sacrificium crucis in Ecclesia continue praesens efficitur, cum sacerdos, Christum Dominum repraesentans, idem perficit quod ipse Dominus egit atque discipulis in sui memoriam faciendum tradidit.⁶⁹

Christus enim accepit panem et calicem, gratias egit, fregit deditque discipulis suis, dicens: Accipite, manducate, bibite; hoc est Corpus meum; hic est calix Sanguinis mei. Hoc facite in meam commemorationem. Proinde Ecclesia totam celebrationem Liturgiae eucharisticae partibus hisce Christi verbis et actibus respondentibus ordinavit. Siquidem:

1) In praeparatione donorum, ad altare afferuntur panis et vinum cum aqua, ea nempe elementa, quae Christus in manus suas accepit.

2) In Prece eucharistica Deo pro toto opere salutis gratiae aguntur, et oblata Christi Corpus et Sanguis fiunt.

3) Per fractionem panis et per Communionem fideles, quamvis multi, ex uno pane accipiunt Corpus et ex uno calice Sanguinem Domini eodem modo ac Apostoli de manibus ipsius Christi.

Praeparatio donorum

73. Initio Liturgiae eucharisticae dona, quae Corpus et Sanguis Christi efficientur, ad altare afferuntur.

Imprimis altare, seu mensa dominica, quae centrum est totius liturgiae eucharisticae,⁷⁰ praeparatur, cum corporale, purificatorium, missale et calix, nisi ad abacum paratur, in eo collocantur.

Oblationes deinde afferuntur: panis et vinum laudabiliter a fidelibus praesentantur, a sacerdote autem vel a diacono loco opportuno accipiuntur ad altare deferenda. Quamvis fideles panem et vinum ad liturgiam destinata non iam de suis proferant sicut olim, ritus tamen illa deferendi vim et significationem spiritualem servat.

Etiam pecunia vel alia dona pro pauperibus vel pro ecclesia a fidelibus allata vel in ecclesia collecta accepta habentur; quapropter loco apto extra mensam eucharisticam collocantur.

74. Processionem, qua dona afferuntur, cantus ad offertorium comitatur (*cf. n. 37, b*), qui protrahitur saltem usquedum dona super altare deposita sunt. Normae de modo cantandi eadem sunt ac pro cantu ad introitum (*cf. n. 48*). Cantus potest semper ritus ad offertorium sociare, etiam sine processione cum donis.

75. Panis et vinum super altare a sacerdote deponuntur comitantibus formulis statutis; sacerdos dona super altare collocata incensare potest, dein crucem et ipsum altare, ut oblatio Ecclesiae eiusque oratio sicut incensum in conspectum Dei

ascendere significantur. Deinde sacerdos, propter sacrum ministerium, et populus, ratione baptismalis dignitatis, incensari possunt a diacono vel ab alio ministro.

76. Deinde sacerdos manus lavat ad latus altaris, quo ritu desiderium internae purificationis exprimitur.

Oratio super oblata

77. Depositione oblatores facta et ritibus qui eam comitantur perfectis, per invitationem ad orandum una cum sacerdote et per orationem super oblata praeparatio donorum concluditur et Prex eucharistica praeparatur.

In Missa unica dicitur oratio super oblata, quae concluditur conclusione brevior, idest: **Per Christum Dóminum nostrum**; si vero in fine ipsius fit mentio Filii: **Qui vivit et regnat in saecula saeculorum**.

Populus precationi se coniungens, acclamatione **Amen** orationem facit suam.

Prex eucharistica

78. Nunc centrum et culmen totius celebrationis initium habet, ipsa nempe Prex eucharistica, prex scilicet gratiarum actionis et sanctificationis. Sacerdos populum ad corda versus Dominum in oratione et gratiarum actione elevanda invitat eumque sibi sociat in oratione, quam nomine totius communitatis per Iesum Christum in Spiritu Sancto ad Deum Patrem dirigit. Sensus autem huius orationis est, ut tota congregatio fidelium se cum Christo coniungat in confessione magnalium Dei et in oblatione sacrificii. Prex eucharistica exigit ut omnes reverentia et silentio eam auscultent.

79. Praecipua elementa e quibus Prex eucharistica constat, hoc modo distingui possunt:

a) Gratiarum actio (quae praesertim in Praefatione exprimitur), in qua sacerdos nomine totius populi sancti Deum Patrem glorificat et ei gratias agit pro toto opere salutis vel aliqua eius ratione particulari, secundum diversitatem diei, festivitatis vel temporis.

b) Acclamatio: qua tota congregatio, caelestibus virtutibus se iungens, cantat **Sanctus**. Haec acclamatio, quae partem ipsius Prex eucharisticae constituit, ab omni populo cum sacerdote profertur.

c) Epiclesis: qua per invocationes peculiare Ecclesia Spiritus Sancti virtutem implorat, ut dona ab hominibus oblata consecrentur, seu Corpus et Sanguis Christi

fiant, et ut hostia immaculata, in Communionem sumenda, sit in salutem eorum qui illam participaturi sunt.

d) Narratio institutionis et consecratio: verbis et actionibus Christi sacrificium peragitur, quod ipse Christus in Cena novissima instituit, cum suum Corpus et Sanguinem sub speciebus panis et vini obtulit, Apostolisque manducandum et bibendum dedit et iis mandatum reliquit idem mysterium perpetuandi.

e) Anamnesis: per quam, mandatum adimplens, quod a Christo Domino per Apostolos accepit, Ecclesia memoriam ipsius Christi agit, recolens praecipue eius beatam passionem, gloriosam resurrectionem et ad caelos ascensionem.

f) Oblatio: per quam in ipsa hac memoria Ecclesia, eaque praesertim hic et nunc congregata, in Spiritu Sancto hostiam immaculatam Patri offert. Intendit vero Ecclesia ut fideles non solummodo immaculatam hostiam offerant sed etiam seipsos offerre discant,⁷¹ et de die in diem consummentur, Christo mediatore, in unitatem cum Deo et inter se, ut sit tandem Deus omnia in omnibus.⁷²

g) Intercessionem: per quas exprimitur Eucharistiam celebrari in communionem cum tota Ecclesia tam caelesti quam terrestri, oblationemque fieri pro ipsa et omnibus eius membris vivis atque defunctis, quae ad participandam redemptionem et salutem per Christi Corpus et Sanguinem acquisitam vocata sunt.

h) Doxologia finalis: qua glorificatio Dei exprimitur, quaeque acclamatione: Amen populi, confirmatur et concluditur.

Ritus Communionis

80. Cum celebratio eucharistica convivium paschale sit, expedit ut, iuxta mandatum Domini, Corpus et Sanguis eius a fidelibus rite dispositis ut cibus spiritualis accipiantur. Ad hoc tendunt fractio alique ritus praeparatorii, quibus fideles ad Communionem immediate adducuntur.

Oratio dominica

81. In Oratione dominica panis cotidianus petitur, quo christianis praecipue panis eucharisticus innuitur, atque purificatio a peccatis imploratur, ita ut sancta revera sanctis dentur. Sacerdos invitationem ad orationem profert, omnes vero fideles orationem una cum sacerdote dicunt, et sacerdos solus embolismum adiungit, quem populus doxologia concludit. Embolismus, ultimam petitionem ipsius orationis dominicae evolvens, liberationem a potestate mali pro tota communitate fidelium expetit.

Invitatio, oratio ipsa, embolismus et doxologia qua populus haec concludit, cantu vel clara voce proferuntur.

Ritus pacis

82. Sequitur ritus pacis, quo Ecclesia pacem et unitatem pro se ipsa et universa hominum familia implorat et fideles ecclesiam communionem mutuaque caritatem sibi exprimunt, priusquam Sacramento communicent.

Ad ipsum signum pacis tradendae quod attinet, modus a Conferentiis Episcoporum, secundum ingenium et mores populorum, statuatur. Convenit tamen ut unusquisque solummodo sibi propinquioribus sobrie pacem significet.

Fractio panis

83. Sacerdos panem eucharisticum frangit, adiuvante, si casus fert, diacono vel conceleberrante. Gestus fractionis a Christo in ultima cena peractus, qui tempore apostolico toti actioni eucharisticae nomen dedit, significat fideles multos in Communionem ex uno pane vitae, qui est Christus pro mundi salute mortuus et resurgens, unum corpus effici (*1 Cor 10, 17*). Fractio inchoatur post pacem traditam, et debita cum reverentia peragitur, ne tamen innecessarie protrahatur nec immoderato momento aestimetur. Ritus iste sacerdoti et diacono reservatur.

Sacerdos panem frangit et partem hostiae in calicem immittit, ad significandam unitatem Corporis et Sanguinis Domini, in opere salutis, scilicet Corporis Christi Iesu viventis et gloriosi. Supplicatio **Agnus Dei** a schola vel a cantore, populo respondente, de more cantatur, vel saltem elata voce dicitur. Invocatio fractionem panis comitatur, quare repeti potest quoties necesse est adusque ritum peractum. Ultima vice concluditur verbis **dona nobis pacem**.

Communio

84. Sacerdos oratione secreta se praeparat, ut Corpus et Sanguinem Christi fructuose accipiat. Fideles idem faciunt silentio orantes.

Deinde sacerdos panem eucharisticum super patenam vel super calicem fidelibus ostendit eosque ad Christi convivium invitat; simul autem cum fidelibus actum humilitatis, verbis utens evangelicis praescriptis, elicit.

85. Valde optandum est, ut fideles, sicut et ipse sacerdos facere tenetur, ex hostiis, in eadem Missa consecratis, Corpus dominicum accipiant et in casibus praevisionis calicem (*cf. n. 283*) participant, quo etiam per signa Communio melius appareat participatio sacrificii, quod actu celebratur.⁷³

86. Dum sacerdos sumit Sacramentum, inchoatur cantus ad Communionem, cuius est spiritualem unionem communicantium per unitatem vocum exprimere, gaudium cordis demonstrare et indolem “communitariam” processionis ad Eucharistiam suscipiendam magis in lucem ponere. Cantus protrahitur, dum fidelibus Sacramentum ministratur.⁷⁴ Si tamen hymnus post Communionem habetur, cantus ad Communionem tempestive claudatur.

Curetur ut etiam cantores commode communicare possint.

87. Pro cantu ad Communionem adhiberi potest aut antiphona ex Graduali romano sive cum psalmo sive sola, aut antiphona cum psalmo e Graduali simplici, aut alius cantus congruus a Conferentia Episcoporum approbatus. Cantatur sive a schola sola, sive a schola vel cantore cum populo.

Si autem non habetur cantus, antiphona in Missali proposita recitari potest sive a fidelibus, sive ab aliquibus ex ipsis, sive a lectore, sin aliter ab ipso sacerdote postquam ipse communicavit, antequam Communionem distribuatur fidelibus.

88. Distributione Communionis expleta, pro opportunitate, sacerdos et fideles per aliquod temporis spatium secreto orant. Si placet, etiam psalmus vel aliud laudis canticum vel hymnus a tota congregatione persolvi potest.

89. Ad precationem populi Dei complendam, necnon totum ritum Communionis concludendum, sacerdos orationem post Communionem profert, in qua pro fructibus mysterii celebrati deprecatur.

In Missa unica dicitur oratio post Communionem, quae terminatur conclusione brevior, idest:

– si dirigitur ad Patrem: **Per Christum Dóminum nostrum;**

– si dirigitur ad Patrem, sed in fine ipsius fit mentio Filii: **Qui vivit et regnat in saecula saeculorum;**

– si dirigitur ad Filium: **Qui vivis et regnas in saecula saeculorum.**

Populus acclamatione **Amen** orationem facit suam.

D) **Ritus conclusionis**

90. Ad ritus conclusionis pertinent:

a) breves notitiae, si necessariae sint;

b) salutatio et benedictio sacerdotis, quae quibusdam diebus et occasionibus oratione super populum vel alia sollemniori formula datur et exprimitur;

c) dimissio populi ex parte diaconi vel sacerdotis; ut unusquisque ad opera sua bona revertatur, collaudans et benedicens Deum;

d) osculatio altaris ex parte sacerdotis et diaconi et deinde inclinatio profunda ad altare ex parte sacerdotis, diaconi, aliorumque ministrorum.

Caput III

DE OFFICIIS ET MINISTERIIS IN MISSA

91. Celebratio eucharistica est actio Christi et Ecclesiae, scilicet plebis sanctae sub Episcopo adunatae et ordinatae. Quare ad universum Corpus Ecclesiae pertinet illudque manifestat et afficit; singula vero membra ipsius diverso modo, pro diversitate ordinum, munerum, et actualis participationis attingit.⁷⁵ Hoc modo populus christianus, “genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus acquisitionis”, suam cohaerentem et hierarchicam ordinationem manifestat.⁷⁶ Omnes ergo sive ministri ordinati sive christifideles laici, munere vel officio suo fungentes, solum et totum id agant, quod ad ipsos pertinet.⁷⁷

I. DE OFFICIIS ORDINIS SACRI

92. Omnis legitima Eucharistiae celebratio dirigitur ab Episcopo, sive per seipsum, sive per presbyteros adiutores ipsius.⁷⁸

Cum Episcopus Missae interest, ubi populus est congregatus, maxime decet ipsum Eucharistiam celebrare, et presbyteros, ut concelebantes, sibi in actione sacra consociare. Quod fit non ad sollemnitatem exteriorem ritus augendam, sed ad significandum vividiore luce mysterium Ecclesiae, “unitatis sacramentum”.⁷⁹

Si vero Episcopus Eucharistiam non celebrat, sed alii hoc faciendum attribuit, tunc convenienter ipse, cruce pectorali, stola et pluviali super albam indutus, liturgiae verbi praesidet, et in fine Missae benedictionem impertit.⁸⁰

93. Etiam presbyter, qui in Ecclesia sacra Ordinis potestate pollet sacrificium in persona Christi offerendi,⁸¹ exinde populo fideli hic et nunc congregato praeest, eius orationi praesidet, illi nuntium salutis proclamat, populum sibi sociat in offerendo sacrificio per Christum in Spiritu Sancto Deo Patri, fratribus suis panem vitae aeternae dat, ipsumque cum illis participat. Cum igitur Eucharistiam celebrat, debet Deo et populo cum dignitate et humilitate servire, et in modo se gerendi et verba divina proferendi praesentiam vivam Christi fidelibus insinuare.

94. Post presbyterum diaconus, vi sacrae ordinationis acceptae, primum locum obtinet inter eos qui in celebratione eucharistica ministrant. Sacer enim diaconatus Ordo iam a prisca Apostolorum aetate in Ecclesia in magno honore habitus est.⁸² In Missa diaconus proprias habet partes in Evangelio nuntiando et quandoque verbo Dei praedicando, in orationis universalis intentiones enuntiando, in ministrando sacerdoti, in altare apparando et sacrificii celebrationi inserviando, in Eucharistia fidelibus distribuenda, praecipue sub specie vini, et in gestibus et corporis habitibus populi aliquando innuendis.

II. DE MUNERIBUS POPULI DEI

95. In celebratione Missae fideles efficiunt plebem sanctam, populum acquisitionis et sacerdotium regale, ut gratias Deo agant et immaculatam hostiam, non tantum per sacerdotis manus, sed etiam una cum ipso offerant et seipsos offerre discant.⁸³ Curent autem id manifestare per profundum sensum religiosum et per caritatem erga fratres, qui eandem celebrationem participant.

Vitent proinde omnes species vel singulariae vitae vel divisionis, prae oculis habentes se unicum Patrem habere in caelis, omnesque propterea esse inter se fratres.

96. Unum autem corpus efficiant sive verbum Dei audiendo, sive in orationibus et in cantu partem habendo, sive praesertim in communi oblatione sacrificii et in communi participatione mensae Domini. Haec unitas pulchre apparet ex gestibus et corporis habitibus a fidelibus communiter servatis.

97. Ne renuant autem fideles populo Dei cum gaudio servire, quoties rogantur, ut aliquod peculiare ministerium vel munus in celebratione praestent.

III. DE MINISTERIIS PECULIARIBUS

De ministerio acolythi et lectoris institutorum

98. Acolythus instituitur ad servitium altaris et in adiutorium sacerdotis et diaconi. Ipsius praecipue est altare atque vasa sacra parare et, si necesse est, Eucharistiam, cuius est minister extraordinarius, fidelibus distribuere.⁸⁴

In ministerio altaris, acolythus partes proprias habet (*cf. nn. 187-193*) quas ipse exercere debet.

99. Lector instituitur ad proferendas lectiones sacrae Scripturae, Evangelio excepto. Potest etiam intentiones orationis universalis proponere et, deficiente psalmista, psalmum inter lectiones proferre.

In celebratione eucharistica lector proprium munus habet (*cf. nn. 194-198*), quod ipse per se exercere debet.

De ceteris muneribus

100. Deficiente acolytho instituto, ad servitium altaris et in adiutorium sacerdotis et diaconi deputari possunt ministri laici qui crucem, cereos, thuribulum, panem, vinum, aquam, deferunt, vel etiam ad sacram Communionem distribuendam deputantur ut ministri extraordinarii.⁸⁵

101. Deficiente lectore instituto, alii laici deputentur ad proferendas lectiones sacrae Scripturae, qui revera apti sint huic muneri adimplendo et sedulo praeparati, ut fideles ex auditione lectionum divinarum suavem et vivum sacrae Scripturae affectum⁸⁶ in corde concipiant.

102. Psalmistae est psalmum vel aliud canticum biblicum, quod inter lectiones invenitur, proferre. Ad suum munus recte implendum necesse est, ut psalmista et arte psallendi et facultate recte pronuntiandi et dicendi polleat.

103. Inter fideles suum munus liturgicum exercet schola cantorum vel chorus, cuius est de partibus sibi propriis, iuxta diversa genera cantuum, debite exsequendis, curare, et actuosam fidelium participationem in cantu fovere.⁸⁷ Quae de schola cantorum dicuntur, valent, servatis servandis, pro aliis etiam musicis, praesertim vero pro organista.

104. Decet adesse cantorem vel magistrum chori ad cantum populi dirigendum et sustentandum. Immo, cum deficit schola, cantori competit diversos cantus moderari, populo pro sua parte participante.⁸⁸

105. Munus liturgicum exercent etiam:

a) Sacrista, qui libros liturgicos, paramenta et alia, quae in celebratione Missae sunt necessaria, diligenter disponit.

b) Commentator, qui explicationes et admonitiones pro opportunitate breviter proponit fidelibus, ut in celebrationem introducantur et ad eius intellegentiam melius disponantur. Oportet monitiones commentatoris sint adamussim praeparatae et sobrietate perspicuae. In suo munere adimplendo, commentator stat loco apto coram fidelibus, non vero in ambone.

c) Qui collectas in ecclesia faciunt.

d) Ii, qui aliquibus in regionibus, fideles ad portas ecclesiae recipiunt eosque in locis ipsis convenientibus disponunt, et eorum processiones ordinant.

106. Expediit ut, saltem in ecclesiis cathedralibus et maioribus, habeatur aliquis competens minister seu caeremoniarum magister, qui curet de actionibus sacris congrue disponendis et cum decore, ordine et pietate per ministros sacros et fideles laicos exercendis.

107. Liturgica munera, quae non sunt propria sacerdotis vel diaconi, et de quibus superius (*nn.* 100-106) dicitur, etiam laicis idoneis a parcho vel rectore ecclesiae selectis,⁸⁹ committi possunt liturgica benedictione vel temporanea deputatione.

Quoad munus inserviendi sacerdoti ad altare, serventur normae ab Episcopo datae pro sua dioecesi.

IV. DE DISTRIBUTIONE MUNERUM ET DE PRAEPARATIONE CELEBRATIONIS

108. Unus idemque sacerdos munus praesidentiale semper in omnibus eius partibus exercere debet, iis exceptis quae propria sunt Missae cui Episcopus interest (*cf. supra n. 92*).

109. Si plures adsunt qui idem ministerium exercere possunt, nihil vetat, quominus diversas partes eiusdem ministerii vel officii inter se distribuant et peragant. Ex. gr., alius diaconus adhiberi potest pro partibus in cantu proferendis, et alius pro ministerio altaris; si plures lectiones habentur, inter plures lectores eas distribuere iuvat, et sic de ceteris. Minime vero congruit ut plures unicum elementum celebrationis inter se dividant: ex. gr. eadem lectio a duobus, unus post alium, lecta, nisi agatur de Passione Domini.

110. Si in Missa cum populo unus tantum minister adest, ipse diversa munera exercent.

111. Effectiva cuiusque celebrationis liturgicae praeparatio concordi et diligenti animo iuxta Missale et alios libros liturgicos fiat inter omnes quorum interest sive quoad ritus, sive quoad rem pastoralem et musicam, rectore ecclesiae moderante et auditis quoque fidelibus pro iis quae ad ipsos directe pertinent. Sacerdoti vero, qui celebrationi praest, ius semper manet disponendi de his quae ipsi competunt.⁹⁰

CAPUT IV

DE DIVERSIS FORMIS MISSAM CELEBRANDI

112. In Ecclesia locali primus sane locus tribuatur, propter eius significationem, Missae cui praeest Episcopus a suo presbyterio, diaconis et ministris laicis circumdatus⁹¹ et in qua plebs sancta Dei plene et actuose participat, ibi enim habetur praecipua manifestatio Ecclesiae.

In Missa quam Episcopus celebrat, vel cui ipse praeest quin Eucharistiam celebret, servantur normae quae in Caeremoniali Episcoporum inveniuntur.⁹²

113. Magni etiam habeatur Missa quae cum aliqua communitate, praesertim vero paroeciali, celebratur, utpote quae Ecclesiam universalem repraesentet tempore et loco statutis, praecipue vero in communi celebratione dominicali.⁹³

114. Inter Missas autem ab aliquibus communitatibus celebratas peculiarem locum obtinet Missa conventualis, quae pars est Officii cotidiani, aut Missa, quae “communitatis” dicitur. Et quamvis hae Missae nullam specialem formam celebrationis prae se ferant, maxime tamen decet eas cum cantu fieri, praecipue cum plena participatione omnium sodalium communitatis sive religiosorum sive canonicorum. In iis proinde munus suum exerceant singuli iuxta Ordinem vel ministerium receptum. Expedi ideo ut omnes sacerdotes qui pro utilitate pastorali fidelium singulariter celebrare non tenentur, in iis, quantum fieri potest, concelebrent. Omnes insuper ad eam communitatem pertinentes sacerdotes qui officio in bonum pastorale fidelium singulariter celebrandi tenentur, Missam quoque conventualem aut “communitatis” eadem die concelebrent possunt.⁹⁴ Praestat enim presbyteros, qui celebrationi eucharisticae intersunt, nisi iusta causa excusentur, munus proprii ordinis de more exercere et proinde uti concelebrentes participare, sacris vestibus indutos. Secus habitum choralem proprium aut superpelliceum super vestem talarem gestant.

I. DE MISSA CUM POPULO

115. Missa cum populo ea intellegitur quae cum fidelium participatione celebratur. Convenit autem ut, quantum fieri potest, praesertim vero diebus dominicis et festis de praecepto, cum cantu et congruo numero ministrorum celebratio peragatur;⁹⁵ attamen etiam sine cantu et cum uno ministro perfici potest.

116. In qualibet Missae celebratione si adest diaconus, hic suo munere fungatur. Expedi autem ut sacerdoti celebranti de more adsint acolythus, lector et cantor. Ritus vero qui infra describitur facultatem praevidet amplioris etiam numeri ministrorum.

Praeparanda

117. Altare una saltem tobalea albi coloris cooperiatur. Super ipsum vero aut iuxta ipsum duo saltem in omni celebratione, vel etiam quattuor aut sex, praesertim si agitur de Missa dominicali vel festiva de praecepto, vel, si Episcopus dioecesanus celebrat, septem candelabra cum cereis accensis ponantur. Item super altare vel circa ipsum habeatur crux, cum effigie Christi crucifixi. Candelabra autem et crux effigie Christi crucifixi ornata in processione ad introitum afferri possunt. Super ipsum altare poni potest, nisi in processione ad introitum deferatur, Evangeliarium a libro aliarum lectionum distinctum.

118. Item parentur:

a) iuxta sedem sacerdotis: missale et, pro opportunitate, libellus cantuum;

b) in ambone: lectionarium;

c) in abaco: calix, corporale, purificatorium et, pro opportunitate, palla; patena et pyxides, si necessariae sunt; panis pro Communionem sacerdotis qui praeest, diaconi, ministrorum et populi; urceoli cum vino et aqua, nisi haec omnia a fidelibus in processione ad offertorium praesententur; vas aquae benedicendae, si fit aspersio; patina pro Communionem fidelium; et ea quae necessaria sunt ad manus lavandas.

Calix laudabiliter cooperiatur velo, quod potest esse aut coloris diei aut coloris albi.

119. In sacristia, pro diversis formis celebrationis, parentur sacrae vestes (*cf. nn. 337-341*) sacerdotis, diaconi et aliorum ministrorum:

a) pro sacerdote: alba, stola et casula seu planeta;

b) pro diacono: alba, stola et dalmatica, quae tamen, ob necessitatem vel minorem gradum sollemnitatis, omitti potest;

c) pro aliis ministris: albae vel aliae vestes legitime approbatae.⁹⁶

Omnes qui albam induunt, cingulum adhibeant et amictu utantur, nisi ob ipsius albae formam non exigantur.

Cum introitus processione perficitur, parentur etiam Evangeliarium; in diebus dominicis et festivis thuribulum et navicula cum thure, si incensum seu thus adhibetur; crux in processione deferenda, candelabra cum cereis accensis.

A) **De Missa sine diacono**

Ritus initiales

120. Populo congregato, sacerdos et ministri, sacris vestibus induti, ad altare procedunt hoc ordine:

- a)thuriferarius cum thuribulo fumigante, si thus adhibetur;
- b) ministri qui deferunt cereos accensos, et inter eos acolythus vel alius minister cum cruce;
- c) acolythi et alii ministri;
- d) lector, qui potest Evangeliarium, non autem lectionarium, parum elevatum deferre;
- e) sacerdos Missam celebraturus.

Si incensum adhibetur, sacerdos antequam procedatur, incensum in thuribulo imponit et signo crucis benedicit, nihil dicens.

121. Dum fit processio ad altare, cantus ad introitum peragitur (*cf. nn. 47-48*).

122. Cum ad altare pervenerint, sacerdos et ministri faciunt profundam inclinationem.

Crux effigie Christi crucifixi ornata et in processione forte delata, iuxta altare erigi potest ut fiat crux altaris, quae una tantum esse debet, secus in loco digno reponatur. Candelabra vero super altare vel iuxta illud collocantur; Evangeliarium laudabiliter super altare deponitur.

123. Sacerdos ad altare ascendit ipsumque veneratur osculo. Deinde, pro opportunitate, crucem et altare incensat, illud circumeundo.

124. His peractis, sacerdos sedem petit. Cantu ad introitum expleto, omnibus stantibus, sacerdos et fideles signant se signo crucis. Sacerdos dicit: **In nómine Patris, et Fílii, et Spíritus Sancti.** Populus respondet: **Amen.**

Deinde, versus ad populum et manus extendens, sacerdos eum salutat, una adhibita e formulis propositis. Potest etiam ipse sacerdos vel alius minister, brevissimis verbis introducere fideles in Missam illius diei.

125. Sequitur actus paenitentialis. Postea cantatur vel dicitur **Kýrie**, iuxta rubricas (*cf. n. 52*).

126. In celebrationibus statutis, cantatur vel dicitur **Glória** (*cf. n. 53*).

127. Deinde sacerdos populum ad orandum invitat, manibus iunctis, dicens: **Orémus**. Et omnes una cum sacerdote ad breve tempus silentes orant. Tunc sacerdos, manibus extensis, dicit collectam, qua expleta, populus acclamat: **Amen**.

Liturgia verbi

128. Collecta conclusa, omnes sedent. Sacerdos potest, brevissimis verbis, fideles in liturgiam verbi introducere. Lector vero ad ambonem pergit, et ex lectionario ibi iam ante Missam posito proclamat primam lectionem, quam omnes auscultant. In fine lector profert acclamationem **Verbum Dómini**, omnibus respondentibus **Deo grátias**.

Tunc breve spatium silentii, pro opportunitate, servari potest, ut omnes, ea quae audierunt breviter meditentur.

129. Deinde psalmista, vel ipse lector, profert versus psalmi, populo de more responsum proferente.

130. Si habenda sit secunda lectio ante Evangelium, lector eam ex ambone proclamat, omnibus auscultantibus, atque in fine acclamationi respondentibus, ut dicitur supra (*n. 128*). Deinde, pro opportunitate, breve spatium silentii servari potest.

131. Postea omnes surgunt et canitur **Allelúia** vel alius cantus, prout tempus liturgicum postulat (*cf. nn. 62-64*).

132. Dum canitur **Allelúia** vel alius cantus, sacerdos incensum, si adhibetur, imponit et benedicit. Deinde, manibus iunctis, et profunde inclinatus ante altare, dicit secreto: **Munda cor meum**.

133. Tunc Evangeliarium, si est in altari, accipit et, praecedentibus ministris laicis, qui thuribulum et cereos deferre possunt, ad ambonem accedit, Evangeliarium parum elevatum deferens. Adstantes ad ambonem se convertunt, singularem reverentiam erga Evangelium Christi manifestantes.

134. In ambone sacerdos aperit librum et, manibus iunctis, dicit: Dóminus vobiscum, populo respondente: **Et cum spírítu tuo**, et deinde **Léctio sancti**

Evangélii, pollice signans librum et seipsum in fronte, ore et pectore, quod faciunt et ceteri omnes. Populus acclamat, dicens: **Glória tibi, Dómine**. Sacerdos librum, si incensum adhibetur, thurificat (*cf. nn. 276-277*). Deinde proclamat Evangelium, et in fine profert acclamationem: **Verbum Dómini**, omnibus respondentibus: **Laus tibi, Christe**. Sacerdos librum osculatur, secreto dicens: **Per evangélica dicta**.

135. Si non adest lector, sacerdos ipse omnes lectiones et psalmum profert, stans in ambone. Ibidem, si adhibetur, incensum imponit et benedicit, et, profunde inclinatus, dicit: **Munda cor meum**.

136. Sacerdos, stans ad sedem vel in ipso ambone vel, pro opportunitate, in alio loco idoneo, profert homiliam; qua finita, spatium silentii servari potest.

137. Symbolum cantatur vel recitatur a sacerdote una cum populo (*cf. n. 68*), omnibus stantibus. Ad verba **Et incarnátus est**, etc. omnes profunde se inclinant; in sollemnitatibus vero Annuntiationis et Nativitatis Domini genua flectunt.

138. Dicto symbolo, sacerdos stans ad sedem, manibus iunctis, brevi monitione fideles invitat ad orationem universalem. Deinde cantor vel lector vel alius, ex ambone aut ex alio loco convenienti, intentiones versus populum proponit, populo pro sua parte suppliciter respondente. Postremo sacerdos, manibus extensis, precationem oratione concludit.

Liturgia eucharistica

139. Oratione universali absoluta, omnes sedent et incipit cantus ad offertorium (*cf. n. 74*).

Acolythus vel alius minister laicus corporale, purificatorium, calicem, pallam et missale super altare collocat.

140. Expedit ut participatio fidelium manifestetur per oblationem sive panis et vini ad Eucharistiae celebrationem, sive aliorum donorum, quibus necessitatibus ecclesiae et pauperum subveniatur.

Oblationes fidelium a sacerdote accipiuntur, adiuvantibus acolytho vel alio ministro. Panis et vinum pro Eucharistia ad celebrantem deferuntur, qui ea super altare deponit, alia autem dona alio apto loco collocantur (*cf. n. 73*).

141. Sacerdos, ad altare, accipit patenam cum pane, eamque ambabus manibus aliquantulum elevatam super altare tenet, dicens secreto: **Benedíctus es, Dómine**. Deinde patenam cum pane super corporale deponit.

142. Postea, sacerdos stans ad latus altaris, infundit vinum et parum aquae in calicem, dicens secreto: **Per huius aquae**, ministro urceolos porrigente. Reversus ad medium altaris, acceptum calicem ambabus manibus parum elevatum tenet, dicens secreto **Benedíctus es, Dómine**, et deinde calicem super corporale deponit, et palla pro opportunitate cooperit.

Si vero cantus ad offertorium non peragitur vel non pulsatur organum, sacerdoti licet, in praesentatione panis et vini, elata voce proferre formulas benedictionis, quibus populus acclamat: **Benedíctus Deus in saecula**.

143. Calice super altare deposito, sacerdos, profunde inclinatus, dicit secreto: **In spíritu humilitátis**.

144. Deinde, si incensum adhibetur, sacerdos illud in thuribulo imponit, benedicit nihil dicens atque oblata, crucem et altare incensat. Minister stans ad latus altaris sacerdotem incensat, deinde populum.

145. Post orationem **In spíritu humilitátis** vel post incensationem, sacerdos, stans ad latus altaris, manus lavat, secreto dicens: **Lava me, Dómine**, ministro aquam fundente.

146. Ad medium altaris deinde reversus, sacerdos, stans versus populum, extendens et iungens manus, populum ad orandum invitat, dicens: **Oráte, fratres**. Populus surgit et responsionem dat: **Suscípiat Dominus**. Deinde sacerdos, manibus extensis, dicit orationem super oblata. In fine populus acclamat: **Amen**.

147. Tunc sacerdos incipit Precem eucharisticam. Iuxta rubricas (*cf. n. 365*) seligit unam ex iis quae in Missali Romano inveniuntur, vel ab Apostolica Sede probatae sunt. Praex eucharistica natura sua exigit ut solus sacerdos, vi ordinationis, eam proferat. Populus vero sacerdoti in fide et cum silentio se societ, necnon interventibus in eucharisticae Praefationis, **Sanctus**, acclamatio post consecrationem et acclamatio **Amen** post doxologiam finalem, necnon aliae acclamationes a Conferentia Episcoporum probatae et a Sancta Sede recognitae.

Valde convenit ut sacerdos partes Praefationis eucharisticae, quae notis ditantur, cantu proferat.

148. Praefationis eucharisticae incipiens, sacerdos, manus extendens, cantat vel dicit: **Dóminus vobiscum**, populo respondente: **Et cum spíritu tuo**. Cum prosequitur: **Sursum corda, manus elevat**. Populus respondet: **Habémus ad Dóminum**. Deinde sacerdos, manibus extensis, subdit: **Grátias agámus Dómino Deo nostro**, et populus respondet: **Dignum et iustum est**. Postea sacerdos

prosequitur, manibus extensis, Praefationem; eaque conclusa, iunctis manibus, una cum omnibus adstantibus, cantat vel clara voce dicit: **Sanctus** (*cf. n. 79 b*).

149. Sacerdos prosequitur Precem eucharisticam iuxta rubricas, quae in singulis Precibus exponuntur.

Si celebrans est Episcopus, in Precibus, post verba: **Papa nostro N.** subiungit: **et me indigno famulo tuo**, vel post verba: **Papae nostri N.**, subiungit: **mei indigni famuli tui**. Si autem Episcopus extra dioecesim suam celebrat, post verba: **Papa nostro N.** subiungit: **et fratre meo N., Episcopo huius Ecclesiae, et me indigno famulo tuo**, vel post verba: **Papae nostri N.**, subiungit: **fratris mei N., Episcopi huius Ecclesiae, et mei indigni famuli tui**.

Episcopus dioecesanus, aut qui eidem in iure aequiparatus est, nominari debet hac formula: **una cum fámulo tuo Papa nostro N. et Episcopo** (vel: **Vicário, Praeláto, Praefécto, Abbáte**) **nostro N.**

Episcopos Coadiutorem et Auxiliares, non autem alios Episcopos forte praesentes, nominari licet in Prece eucharistica. Quando plures nominandi sunt, dicitur sub formula generali: **et Epíscopo nostro N. eiusque Epíscopis adiutóribus**.

In unaquaque Prece eucharistica, praedictae formulae aptandae sunt, normis grammaticorum attentis.

150. Paulo ante consecrationem, minister, pro opportunitate, campanulae signo fideles monet. Item pulsat campanulam ad unamquamque ostensionem, iuxta cuiusque loci consuetudinem.

Si incensum adhibetur, cum hostia et calix populo post consecrationem ostenduntur, minister ea incensat.

151. Post consecrationem, dicto a sacerdote: **Mystérium fidei**, populus acclamationem profert, adhibita una ex formulis praescriptis.

In fine Precis eucharisticae, sacerdos, accipiens patenam cum hostia et calicem et utrumque elevans, doxologiam: **Per ipsum**, solus profert. Populus in fine acclamat: **Amen**. Postea sacerdos patenam et calicem super corporale deponit.

152. Expleta Prece eucharistica, sacerdos, manibus iunctis, dicit monitionem ante Orationem dominicam, quam deinde una cum populo profert, manibus extensis.

153. Oratione dominica conclusa, sacerdos, manibus extensis, solus dicit embolismum **Líbera nos**, quo completo, populus acclamat: **Quia tuum est regnum**.

154. Deinde sacerdos, manibus extensis, clara voce dicit orationem **Dómine Iesu Christe, qui dixísti**; eaque conclusa, extendens et iungens manus, pacem annuntiat, versus ad populum, dicens: Pax Dómini sit semper vobíscum. Populus respondet: **Et cum spírítu tuo**. Postea, pro opportunitate, sacerdos subiungit: **Offérte vobis pacem**.

Sacerdos pacem potest dare ministris, semper tamen intra presbyterium remanens, ne celebratio turbetur. Item faciat si e rationabili causa aliquibus paucis fidelibus pacem dare velit. Omnes vero, iuxta ea quae a Conferentia Episcoporum statuta sunt, pacem, communionem et caritatem sibi invicem significant. Dum pax datur, dici potest: **Pax Dómini sit semper tecum**, cui respondetur: **Amen**.

155. Postea sacerdos accipit hostiam, eamque super patenam frangit, et particulam immittit in calicem, dicens secreto: **Haec commíxtio**. Interim a choro et a populo cantatur vel dicitur **Agnus Dei** (*cf. n. 83*).

156. Tunc sacerdos secreto et manibus iunctis dicit orationem ad Communionem **Dómine Iesu Christe, Fili Dei vivi vel Percéptio Córporis et Sánguinis**.

157. Oratione conclusa, sacerdos genuflectit, accipit hostiam in eadem Missa consecratam, eamque aliquantulum elevatam super patenam vel super calicem tenens, versus ad populum, dicit: **Ecce Agnus Dei**, et una cum populo subdit: **Dómine, non sum dignus**.

158. Postea, stans ad altare conversus, sacerdos secreto dicit: **Corpus Christi custódiat me in vitam aetérnam**, et reverenter sumit Corpus Christi. Deinde accipit calicem, secreto dicens: **Sanguis Christi custódiat me in vitam aetérnam**, et reverenter sumit Sanguinem Christi.

159. Dum sacerdos sumit Sacramentum, inchoatur cantus ad Communionem (*cf. n. 86*).

160. Sacerdos deinde accipit patenam vel pyxidem, et accedit ad communicandos, qui de more processionaliter appropinquant.

Non licet ipsis fidelibus panem consecratum neque calicem sacrum per semetipsos accipere eo minus de manu in manum inter se transmittere. Fideles communicant genuflexi vel stantes, prout Conferentia Episcoporum statuerit. Cum autem stantes communicant, commendatur ut debitam reverentiam, ab iisdem normis statuendam, ante susceptionem Sacramenti faciant.

161. Si Communio sub specie tantum panis fit, sacerdos hostiam parum elevatam unicuique ostendit dicens: **Corpus Christi**. Communicandus respondet: **Amen**, et Sacramentum recipit, ore vel, ubi concessum sit, manu, pro libitu suo. Communicandus statim ac sacram hostiam recipit, eam ex integro consumit.

Si vero Communio fit sub utraque specie, servetur ritus suo loco descriptus (*cf. nn. 284-287*).

162. In distribuenda Communionem sacerdotem adiuvere possunt alii presbyteri forte praesentes. Si isti praesto non sunt et communicantium numerus valde magnus, sacerdos in adiutorium sibi vocare potest ministros extraordinarios, idest acolythum rite institutum aut etiam alios fideles, qui ad hoc rite deputati sint.⁹⁷ In casu necessitatis, sacerdos potest fideles idoneos, ad actum deputare.⁹⁸

Hi ministri ad altare ne accedant antequam sacerdos Communionem sumpserit, semperque vas ubi continentur Ss.mae Eucharistiae species, fidelibus distribuendae, e manu sacerdotis celebrantis accipiant.

163. Distributione Communionis expleta, sacerdos vinum consecratum forte remanens ipse ad altare statim ex integro consumit; hostias vero consecratas quae supersunt, aut ad altare sumit aut defert ad locum Eucharistiae asservandae destinatum.

Sacerdos, ad altare reversus, colligit fragmenta, si quae sint; deinde, stans ad altare vel ad abacum, purificat patenam vel pyxidem super calicem, postea purificat calicem, dicens secreto: **Quod ore sumpsimus**, et calicem purificatorio extergit. Si vasa purificata sunt ad altare, a ministro deferuntur ad abacum. Licet tamen vasa purificanda, praesertim si sint plura, opportune cooperta, in altari vel in abaco super corporale relinquere eaque statim post Missam, populo dimisso, purificare.

164. Postea sacerdos ad sedem redire potest. Sacrum silentium, per aliquod temporis spatium, servari, vel psalmus aut aliud laudis canticum aut hymnus proferri potest (*cf. n. 88*).

165. Deinde, stans ad sedem vel ad altare, sacerdos, versus ad populum, dicit, manibus iunctis: **Orémus** et, extensis manibus, orationem post Communionem recitat, cui praemitti potest breve spatium silentii, nisi iam praecesserit statim post Communionem. In fine orationis populus acclamat: **Amen**.

Ritus conclusionis

166. Expleta oratione post Communionem, fiant, si habendae sunt, breves annuntiationes ad populum.

167. Deinde sacerdos, extendens manus, salutatur populum, dicens: **Dóminus vobiscum**, cui respondetur a populo: **Et cum spírítu tuo**. Et sacerdos, manus denuo coniungens, et statim, manum sinistram super pectus ponens et manum dexteram elevans, subdit: **Benedícat vos omnípotens Deus** et, signum crucis super populum faciens, prosequitur: **Pater, et Fílius, et Spírítus Sanctus**. Omnes respondent: **Amen**.

Quibusdam diebus et occasionibus, haec benedictio, iuxta rubricas, oratione super populum vel alia formula sollemnior ditatur et exprimitur.

Episcopus populo benedicit congruenti formula, ter signum crucis super populum faciens.⁹⁹

168. Statim post benedictionem sacerdos, manibus iunctis, subiungit: **Ite, missa est**; et omnes respondent: **Deo grátias**.

169. Tunc sacerdos altare de more osculo veneratur, et facta illi cum ministris laicis profunda inclinatione, cum eis recedit.

170. Si vero Missam sequitur aliqua actio liturgica, ritus conclusionis, idest salutatio, benedictio et dimissio, omittuntur.

B) **De Missa cum diacono**

171. Quando celebrationi eucharisticae interest, diaconus, sacris vestibus indutus, suo ministerio fungatur. Ipse enim:

- a) sacerdoti assistit et ad eius latus procedit;
- b) ad altare, sive ad calicem sive ad librum ministrat;
- c) Evangelium proclamat et potest, de mandato sacerdotis celebrantis, homiliam habere (*cf. n. 66*);
- d) populum fidelem per oportunas monitiones dirigit et intentiones orationis universalis enuntiat;
- e) sacerdotem celebrantem adiuvat in distribuenda Communione, et vasa sacra purificat et componit;
- f) officia aliorum ministrorum, pro necessitate, ipse adimplet si nullus eorum adsit.

Ritus initiales

172. Evangeliarium parum elevatum deferens, diaconus sacerdotem accedentem ad altare praecedat, secus ad eius latus incedit.

173. Cum ad altare pervenerit, si Evangeliarium defert, ommissa reverentia, ad altare ascendit. Deinde Evangeliarium laudabiliter super altare deposito, simul cum sacerdote altare osculo veneratur.

Si vero Evangeliarium non defert, profundam facit altari inclinationem more solito cum sacerdote, et cum ipso altare osculo veneratur.

Demum si adhibetur incensum, sacerdoti assistit ad incensum imponendum et ad crucem et altare thurificandum.

174. Altari incensato, sedem una cum sacerdote petit, ibique ad latus sacerdotis consistit eique pro necessitate ministrat.

Liturgia verbi

175. Dum *Allelúia* vel alter cantus profertur, si adhibetur incensum, ad impositionem thuris sacerdoti ministrat, deinde, ante sacerdotem profunde inclinatus, benedictionem petit, submissa voce dicens: *Iube, domne, benedícere*. Sacerdos eum benedicit, dicens: *Dóminus sit in corde tuo*. Diaconus signat se signo crucis et respondet: *Amen*. Deinde Evangeliarium, quod super altare collocatum est, facta altari inclinatione, sumit et ad ambonem pergat librum parum elevatum deferens, praecedentibus thuriferario cum thuribulo fumigante atque ministris cum cereis accensis. Ibi populum salutatur dicens, manibus iunctis, *Dóminus vobiscum*, dein ad verba *Lectio sancti Evangelíi*, pollice signat librum et postea seipsum in fronte, ore et pectore, librum incensat et proclamat Evangelium. Quo finito, acclamat: *Verbum Domini*, omnibus respondentibus: *Laus tibi, Christe*. Deinde librum osculo veneratur, secreto dicens: *Per evangélica dicta*, et ad sacerdotem redit.

Quando diaconus Episcopo ministrat, librum ei defert osculandum vel ipse osculatur, secreto dicens: *Per evangélica dicta*. In celebrationibus sollemnioribus Episcopus, pro opportunitate, benedictionem cum Evangeliarium populo impertit.

Evangeliarium demum ad abacum vel aliud locum aptum et dignum deferri potest.

176. Si alius quoque idoneus lector absit, diaconus etiam alias lectiones proferat.

177. Intentiones orationis fidelium, post introductionem sacerdotis, ipse diaconus de more ex ambone profert.

Liturgia eucharistica

178. Oratione universali absoluta, sacerdote ad sedem remanente, diaconus altare praeparat, acolytho adiuvante; ipsius tamen est sacrorum vasorum curam gerere. Assistit etiam sacerdoti ad dona populi recipienda. Tradit deinde sacerdoti patenam cum pane consecrando; infundit vinum et parum aquae in calicem, dicens secreto: **Per huius aquae**, et postea calicem sacerdoti praesentat. Hanc praeparationem calicis, ad abacum peragere potest. Si incensum adhibetur, in thurificandis oblatiis, cruce et altari sacerdoti ministrat, et postea ipse, vel acolythus, sacerdotem et populum incensat.

179. Durante Prece eucharistica, diaconus stat prope sacerdotem, aliquanto tamen post ipsum, ut, quando opus sit, ad calicem vel ad missale ministret.

Inde ab epiclesi usque ad ostensionem calicis diaconus de more genuflexus manet. Si adsunt plures diaconi, unus ex eis ad consecrationem immittere potest incensum in thuribulum atque ad ostensionem hostiae et calicis incensare.

180. Ad doxologiam finalem Precis eucharisticae, stans ad latus sacerdotis, calicem elevatum tenet, dum sacerdos patenam cum hostia elevat, usquedum populus *Amen* acclamaverit.

181. Postquam sacerdos dixit orationem ad pacem et: **Pax Dómini sit semper vobiscum**, et populus respondit: **Et cum spíritu tuo**, diaconus, pro opportunitate, invitationem facit ad pacem, dicens, manibus iunctis et versus ad populum: **Offérte vobis pacem**. Ipse vero pacem a sacerdote recipit, aliisque ministris sibi propioribus potest offerre.

182. Communionem a sacerdote facta, diaconus Communionem sub utraque specie ab ipso sacerdote accipit, et sacerdotem deinde adiuvat in Communionem populo distribuenda. Quod si Communio sub utraque specie fit, ipse calicem sumentibus ministrat et, distributione peracta, statim totum Christi Sanguinem qui remansit ad altare reverenter consumit, adiuvantibus, si casus fert, aliis diaconis et presbyteris.

183. Distributione Communionis expleta, diaconus cum sacerdote ad altare revertitur, colligit fragmenta, si quae sint, deinde portat calicem et alia vasa sacra ad abacum, ibique ea purificat et de more componit, dum sacerdos ad sedem redit. Licet tamen vasa purificanda, opportune cooperta, in abaco super corporale relinquere eaque statim post Missam, populo dimisso, purificare.

Ritus conclusionis

184. Dicta oratione post Communionem, diaconus facit breves annuntiationes populo, quae forte faciendae sunt, nisi ipse sacerdos malit eas facere.

185. Si adhibetur oratio super populum vel formula benedictionis sollemnis diaconus dicit: **Inclináte vos ad benedictiónem.** Data benedictione a sacerdote, diaconus populum dimittit dicens, manibus iunctis, ad populum versus: **Ite, missa est.**

186. Deinde, una cum sacerdote, altare osculo veneratur, et, facta profunda inclinatione, simili modo quo processerat, recedit.

C) De muneribus acolythi

187. Munera quae acolythus exercere potest varii sunt generis; plura autem ex iis simul occurrere possunt. Expediit proinde ut opportune inter plures distribuantur; si vero unus tantum acolythus praesens adest, ea quae potioris sunt momenti ipse exsequatur, cetera vero inter plures ministros distribuantur.

Ritus initiales

188. In accessu ad altare crucem, medius inter duos ministros cum cereis accensis, deferre potest. Cum autem ad altare pervenerit, crucem apud altare erigit, ut fiat crux altaris, secus eam in loco digno reponit. Deinde locum suum in presbyterio occupat.

189. Per totam celebrationem, acolythi est ad sacerdotem vel diaconum, quoties opus sit, accedere, ut ipsis librum praebeat et in aliis quae necessaria sunt eos adiuvet. Convenit proinde ut, quantum fieri possit, locum occupet e quo ministerium suum commode possit implere, sive ad sedem sive ad altare.

Liturgia eucharistica

190. Absente diacono, expleta oratione universali, dum sacerdos ad sedem manet, acolythus super altare ponit corporale, purificatorium, calicem, pallam et missale. Deinde, si opus est, sacerdotem adiuvat in accipiendis donis populi et, pro opportunitate, panem et vinum ad altare defert et sacerdoti tradit. Si incensum adhibetur, sacerdoti thuribulum exhibet eique assistit in thurificandis oblatiis, cruce et altari. Deinde sacerdotem et populum incensat.

191. Acolythus rite institutus, qua minister extraordinarius, sacerdotem, si necesse est, adiuvari potest in Communionem populo distribuenda.¹⁰⁰ Quod si Communio

sub utraque specie fit, absente diacono, ipse calicem sumentibus ministrat, vel calicem sustinet si Communio per intinctionem praebetur.

192. Itemque acolythus rite institutus, distributione Communionis expleta, sacerdotem vel diaconum in vasis sacris purificandis et componendis adiuvat. Absente vero diacono, acolythus rite institutus vasa sacra ad abacum defert ibique more solito ea purificat, abstergit et componit.

193. Celebratione Missae expleta, acolythus aliique ministri, una cum diacono et sacerdote ad sacristiam revertuntur processionaliter eodem modo et ordine quo venerunt.

D) De muneribus lectoris

Ritus initiales

194. In accessu ad altare, absente diacono, lector, veste probata indutus, Evangeliarium parum elevatum deferre potest: tunc ante sacerdotem incedit; secus cum aliis ministris.

195. Cum ad altare pervenerit, cum aliis facit profundam inclinationem. Si Evangeliarium defert, ad altare accedit et Evangeliarium supra illud deponit. Deinde in presbyterio una cum aliis ministris locum suum occupat.

Liturgia verbi

196. Lectiones, quae Evangelium praecedunt, ex ambone legit. Deficiente vero psalmista, potest et psalmum responsorium post primam lectionem proferre.

197. Absente diacono, post introductionem a sacerdote dictam, intentiones orationis universalis ex ambone proferre potest.

198. Si ad introitum vel ad Communionem non habetur cantus, et antiphonae in Missali propositae a fidelibus non recitantur, tempore conveniente eas proferre potest (*cf. nn. 48, 87*).

II. DE MISSA CONCELEBRATA

199. Concelebratio qua unitas sacerdotii et sacrificii necnon totius populi Dei opportune manifestatur ipso ritu praecipitur: in ordinatione Episcopi et presbyterorum, in benedictione abbatis et in Missa chrismatis.

Commendatur autem, nisi utilitas christifidelium aliud requirat aut suadeat:

- a) ad Missam vespertinam in Cena Domini;
- b) ad Missam in Conciliis, Conventibus Episcoporum et Synodis;
- c) ad Missam conventualem et ad Missam principalem in ecclesiis et oratoriis;
- d) ad Missas in conventibus cuiusvis generis sacerdotum tum saecularium tum religiosorum.¹⁰¹

Singulo tamen sacerdoti liceat Eucharistiam individuali modo celebrare, non vero eo tempore, quo in eadem ecclesia aut oratorio concelebratio habetur. Attamen feria V in Cena Domini et in Missa Vigiliae paschalis modo individuali sacrum litare non permittitur.

200. Presbyteri peregrini libenter ad concelebrationem eucharisticam accipiantur, dummodo eorum condicio sacerdotalis cognoscatur.

201. Ubi magnus habetur numerus sacerdotum, concelebratio pluries etiam in eodem die fieri potest, ubi necessitas vel pastoralis utilitas id suadeat; fieri tamen debet temporibus subsequentibus vel in locis sacris diversis.¹⁰²

202. Episcopi est, ad normam iuris, concelebrationis disciplinam in omnibus ecclesiis et oratoriis suae dioecesi moderari.

203. In singulari honore illa concelebratio habenda est, qua presbyteri alicuius dioecesis cum proprio Episcopo concelebrant, in Missa stationali praesertim in diebus sollemnioribus anni liturgici, in Missa ordinationis novi Episcopi dioecesis aut eius Coadiutoris vel Auxiliaris, in Missa chrismatis, in Missa vespertina in Cena Domini, in celebrationibus Sancti Fundatoris Ecclesiae localis vel Patroni dioecesis, in anniversariis Episcopi, occasione denique Synodi vel visitationis pastoralis.

Eadem ratione concelebratio commendatur quoties presbyteri cum proprio Episcopo conveniunt, sive occasione exercitiorum spiritualium, sive alicuius conventus. In his casibus illud signum unitatis sacerdotii, necnon Ecclesiae, omni concelebrationi proprium, magis perspicuo modo manifestatur.¹⁰³

204. Ob peculiarem causam, sive significationis ritus sive festivitatis, facultas fit pluries celebrandi vel concelebrandi eodem die, sequentibus in casibus:

- a) si quis, feria V Hebdomadae sanctae, Missam chrismatis celebravit aut concelebravit, etiam Missam vespertinam in Cena Domini celebrare aut concelebrare potest;

b) si quis Missam Vigiliae paschalis celebravit aut concelebravit, potest Missam in die Paschae celebrare aut concelebrare;

c) in Nativitate Domini omnes sacerdotes tres Missas celebrare vel concelebrare possunt, dummodo hae suo tempore, celebrentur;

d) die Commemorationis omnium fidelium defunctorum omnes sacerdotes tres Missas celebrare vel concelebrare possunt, dummodo celebrationes diversis temporibus fiant et servatis iis quae circa applicationem secundae et tertiae Missae statuta sunt;¹⁰⁴

e) si quis in Synodo et in visitatione pastorali cum Episcopo vel eius delegato aut occasione cuiusdam conventus sacerdotum concelebrat, Missam ad utilitatem fidelium iterum celebrare potest. Idem valet, servatis servandis, pro coetibus religiosorum.

205. Missa concelebrata ordinatur, pro qualibet forma, iuxta normas communiter servandas (*cf. nn. 112-198*), iis tamen servatis aut mutatis quae infra exponentur.

206. Nemo umquam ad concelebrandum accedat neque admittatur incepta iam Missa.

207. In presbyterio parentur:

a) sedes et libelli pro sacerdotibus concelebrantibus;

b) in abaco: calix sufficientis magnitudinis, aut plures calices.

208. Si diaconus non adsit, munera ipsi propria ab aliquibus concelebrantibus perficiuntur.

Si neque alii ministri adsint, partes ipsis propriae aliis fidelibus idoneis committi possunt; secus ab aliquibus concelebrantibus absolvuntur.

209. Concelebrantes in secretario, vel alio loco apto, sacras vestes induunt, quas sumere solent cum Missam singuli celebrant. Accedente tamen iusta causa, v. gr. frequentiore concelebrantium numero et deficientia paramentorum, concelebrantes, excepto semper celebrante principali, omittere possunt casulam seu planetam, adhibita stola super albam.

Ritus initiales

210. Omnibus rite dispositis, fit de more processio per ecclesiam ad altare. Sacerdotes concelebrantes incedunt ante celebrantem principalem.

211. Cum ad altare pervenerint, concelebrantes et celebrans principalis, facta profunda inclinatione, altare osculo venerantur, deinde sedem sibi assignatam petunt. Celebrans vero principalis crucem et altare, pro opportunitate, incensat, ac deinde sedem petit.

Liturgia verbi

212. Durante liturgia verbi concelebrantes locum suum occupant et sedent et surgunt eadem ratione ac celebrans principalis.

Incepto **Alleluia**, omnes surgunt, excepto Episcopo, qui imponit incensum nihil dicens et benedicit diaconum vel, eo absente, concelebrantem qui Evangelium est proclamaturus. In concelebratione tamen cui presbyter praeest, concelebrans qui, absente diacono, Evangelium proclamat, benedictionem celebrantis principalis nec petit nec accipit.

213. Homiliam habet de more celebrans principalis, vel unus e concelebrantibus.

Liturgia eucharistica

214. Praeparatio donorum (*cf. nn. 139-146*) perficitur a celebrante principali, aliis concelebrantibus suis locis manentibus.

215. Post dictam a celebrante principali orationem super oblata, concelebrantes ad altare accedunt et circa illud consistunt, ita tamen ut impedimento non sint in ritibus peragendis, et actio sacra a fidelibus bene conspiciatur, neque impedimento sint diacono quando ad altare, ratione sui ministerii, accedere debet.

Diaconus suo ministerio prope altare fungatur, quando opus est calici et missali ministrando. Attamen, quantum fieri potest stat aliquantulum retro, post sacerdotes concelebrantes, qui circa celebrantem principalem consistunt.

De modo proferendi Precem eucharisticam

216. Praefatio cantatur vel dicitur a solo sacerdote celebrante principali; **Sanctus** vero ab omnibus concelebrantibus una cum populo et schola cantatur vel recitatur.

217. **Sanctus** expleto, sacerdotes concelebrantes Precem eucharisticam modo infra descripto proseguuntur. Solus celebrans principalis gestus facit, nisi aliter notetur.

218. Partes quae ab omnibus concelebrantibus simul proferuntur, et praesertim consecrationis verba, quae exprimere omnes tenentur, in recitatione ita dicendae

sunt, ut eas concelebrantes submissa voce proferant et vox celebrantis principalis clare audiatur. Hac ratione verba a populo facilius percipiuntur.

Partes ab omnibus concelebrantibus simul dicendae, quae notis in missali ornantur, laudabiliter cantu proferuntur.

Prex eucharistica I, seu Canon Romanus

219. In Prece eucharistica I, seu Canone Romano **Te igitur** a solo celebrante principali, extensis manibus, dicitur.

220. **Meménto** vivorum et **Communicántes** uni alterive e sacerdotibus concelebrantibus committi convenit, qui solus has preces, manibus extensis, et elata voce profert.

221. **Hanc igitur** a solo celebrante principali iterum dicitur, manibus extensis.

222. A **Quam oblatiónem** usque ad **Súpplíces**, celebrans principalis gestus facit, omnes vero concelebrantes omnia simul proferunt, hoc modo:

a) **Quam oblatiónem**, manibus ad oblata extensis;

b) **Qui pridie** et **Símili modo**, manibus iunctis;

c) verba Domini, manu dextera, si opportunum videtur, ad panem et ad calicem extensa; ad ostensionem autem hostiam et calicem aspicientes ac postea profunde se inclinantes;

d) **Unde et mémores** et **Supra quae**, manibus extensis;

e) **Súpplíces**, inclinati et manibus iunctis usque ad verba **ex hac altáris participatióne**, ac deinde erecti et se signantes ad verba **omni benedictióne caeléstí et grátia repleámur**.

223. **Meménto** defunctorum et **Nobis quoque peccatóribus** uni alterive e concelebrantibus committi convenit, qui solus ea, manibus extensis et elata voce profert.

224. Ad verba **Nobis quoque peccatóribus** omnes concelebrantes pectus sibi percutiunt.

225. **Per quem haec ómnia** a solo celebrante principali dicitur.

Prex eucharistica II

226. In Prece eucharistica II **Vere Sanctus** a solo celebrante principali, extensis manibus, profertur.

227. Ab **Haec ergo dona** usque ad **Et súpplices** omnes concelebrantes omnia simul proferunt, hoc modo:

a) **Haec ergo dona**, manibus ad oblata extensis;

b) **Qui cum passióni** et **Símili modo**, manibus iunctis;

c) verba Domini, manu dextera, si opportunum videtur, ad panem et ad calicem extensa; ad ostensionem autem hostiam et calicem aspicientes ac postea profunde se inclinantes;

d) **Mémores ígitur** atque **Et súpplices**, manibus extensis.

228. Intercessionem pro vivis: Recordáre, Dómine, et pro defunctis: Meménto étiam fratrum nostrórum, uni alterive e concelebrantibus committi convenit, qui solus eas, manibus extensis et elata voce, profert.

Prex eucharistica III

229. In Prece eucharistica III **Vere Sanctus** a solo celebrante principali, extensis manibus, profertur.

230. A **Súpplices ergo te, Dómine**, usque ad **Réspice, quáesumus**, omnes concelebrantes omnia simul proferunt hoc modo:

a) **Súpplices ergo te, Dómine**, manibus ad oblata extensis;

b) **Ipse enim in qua nocte tradebátur** et **Símili modo**, manibus iunctis;

c) verba Domini, manu dextera, si opportunum videtur, ad panem et ad calicem extensa; ad ostensionem autem hostiam et calicem aspicientes ac postea profunde se inclinantes;

d) **Mémores ígitur** et **Réspice, quáesumus**, manibus extensis.

231. Intercessionem: Ipse nos, Haec hostia nostrae reconciliatiónis, et Fratres nostros uni alterive e concelebrantibus committi convenit, qui solus eas, manibus extensis et elata voce, profert.

Prex eucharistica IV

232. In Prece eucharistica IV **Confitémur tibi, Pater sancte**, usque ad **omnem sanctificatióem compléret**, a solo celebrante principali, extensis manibus, profertur.

233. A **Quáesumus ígitur, Dómine**, usque ad **Réspice, Dómine**, omnes concelebrantes omnia simul proferunt, hoc modo:

a) **Quáesumus ígitur, Dómine**, manibus ad oblata extensis;

b) **Ipse enim, cum hora venisset et Síмили modo**, manibus iunctis;

c) verba Domini, manu dextera, si opportunum videtur, ad panem et ad calicem extensa; ad ostensionem autem hostiam et calicem aspicientes ac postea profunde se inclinantes;

d) **Unde et nos et Réspice, Dómine**, manibus extensis.

234. Intercessiones: **Nunc ergo, Dómine, ómnium recordáre**, et **Nobis omnibus** uni alterive e concelebrantibus committi convenit, qui solus eas, manibus extensis et elata voce, profert.

235. Quoad alias Preces eucharisticas ab Apostolica Sede approbatas, servantur normae pro singulis statutae.

236. Doxologia finalis Precis eucharisticae solummodo a sacerdote celebrante principali et, si placuerit, una cum aliis concelebrantibus profertur, non autem a fidelibus.

Ritus Communionis

237. Deinde celebrans principalis, iunctis manibus, dicit monitionem ante Orationem dominicam ac deinde, manibus extensis, una cum ceteris concelebrantibus, qui et manus extendunt, et cum populo ipsam Orationem dominicam.

238. **Líbera nos** dicitur a solo celebrante principali, manibus extensis. Omnes concelebrantes, una cum populo, acclamationem finalem proferunt: **Quia tuum est regnum**.

239. Post monitionem diaconi vel, eo absente, unius e concelebrantibus: **Offérte vobis pacem**, omnes sibi invicem pacem tradunt. Qui propiores sunt celebranti principali pacem ab ipso recipiunt ante diaconum.

240. Dum **Agnus Dei** profertur, diaconi vel aliqui e concelebrantibus celebrantem principalem adiuvare possunt ad hostias frangendas, sive pro concelebrantium sive pro populi Communione.

241. Immixtione peracta, solus celebrans principalis, manibus iunctis, dicit secreto orationem **Dómine Iesu Christe, Fili Dei vivi** vel **Percéptio Córporis et Ságuinis**.

242. Oratione ante Communionem expleta, celebrans principalis genuflectit et paulum recedit. Concelebrantes vero unus post alium ad medium altaris accedunt, genuflectunt et Corpus Christi reverenter ex altari accipiunt, atque manu dextera illud tenentes, eique manum sinistram supponentes, ad loca sua recedunt. Possunt tamen concelebrantes suis locis remanere et Corpus Christi e patena sumere, quam celebrans principalis aut unus vel plures e concelebrantibus tenent, ante ipsos transeundo, vel etiam tradendo patenam sequenti et ita usque ad ultimum.

243. Deinde celebrans principalis accipit hostiam in eadem Missa consecratam, eamque aliquantulum elevatam super patenam vel super calicem tenens, versus ad populum dicit: **Ecce Agnus Dei**, et prosequitur cum concelebrantibus et populo, dicens: **Dómine, non sum dignus**.

244. Deinde celebrans principalis, ad altare versus, secreto dicit: **Corpus Christi custódiat me in vitam aetérnam**, et Corpus Christi reverenter sumit. Similiter faciunt concelebrantes seipsos communicantes. Post eos diaconus a celebrante principali Corpus et Sanguinem Domini accipit.

245. Sanguis Domini sumi potest vel ex ipso calice directe bibendo, vel per intinctionem, vel cum calamo, vel cum cochleari.

246. Si Communio fit bibendo directe ex calice, unus ex his modis potest adhiberi:

a) Celebrans principalis, stans in medio altaris, accipit calicem et secreto dicit: **Sanguis Christi custódiat me in vitam aetérnam**, et paulum Sanguinis sumit et calicem diacono vel concelebranti tradit. Communionem fidelibus deinde distribuit (*cf. nn. 160-162*).

Concelebrantes unus post alium, vel bini si duo calices adhibentur, ad altare accedunt, genuflectunt, Sanguinem sumunt, labrum calicis abstergunt et ad suam sedem redeunt.

b) Celebrans principalis Sanguinem Domini sumit de more stans in medio altaris.

Concelebrantes vero Sanguinem Domini sumere possunt locis suis manendo et ex calice, ipsis a diacono vel ab uno concelebrante oblato, bibendo; aut etiam tradendo sibi deinceps calicem. Calix semper abstergitur vel ab eo qui bibit vel ab illo qui calicem praesentat. Singuli, cum communicaverint, ad suam sedem redeunt.

247. Diaconus totum Christi Sanguinem qui remansit ad altare reverenter sumit, adiuvantibus, si casus fert, aliquibus concelebrantibus, dein calicem ad abacum transfert, ibique ipse vel acolythus rite institutus more solito eum purificat, abstergit et componit (*cf. n. 183*).

248. Communio concelebrantium ita etiam potest ordinari, ut singuli ad altare Corpori et, statim postea, Sanguini Domini communicent.

Hoc in casu, celebrans principalis sub utraque specie Communionem more solito sumit (*cf. n. 158*), servato tamen ritu pro Communionem calicis singulis in casibus electo, quem ceteri concelebrantes sequantur.

Communionem autem celebrantis principalis peracta, calix ad latus altaris super aliud corporale deponitur. Concelebrantes unus post alium ad medium altaris accedunt, genuflectunt et Corpori Domini communicant; transeunt deinde ad latus altaris, et Sanguinem Domini sumunt, iuxta ritum pro Communionem calicis electum, ut supra dictum est.

Eodem modo ac supra fiunt et Communio diaconi et purificatio calicis.

249. Si Communio concelebrantium fit per intinctionem, celebrans principalis more solito Corpus et Sanguinem Domini sumit, attendens tamen ut in calice satis Sanguinis remaneat ad Communionem concelebrantium. Diaconus deinde, vel unus e concelebrantibus, calicem aut in medio altaris, aut ad latus eius super aliud corporale, una cum patena continente particulas hostiae, opportune disponit.

Concelebrantes, unus post alium, ad altare accedunt, genuflectunt, particulam accipiunt, eam partim in calicem intingunt et, purificatorium ori submittentes, intinctam particulam sumunt, ac deinde ad loca sua recedunt ut initio Missae.

Per intinctionem Communionem accipit etiam diaconus, qui **Amen** respondet concelebranti sibi dicenti: **Corpus et Sanguis Christi**. Diaconus autem ad altare totum Sanguinem qui remansit sumit, adiuvantibus, si casus fert, aliquibus concelebrantibus, calicem ad abacum transfert, ibique ipse vel acolythus rite institutus more solito eum purificat, abstergit et componit.

Ritus conclusionis

250. Cetera usque ad finem Missae fiunt de more (*cf. nn. 166-168*) a celebrante principali, concelebrantibus suis sedibus remanentibus.

251. Concelebrantes, antequam ab altari discedant, altari profundam inclinationem faciunt. Celebrans vero principalis cum diacono altare de more osculo veneratur.

III. DE MISSA, CUIUS UNUS TANTUM MINISTER PARTICIPAT

252. In Missa quae celebratur a sacerdote cui unus tantum minister assistit et respondet, servatur ritus Missae cum populo (*cf. nn. 120-169*), ministro, pro opportunitate, partes populi proferente.

253. Si tamen minister est diaconus, ipse munera sibi propria peragit (*cf. nn. 171-186*), necnon alias partes populi adimplet.

254. Celebratio sine ministro vel aliquo saltem fidei ne fiat nisi iusta et rationabili de causa. Hoc in casu salutationes, monitiones et benedictio in fine Missae omittuntur.

255. Ante Missam vasa necessaria parantur vel ad abacum iuxta altare, vel super altare ad latus dexterum.

Ritus initiales

256. Sacerdos ad altare accedit et, facta cum ministro profunda inclinatione, osculo veneratur altare et sedem petit. Si libet, sacerdos potest ad altare manere; hoc in casu, ibi etiam missale paratur. Tunc minister vel sacerdos dicit antiphonam ad introitum.

257. Deinde sacerdos cum ministro, stans, signat se signo crucis et dicit: **In nomine Patris**; conversus ad ministrum eum salutatur, unam e formulis propositis eligendo.

258. Deinde peragitur actus paenitentialis, et, iuxta rubricas, dicitur **Kyrie** et **Gloria**.

259. Deinde, manibus iunctis, dicit **Oremus** et, interposita mora convenienti, manibus extensis, profert collectam. In fine minister acclamat: **Amen**.

Liturgia verbi

260. Lectiones, quantum fieri potest, ex ambone vel ex pluteo proferuntur.

261. Dicta collecta, minister legit primam lectionem et psalmum, et, quando dicenda est, secundam lectionem atque versum ad **Allelúia** vel alterum cantum.

262. Deinde sacerdos, profunde inclinatus, dicit: **Munda cor meum**, et postea legit Evangelium. In fine dicit: **Verbum Dómini**, cui minister respondet: **Laus tibi, Christe**. Sacerdos deinde librum osculo veneratur, secreto dicens: **Per evangélica dicta**.

263. Sacerdos postea symbolum, iuxta rubricas, una cum ministro recitat.

264. Sequitur oratio universalis, quae etiam in hac Missa dici potest. Sacerdos introducit et concludit orationem, minister vero intentiones profert.

Liturgia eucharistica

265. In Liturgia eucharistica omnia fiunt sicut in Missa cum populo, praeter ea quae sequuntur.

266. Expleta acclamatione in fine embolismi qui sequitur Orationem dominicam, sacerdos dicit orationem **Dómine Iesu Christe, qui dixísti**; ac deinde subiungit: **Pax Dómini sit semper vobíscum**, cui minister respondet: **Et cum spírítu tuo**. Pro opportunitate sacerdos dat pacem ministro.

267. Deinde, dum dicit **Agnus Dei** cum ministro, sacerdos frangit hostiam super patenam. Expleto **Agnus Dei**, facit immixtionem, dicens secreto: **Haec commíxtio**.

268. Post immixtionem, sacerdos dicit secreto orationem **Dómine Iesu Christe, Fili Dei vivi** vel **Percéptio**; deinde genuflectit, hostiam accipit et, si minister Communionem recipit, versus ad eum et hostiam aliquantulum elevatam super patenam vel super calicem tenens, dicit: **Ecce Agnus Dei** et cum ipso subdit: **Dómine, non sum dignus**. Deinde, ad altare conversus, Corpus Christi sumit. Si vero minister Communionem non recipit, facta genuflexione, sacerdos hostiam accipit et, ad altare conversus, dicit secreto: **Dómine, non sum dignus**, et **Corpus Christi custódiat** ac dein Christi Corpus sumit. Deinde accipit calicem et secreto dicit: **Sanguis Christi custódiat** et Sanguinem sumit.

269. Antequam Communionem detur ministro, dicitur a ministro vel ab ipso sacerdote antiphona ad Communionem.

270. Sacerdos calicem purificat ad abacum vel ad altare. Si calix ad altare purificatur, potest ad abacum a ministro deferri, aut super altare ad latus reponi.

271. Purificatione calicis expleta, oportet ut sacerdos aliquam pausam silentii servet; postea vero dicit orationem post Communionem.

Ritus conclusionis

272. Ritus conclusionis perficiuntur sicut in Missa cum populo, **Ite, missa est** omisso. Sacerdos altare de more osculo veneratur et, facta profunda inclinatione cum ministro, recedit.

IV. QUAEDAM NORMAE GENERALIORES PRO OMNIBUS FORMIS MISSAE

De veneratione altaris et Evangeliarum

273. Iuxta morem traditum, veneratio altaris et Evangeliarum osculo perficitur. Attamen, ubi huiusmodi signum non congruit cum traditionibus aut ingenio alicuius regionis, ibi est Conferentiae Episcoporum aliud signum statuere loco illius adhibendum, consentiente Sede Apostolica.

De genuflexione et inclinatione

274. Genuflexio, quae fit dextero genu flectendo usque ad terram, adorationem significat; ideoque reservatur Ss.mo Sacramento, et sanctae Cruci inde a sollemni adoratione in Actione liturgica feriae VI in Passione Domini usque ad initium Vigiliae paschalis.

In Missa tres genuflexiones fiunt a sacerdote celebrante, hoc est: post ostensionem hostiae, post ostensionem calicis et ante Communionem. Peculiaritates in Missa concelebrata servandae suis locis notantur (*cf. nn. 210-251*).

Si vero tabernaculum cum Ss.mo Sacramento sit in presbyterio, sacerdos, diaconus et alii ministri genuflectunt, cum ad altare perveniunt et ab eo recedunt, non autem durante ipsa Missae celebratione.

Secus genuflectunt omnes qui ante Ss.mum Sacramentum transeunt, nisi processionaliter incedant.

Ministri qui crucem processionalem vel cereos deferunt, loco genuflexionis inclinationem capitis faciunt.

275. Inclinatione significatur reverentia et honor quae personis ipsis vel eorum signis tribuitur. Duae species inclinationum habentur, scilicet capitis et corporis:

a) Inclinatio capitis fit cum tres Divinae Personae simul nominantur, et ad nomen Iesu, beatæ Mariæ Virginis et Sancti in cuius honorem celebratur Missa.

b) Inclinatio corporis seu inclinatio profunda, fit: ad altare; ad orationes **Munda cor meum** et **In spírítu humilitátis**; in symbolo ad verba Et incarnátus est; in Canone Romano ad verba **Súpplices te rogamus**. Eadem inclinatio fit a diacono, cum petit benedictionem ante proclamationem Evangelii. Sacerdos insuper parum se inclinat cum, in consecratione, verba Domini profert.

De incensatione

276. Thurificatio seu incensatio reverentiam exprimit et orationem, ut in Sacra Scriptura significatur (cf. *Ps* 140, 2; *Apoc* 8, 3).

Incensum ad libitum adhiberi potest in qualibet forma Missæ:

- a) durante processione ingressus;
- b) initio Missæ, ad crucem et altare thurificandum;
- c) ad processionem et ad proclamationem Evangelii;
- d) pane et calice super altare depositis, ad thurificanda oblata, crucem et altare, necnon sacerdotem et populum;
- e) ad ostensionem hostiæ et calicis post consecrationem.

277. Sacerdos, cum incensum ponit in thuribulum, illud benedicit signo crucis, nihil dicens.

Ante et post thurificationem fit profunda inclinatio personæ vel rei quæ incensatur, altari et oblatis pro Missæ sacrificio exceptis.

Tribus ductibus thuribuli incensantur: Ss.mum Sacramentum, reliquia sanctæ Crucis et imagines Domini publicæ venerationi expositæ, oblata pro Missæ sacrificio, crux altaris, Evangeliarium, cereus paschalis, sacerdos et populus.

Duobus ductibus incensantur reliquiae et imagines Sanctorum publicæ venerationi expositæ, et quidem unice initio tantum celebrationis, post incensationem altaris.

Altare incensatur singulis ictibus hoc modo:

- a) si altare est a pariete seiunctum, sacerdos illud circumeundo incensat;

b) si vero altare non est a pariete seiunctum, sacerdos transeundo incensat primo partem dexteram, deinde partem sinistram.

Crux, si est super altare vel apud ipsum, thurificatur ante altaris incensationem, secus cum sacerdos transit ante ipsam.

Oblata incensat sacerdos tribus ductibus thuribuli, ante incensationem crucis et altaris, vel signum crucis super oblata thuribulo producens.

De purificatione

278. Quoties aliquod fragmentum hostiae digitis adhaeserit, praecipue post fractionem vel fidelium Communionem, sacerdos digitos super patenam abstergat vel pro necessitate abluat. Similiter fragmenta, si quae extra patenam sint, colligat.

279. Vasa sacra purificantur a sacerdote vel a diacono vel ab acolytho instituto post Communionem vel post Missam, quantum fieri potest ad abacum. Purificatio calicis fit cum aqua vel cum aqua et vino, quae ab ipso qui purificat, sumitur. Patena de more purificatorio detergeatur.

Attendendum est ut quod de Sanguine Christi post Communionis distributionem forte remanet statim ex integro sumatur ad altare.

280. Si hostia vel aliqua particula dilabatur, reverenter accipiatur; si quid vero Sanguinis fundatur, locus ubi ceciderit aqua lavetur, et haec aqua postea in sacrarium in sacristia collocatum mittatur.

De Communionem sub utraque specie

281. Formam ratione signi plenior habet sacra Communio cum fit sub utraque specie. In ea enim forma signum eucharistici convivii perfectius elucet, et clarius exprimitur voluntas qua novum et aeternum Testamentum in Sanguine Domini ratum habetur, necnon ratio inter convivium eucharisticum et convivium eschatologicum in regno Patris.¹⁰⁵

282. Curent sacri pastores fidelibus, qui ritum participant, vel ei intersunt, aptiore quo fieri potest modo doctrinam catholicam de forma sacrae Communionis in mentem revocare iuxta Concilium Oecumenicum Tridentinum. In primis christifideles moneant fidem catholicam docere etiam sub altera tantum specie totum atque integrum Christum verumque Sacramentum sumi, ac propterea, quod ad fructum attinet, nulla gratia necessaria ad salutem eos defraudari qui unam speciem solam recipiant.¹⁰⁶

Doceant insuper Ecclesiam potestatem habere in Sacramentorum dispensatione, salva eorum substantia, statuendi vel mutandi quae ipsorum venerationi vel suscipientium utilitati pro rerum, temporum et locorum varietate magis expedire iudicaverit.¹⁰⁷ Simul tamen fideles moneantur ut sacrum ritum, quo signum eucharistici convivii plenius elucet, impensius participare velint.

283. Communio sub utraque specie permittitur, praeter casus in libris ritualibus expositos:

a) sacerdotibus qui sacrum celebrare vel concelebrare non possunt;

b) diacono et ceteris qui aliquod officium in Missa implent;

c) sodalibus communitatum in Missa conventuali vel in illa quae “communitatis” dicitur, alumni seminariorum, omnibus qui exercitiis spiritualibus vacant vel conventum spiritualem aut pastorem participant.

Episcopus dioecesanus normas circa Communionem sub utraque specie pro sua dioecesi definire potest, etiam in ecclesiis religiosorum et in parvis coetibus servandas. Eidem Episcopo facultas datur Communionem sub utraque specie permittendi, quoties id sacerdoti cui, uti pastori proprio, communitas commissa est, opportunum videatur, dummodo fideles bene instructi sint et absit omne periculum profanationis Sacramenti, vel ritus difficilior evadat ob multitudinem participantium aliamve causam.

Quod autem ad modum distribuendi fidelibus sacram Communionem sub utraque specie, et ad facultatis extensionem Conferentiae Episcoporum normas edere possunt, actis a Sede Apostolica recognitis.

284. Cum Communio sub utraque specie distribuitur:

a) ad calicem de more ministrat diaconus vel, eo absente, presbyter; vel etiam acolythus rite institutus aut alius minister extraordinarius sacrae Communionis; aut fidelis, cui, in casu necessitatis, hoc officium ad actum conceditur;

b) quod de Sanguine Christi forte remanet sumitur ad altare a sacerdote, vel diacono, vel ab acolytho rite instituto, qui calici ministravit et vasa sacra more solito purificat, abstergit et componit.

Fidelibus, qui forte sub specie tantum panis communicare volunt, sacra Communio hac forma praebeatur.

285. Ad Communionem sub utraque specie distribuendam, parentur:

a) si Communio calicis fit bibendo directe ex calice, vel calix sufficientis magnitudinis, vel plures calices, cauto semper tamen ut praevideatur ne copia Sanguinis Christi plus aequo remaneat in fine celebrationis sumenda;

b) si per intinctionem fit, hostiae ne sint nimis tenues neque nimis parvae, sed paulum spissiores solito, ut, Sanguine partim intinctae, possint commode distribui.

286. Si Communio Sanguinis fit bibendo e calice, communicandus postquam Corpus Christi accepit, transit ad calicis ministrum et stat coram eo. Minister dicit: **Sanguis Christi**; communicandus respondet: **Amen**, et minister porrigit ei calicem, quem communicandus ipse manibus suis ori admovet. Communicandus paulum e calice bibit, eum ministro restituit et recedit; minister autem labrum calicis purificatorio abstergit.

287. Si Communio calicis fit per intinctionem, communicandus, patinam sub ore tenens, accedit ad sacerdotem, qui vas cum sacris particulis tenet et ad cuius latus sistit minister qui calicem sustinet. Sacerdos hostiam accipit, partem eius in calicem intingit et eam ostendendo dicit: **Corpus et Sanguis Christi**; communicandus respondet: **Amen**, a sacerdote Sacramentum ore recipit, ac postea recedit.

Caput V

**DE ECCLESIARUM DISPOSITIONE ET ORNATU AD
EUCCHARISTIAM CELEBRANDAM**

I. PRINCIPIA GENERALIA

288. Ad Eucharistiam celebrandam, populus Dei plerumque in ecclesiam congregatur vel, ea deficiente aut insufficiente, in alium locum honestum qui tamen sit tanto mysterio dignus. Ecclesiae igitur, aliave loca, ad sacram actionem exsequendam et ad fidelium actuosam participationem obtinendam apta sint. Aedes sacrae insuper et res ad cultum divinum pertinentes vere sint dignae, pulchrae, atque rerum supernarum signa et symbola.¹⁰⁸

289. Proinde, Ecclesia nobile subsidium artium continenter quaerit, et omnium gentium atque regionum artis significationes admittit.¹⁰⁹ Immo, sicut studet artis opera atque thesauros a saeculis antea tradita servare¹¹⁰ et, quatenus opus est, novis necessitatibus aptare, nova cuiusque aetatis indoli consona promovere contendit.¹¹¹

Quapropter in instituendis artificibus necnon in seligendis operibus in ecclesiam admittendis, vera artis praestantia exquiratur, quae fidem et pietatem alat et cum veritate significationis et finis cui destinatur congruat.¹¹²

290. Ecclesiae omnes dedicentur vel saltem benedicantur. Cathedrales tamen et paroeciales ecclesiae solemni ritu dedicentur.

291. Ad sacras aedes recte exstruendas, reficiendas atque disponendas, omnes quorum interest Commissionem dioecesanam de sacra Liturgia et de Arte sacra consulant. Episcopus autem dioecesanus eiusdem Commissionis consilio et adiutorio utatur, quando agitur de normis in hac re tradendis, aut de novarum aedium adumbrationibus approbandis aut de quibusdam quaestionibus nonnullius momenti diiudicandis.¹¹³

292. Ornatus ecclesiae ad nobilem ipsius simplicitatem conferat, potius quam ad pompam. In elementis autem seligendis quae ad ornatum pertinent, rerum veritas curetur, atque eo contendatur, ut ad fidelium institutionem conferat et ad dignitatem totius loci sacri.

293. Aptae ecclesiae eiusque adiunctorum dispositio, quae necessitatibus nostrae aetatis opportune respondeat, requirit ut non ea solummodo curentur quae ad sacras actiones celebrandas directius pertineant, sed ut ea quoque praevideantur,

quae ad fidelium convenientem commoditatem tendunt, quaeque in locis ubi populus congregatur habitualiter praevideri solent.

294. Populus Dei, qui ad Missam congregatur, cohaerentem et hierarchicam habet ordinationem, quae diversis ministeriis diversaque actione pro singulis celebrationis partibus exprimitur. Generalis itaque dispositio aedis sacrae ea sit oportet quae coetus congregati imaginem quodammodo prae se ferat, atque congruam omnium ordinationem permittat necnon rectam muneris executionem uniuscuiusque foveat.

Fideles atque schola cantorum locum obtinebunt, qui ipsorum actuosam participationem faciliorem reddat.¹¹⁴

Sacerdos celebrans, diaconus et alii ministri locum capient in presbyterio. Ibidem parentur sedes concelebrantium; si vero eorum numerus magnus sit, sedes in alia ecclesiae parte, sed prope altare, disponantur.

Haec omnia, quamvis hierarchicam dispositionem et munerum diversitatem exprimere debeant, intimam tamen et cohaerentem unitatem efficiant, qua unitas totius plebis sanctae clare eluceat. Natura vero et pulchritudo loci universaeque supellectilis pietatem foveant et sanctitatem mysteriorum quae celebrantur ostendant.

II. DE PRESBYTERII ORDINATIONE AD SACRAM SYNAXIM

295. Presbyterium locus est ubi altare exstat, verbum Dei proclamatur, et sacerdos, diaconus et alii ministri munus suum exercent. Ab aula ecclesiae opportune distinguatur aut per aliquam elevationem, aut per peculiarem structuram et ornatum. Talis autem amplitudinis sit, ut Eucharistiae celebratio commode peragi et conspici possit.¹¹⁵

De altari eiusque ornatu

296. Altare, in quo sacrificium crucis sub signis sacramentalibus praesens efficitur, est etiam mensa Domini, ad quam participandam in Missa populus Dei convocatur; atque centrum gratiarum actionis, quae per Eucharistiam perficitur.

297. Celebratio Eucharistiae, in loco sacro, peragenda est super altare; extra locum sacrum vero, etiam super mensam convenientem, peragi potest, retentis semper tobalea et corporali, cruce et candelabris.

298. Expediit in omni ecclesia altare fixum inesse, quod Christum Iesum, Lapidem vivum (*1 Petr 2, 4; cf. Eph 2, 20*), clarius et permanenter significat; ceteris vero locis, sacris celebrationibus dicatis, altare potest esse mobile.

Altare fixum dicitur, si ita exstruatur ut cum pavimento cohaereat ideoque amoveri nequeat; mobile vero si transferri possit.

299. Altare exstruatur a pariete seiunctum, ut facile circumiri et in eo celebratio versus populum peragi possit, quod expediit ubicumque possibile sit. Altare eum autem occupet locum, ut revera centrum sit ad quod totius congregationis fidelium attentio sponte convertatur.¹¹⁶ De more sit fixum et dedicatum.

300. Altare tum fixum tum mobile iuxta ritum in Pontificali Romano descriptum deditur; altare tamen mobile potest tantum benedici.

301. Iuxta traditum Ecclesiae morem et significationem, mensa altaris fixi sit lapidea, et quidem ex lapide naturali. Attamen etiam alia materia digna, solida et affabre effecta, de iudicio Conferentiae Episcoporum, adhiberi potest. Stipites vero aut basis ad mensam sustentandam ex qualibet materia, dummodo sit digna et solida, confici possunt.

Altare mobile ex quibuslibet materiis nobilibus et solidis atque usui liturgico, iuxta diversarum regionum traditiones et mores, convenientibus, exstrui potest.

302. Usus deponendi sub altari dedicando reliquias Sanctorum, etsi non Martyrum, opportune servetur. Caveatur tamen ut de huiusmodi reliquiarum veritate certo constet.

303. In novis ecclesiis exstruendis praestat unum altare erigi, quod in fidelium coetu unum Christum unamque Ecclesiae Eucharistiam significet.

In ecclesiis vero iam exstructis, quando altare vetus ita situm est, ut difficilem reddat participationem populi nec transferri possit sine detrimento valoris artis, aliud altare fixum, arte confectum et rite dedicandum, exstruatur; et tantum super illud sacrae celebrationes peragantur. Ne fidelium attentio a novo altari distrahatur, altare antiquum ne sit peculiari modo ornatum.

304. Ob reverentiam erga celebrationem memorialis Domini et erga convivium in quo Corpus et Sanguis Domini praebentur, super altare ubi celebratur saltem una tobalea albi coloris ponatur, quae ad formam, mensuram et ornatum quod attinet cum ipsius altaris structura conveniat.

305. In altaris ornatu moderatio servetur.

Tempore Adventus altare floribus ornetur ea moderatione, quae indoli huius temporis conveniat, quin tamen plenam laetitiam Nativitatis Domini praeveniat. Tempore Quadragesimae altare floribus ornari prohibetur. Excipiuntur tamen dominica **Laetare** (IV in Quadragesima), sollemnitates et festa.

Florum ornatus semper sit temperatus, et potius quam supra mensam altaris, circa illud disponatur.

306. Super enim mensam altaris ea tantummodo quae ad Missae celebrationem requiruntur deponi possunt, scilicet: Evangeliarium ab initio celebrationis usque ad Evangelii proclamationem; a praesentatione vero donorum usque ad purificationem vasorum calix cum patena, pyxis, si necesse est, tandem corporale, purificatorium, palla et missale.

Disponantur insuper modo discreto quae forte ad amplificationem vocis sacerdotis necessaria sunt.

307. Candelabra, quae pro singulis actionibus liturgicis, venerationis et festivae celebrationis causa, requiruntur (*cf. n. 117*), aut super altare, aut circa ipsum, attenta structura tum altaris tum presbyterii, opportune collocentur, ita ut totum concinne componatur, neque fideles impediuntur ab iis facile conspiciendis, quae super altare aguntur vel deponuntur.

308. Item super altare vel prope ipsum crux, cum effigie Christi crucifixi, habeatur, quae a populo congregato bene conspiciatur. Expediit ut huiusmodi crux, ad salutiferam Domini passionem in mentem fidelium revocandam, etiam extra celebrationes liturgicas prope altare permaneat.

De ambone

309. Dignitas verbi Dei requirit ut in ecclesia locus congruus existat e quo annuntietur et ad quem, inter liturgiam verbi, attentio fidelium sponte convertatur.¹¹⁷

Convenit ut generatim locus huiusmodi sit ambo stabilis et non simplex pluteus mobilis. Ambo, pro cuiusque ecclesiae structura, ita dispositus esse debet, ut ministri ordinati et lectores a fidelibus bene conspici et audiri possint.

Ex ambone unice proferuntur lectiones, psalmus responsorius atque praeconium paschale; item proferri possunt homilia et intentiones orationis universalis. Ambonis dignitas exigit ut ad eum solus minister verbi ascendat.

Convenit ut novus ambo benedicatur, antequam usui liturgico destinetur, iuxta ritum in Rituali Romano descriptum.¹¹⁸

De sede pro sacerdote celebrante aliisque sedibus

310. Sedes sacerdotis celebrantis debet munus eius praesidendi coetui atque orationem dirigendi significare. Proinde locus eius magis congruus est versus ad populum in vertice presbyterii, nisi aedis structura vel alia adiuncta id impediunt, ex. gr. si propter nimiam distantiam communicatio inter sacerdotem et coetum congregatum difficilis evadat, aut si tabernaculum locum habeat in media parte retro altare. Omnis autem species throni vitetur.¹¹⁹ Convenit ut sedes benedicatur, antequam usui liturgico destinetur, iuxta ritum in Rituali Romano descriptum.¹²⁰

Item in presbyterio sedes disponantur pro sacerdotibus concelebrantibus necnon pro presbyteris, qui veste choralis induti, celebrationi intersunt, quin concelebrent.

Sedes diaconi prope sedem celebrantis ponatur. Pro aliis ministris sedes ita collocentur, ut clare distinguantur a sedibus cleri et ipsi munus sibi concreditum facile implere possint.¹²¹

III. DE ECCLESIAE ORDINATIONE

De locis fidelium

311. Loca fidelium congrua cura disponantur, ut ipsi oculis et animo sacras celebrationes debite participare possint. Expediit ut de more scamna seu sedilia ad eorum usum ponantur. Consuetudo tamen personis quibusdam privatis sedes reservandi reprobanda est.¹²² Scamna autem seu sedilia, praesertim in ecclesiis noviter exstructis, ita disponantur, ut fideles corporis habitus a diversis celebrationis partibus requisitos facile sumere possint et expedite ad sacram Communionem recipiendam accedere valeant.

Caveatur ut fideles sive sacerdotem sive diaconum et lectores non tantum videre, sed etiam, hodiernis instrumentis technicis adhibitis, commode audire valeant.

De loco scholae cantorum et instrumentorum musicorum

312. Schola cantorum, attenta cuiusque ecclesiae dispositione, ita collocetur, ut clare appareat eius natura, eam nempe fidelium communitatis congregatae partem esse, et peculiare munus agere; eiusdem muneris executio facilius evadat; singulis scholae sodalibus plena in Missa participatio sacramentalis, commode permittatur.¹²³

313. Organum aliaque instrumenta musica legitime probata apto loco collocentur, ut tum scholae tum populo cantanti subsidio esse possint, atque, si sola pulsantur, commode ab omnibus audiri queant. Convenit ut organum benedicatur, antequam usui liturgico destinetur, iuxta ritum in Rituali Romano descriptum.¹²⁴

Tempore Adventus organum aliaque musica instrumenta adhibeantur ea moderatione, quae indoli huius temporis conveniat, quin tamen plenam laetitiam Nativitatis Domini praeveniat.

Tempore in Quadragesima sonus organi aliorumque instrumentorum permittitur tantum ad cantum sustentandum. Excipiuntur tamen dominica *Laetare* (IV in Quadragesima), sollemnitates et festa.

De loco asservationis sanctissimae eucharistiae

314. Pro cuiusque ecclesiae structura et iuxta legitimas locorum consuetudines, Ss.mum Sacramentum asservetur in tabernaculo in parte ecclesiae pernobili, insigni, conspicua, decore ornata, et ad orationem apta.¹²⁵

Tabernaculum de more unicum sit, inamovibile, materia solida atque inviolabili non transparenti confectum, et ita clausum ut quam maxime periculum profanationis vitetur.¹²⁶ Convenit insuper ut benedicatur, antequam usui liturgico destinetur, iuxta ritum in Rituali Romano descriptum.¹²⁷

315. Ratione signi magis congruit ut in altari in quo Missa celebratur non sit tabernaculum in quo Ss.ma Eucharistia asservatur.¹²⁸

Praestat proinde tabernaculum collocari, de iudicio Episcopi dioecesanii:

a) aut in presbyterio, extra altare celebrationis, forma et loco magis convenientibus, non excluso vetere altari quod ad celebrationem amplius non adhibetur (*cf. n. 303*);

b) aut etiam in aliquo sacello ad privatam fidelium adorationem et precationem idoneo,¹²⁹ quod sit cum ecclesia organice coniunctum et christifidelibus conspicuum.

316. Secundum traditam consuetudinem, iuxta tabernaculum peculiaris perenniter luceat lampas, oleo vel cera nutrienda, qua indicetur et honoretur Christi praesentia.¹³⁰

317. Minime obliviscantur etiam cetera omnia quae de asservatione Ss.mae Eucharistiae ad normam iuris praescribuntur.¹³¹

De imaginibus sacris

318. Ecclesia in terrena Liturgia caelestem illam praegustando participat, quae in sancta civitate Ierusalem, ad quam peregrina tendit, celebratur, ubi Christus est in dextera Dei sedens, et memoriam Sanctorum venerando partem aliquam et societatem cum iis sperat se habituram.¹³²

Itaque Domini, beatae Mariae Virginis et Sanctorum imagines, iuxta antiquissimam Ecclesiae traditionem, in aedibus sacris fidelium venerationi exhibeantur¹³³ et ibi ita disponantur ut fideles manuducant ad mysteria fidei quae ibi celebrantur. Ideoque caveatur ne eorum numerus indiscrete augeatur, hinc ut earum dispositio debito ordine fiat, ne fidelium attentionem ab ipsa celebratione avocent.¹³⁴ Unius autem eiusdemque Sancti plus quam una imago de more ne habeatur. Generatim in ornamento et dispositione ecclesiae ad imagines quod attinet, pietati totius communitatis prospiciatur atque pulchritudini et dignitati imaginum.

Caput VI

DE IIS QUAE AD MISSAE CELEBRATIONEM REQUIRUNTUR

I. DE PANE ET VINO AD EUCHARISTIAM CELEBRANDAM

319. Exemplum Christi secuta, Ecclesia panem et vinum cum aqua ad celebrandum dominicum convivium semper adhibuit.

320. Panis ad Eucharistiam celebrandam debet esse mere triticeus, recenter confectus et, secundum antiquam Ecclesiae latinae traditionem, azymus.

321. Ratio signi postulat ut materia celebrationis eucharisticae revera ut cibus appareat. Expediit ergo ut panis eucharisticus, quamvis azymus et forma tradita confectus, tali modo efficiatur, ut sacerdos in Missa cum populo celebrata revera hostiam frangere possit in diversas partes, easque saltem aliquibus fidelibus distribuere. Parvae tamen hostiae minime excluduntur, quando numerus sacram Communionem sumentium aliaeque rationes pastorales id exigunt. Gestus autem fractionis panis, quo simpliciter Eucharistia designabatur tempore apostolico, apertius manifestabit vim et momentum signi unitatis omnium in uno pane, et caritatis ex eo quod unus panis inter fratres distribuitur.

322. Vinum pro celebratione eucharistica debet esse ex genimine vitis (cf. *Lc* 22,18), naturale et merum, idest extraneis substantiis non admixtum.

323. Sedula cura caveatur ut panis et vinum ad Eucharistiam destinata perfecto statu conserventur; id est, caveatur ne vinum acescat, neve panis corrumpatur vel nimis durus fiat, ita ut difficulter frangi possit.

324. Si post consecrationem aut cum Communionem sumit, sacerdos animadvertat vinum non fuisse infusum, sed aquam, deposita aqua in aliquo vase, vinum cum aqua infundat in calicem, illud consecret, partem narrationis dicens quae ad consecrationem calicis pertinet, quin tamen teneatur iterum panem consecrare.

II. DE SACRA SUPELLECTILE IN GENERE

325. Sicut pro ecclesiis aedificandis, ita et pro sacra supellectile universa, Ecclesia genus artis cuiusque regionis admittit, et eas aptationes recipit, quae cum singularum gentium ingenio et traditionibus congruant, dummodo omnia usui ad quem ipsa sacra supellex destinatur apte respondeant.¹³⁵

Etiam in hac parte sedulo curetur nobilis illa simplicitas, quae cum arte vera optime copulatur.

326. In seligendis materiis pro sacra suppellectile, praeter eas quae usu traditae sunt, eae quoque admitti possunt quae, iuxta mentem nostrae aetatis, nobiles aestimantur, durabiles sunt et usui sacro bene accommodantur. Qua de re iudex erit Conferentia Episcoporum pro singulis regionibus (*cf. n. 390*).

III. DE SACRIS VASIS

327. Inter ea quae ad Missam celebrandam requiruntur, speciali honore habentur vasa sacra, et inter haec calix et patena, in quibus vinum et panis offeruntur, consecrantur et sumuntur.

328. Vasa sacra ex metallo nobili conficiantur. Si ex metallo conflata sint quod robiginem producat vel auro minus nobilis sit, interius plerumque inaurentur.

329. De iudicio Conferentiae Episcoporum, actis ab Apostolica Sede recognitis, vasa sacra confici possunt etiam aliis ex materiis solidis et, secundum communem aestimationem cuiusque regionis, nobilibus, ex. gr. ebano aut aliis lignis durioribus, dummodo usui sacro aptae sint. Hoc in casu, praeferantur semper materiae quae facile non frangantur neque corrumpantur. Quod valet pro omnibus vasis quae ad hostias recipiendas destinatae sunt, uti patena, pyxis, theca, ostensorium et alia huiusmodi.

330. Quoad calices aliaque vasa, quae ad recipiendum Sanguinem Domini destinatae sunt, cuppam habeant ex tali materia confectam, quae liquida non absorbeat. Pes vero ex aliis materiis solidis et dignis confici potest.

331. Ad hostias consecrandas patena amplior convenienter adhiberi potest, in qua ponatur panis tum pro sacerdote et diacono tum pro aliis ministris et fidelibus.

332. Ad formam vasorum sacrorum quod attinet, artificis est ea opportuniore modo conficere, qui moribus respondeat singularum regionum dummodo ad usum liturgicum, ad quem destinantur, singula vasa sint apta, et clare distinguantur ab iis quae usui cotidiano destinantur.

333. Quoad vasorum sacrorum benedictionem, serventur ritus in libris liturgicis praescripti.¹³⁶

334. Mos servetur exstruendi in sacristia sacrarium, in quod aqua ablutionis sacrorum vasorum et linteaminum fundatur (*cf. n. 280*).

IV. DE SACRIS VESTIBUS

335. In Ecclesia, quae est Corpus Christi, non omnia membra eodem munere funguntur. Haec diversitas munerum in Eucharistiae celebratione exterius manifestatur diversitate sacrarum vestium, quae proinde signum exstare debent muneris cuique ministro proprii. Eaedem tamen sacrae vestes ad decorem quoque ipsius actionis sacrae conferant oportet. Vestes quibus sacerdotes et diaconi, necnon ministri laici induuntur opportune benedicuntur antequam usui liturgico destinentur, iuxta ritum in Rituali Romano descriptum.¹³⁷

336. Vestis sacra omnibus ministris ordinatis et institutis cuiusvis gradus communis est alba, circa lumbos cingulo astringenda, nisi tali modo confecta sit, ut corpori adhaereat etiam sine cingulo. Antequam vero alba assumatur, si haec habitum communem circa collum non cooperit, amictus adhibeatur. Alba cum superpelliceo commutari nequit, ne quidem super vestem talarem, quando casula vel dalmatica vel, iuxta normas, sola stola sine casula vel dalmatica induenda est.

337. Sacerdotis celebrantis vestis propria, in Missa aliisque sacris actionibus quae cum Missa directo conectuntur, est casula seu planeta, nisi aliud caveatur, super albam et stolam induenda.

338. Diaconi vestis propria est dalmatica, super albam et stolam induenda; dalmatica tamen ob necessitatem vel minorem gradum sollemnitatis omitti potest.

339. Acolythy, lectores, aliique ministri laici albam vel aliam vestem in singulis regionibus a Conferentia Episcoporum legitime probatam induere possunt (*cf. n. 390*).

340. Stola defertur a sacerdote circa collum et ante pectus pendens; a diacono vero ab umero sinistro per transversum super pectus ducitur ad partem dexteram corporis, ibique retinetur.

341. Pluviale, seu cappa pluvialis, assumitur a sacerdote in processionibus aliisque actionibus sacris, iuxta rubricas proprias singulorum rituum.

342. Ad formam sacrarum vestium quod attinet, Conferentiae Episcoporum possunt definire et proponere Apostolicae Sedi aptationes, quae necessitatibus et moribus singularum regionum respondeant.¹³⁸

343. Ad sacras vestes conficiendas, praeter traditas materias, fibrae naturales cuiusque loci propriae adhiberi possunt, necnon aliquae fibrae artificiales, quae respondeant dignitati actionis sacrae et personae. De qua re iudicabit Episcoporum Conferentia.¹³⁹

344. Decet pulchritudinem et nobilitatem cuiusque vestis non ex abundantia ornamentorum quae superadduntur exquiri, sed e materia quae adhibeatur et a forma. Ornamenta autem figuras seu imagines vel symbola praebeant, quae usum sacrum indicent, remotis iis quae usum sacrum dedeant.

345. Diversitas colorum in sacris vestibus eo contendit, ut hinc proprietates mysteriorum fidei celebrandorum, hinc sensus progredientis vitae christianae, decursu anni liturgici, efficacius etiam exterius exprimatur.

346. Ad colorem sacrarum vestium quod attinet, servetur usus traditus, nempe:

a) Color albus adhibetur in Officiis et Missis temporis paschalis et Nativitatis Domini; insuper in celebrationibus Domini, quae non sint de eius Passione, beatae Mariae Virginis, SS. Angelorum, Sanctorum non Martyrum, in sollemnitatibus Omnium Sanctorum (1 nov.) et S. Ioannis Baptistae (24 iunii), in festis S. Ioannis Evangelistae (27 dec.), Cathedrae S. Petri (22 febr.) et Conversionis S. Pauli (25 ian.).

b) Color ruber adhibetur in dominica Passionis et feria VI Hebdomadae sanctae, in dominica Pentecostes, in celebrationibus Passionis Domini, in festis nataliticiis Apostolorum et Evangelistarum et in celebrationibus Sanctorum Martyrum.

c) Color viridis adhibetur in Officiis et Missis temporis “per annum”.

d) Color violaceus adhibetur tempore Adventus et Quadragesimae. Assumi potest etiam in Officiis et Missis defunctorum.

e) Color niger adhiberi potest, ubi mos est, in Missis defunctorum.

f) Color rosaceus adhiberi potest, ubi mos est, in dominicis **Gaudete** (III Adventus) et **Laetare** (IV in Quadragesima).

g) Diebus sollemnioribus adhiberi possunt sacrae vestes festivae seu nobiliores, etsi non sunt coloris diei.

Conferentiae tamen Episcoporum possunt definire, ad colores liturgicos quod attinet, et proponere Apostolicae Sedi aptationes, quae necessitatibus et ingenio populorum respondeant.

347. Missae rituales dicuntur cum colore proprio vel albo vel festivo; Missae autem pro variis necessitatibus cum colore proprio diei vel temporis aut cum colore violaceo, si indolem paenitentialem manifestant, v. gr. nn. 31, 33, 38; Missae

votivae cum colore convenienti Missae quae celebratur aut etiam cum colore proprio diei vel temporis.

V. DE ALIIS REBUS AD USUM ECCLESIAE DESTINATIS

348. Praeter vasa sacra aut vestes sacras, pro quibus aliqua peculiaris materia statuitur, alia supellex, quae aut ipsi usui liturgico destinatur¹⁴⁰ aut quolibet alio modo in ecclesiam admittitur, digna sit atque respondens fini cui unaquaeque res destinatur.

349. Peculiari modo curandum est ut libri liturgici, Evangeliarium et lectionarium praesertim, quae ad verbi Dei proclamationem destinantur et proinde peculiari veneratione gaudent, sint revera in actione liturgica rerum supernarum signa et symbola, et proinde vere digni, decori et pulchri.

350. Insuper omni cura attendendum est ad ea quae directe cum altari et celebratione eucharistica conectuntur, uti sunt, ex. gr., crux altaris et crux quae in processione defertur.

351. Sedulo contendatur ut etiam in rebus minoris momenti artis postulata opportune servantur, et nobilis semper simplicitas cum munditie societetur.

Caput VII

DE MISSA EIUSQUE PARTIBUS ELIGENDIS

352. Efficacitas pastoralis celebrationis profecto augebitur, si textus lectionum, orationum et cantuum necessitatibus et praeparationi animi et ingenio participantium apte, quantum fieri potest, respondebunt. Quod obtinetur congrue adhibita multiplici facultate electionis, quae infra describitur.

Sacerdos proinde, in ordinanda Missa, ad commune bonum spirituale populi Dei, potius quam ad suam propensionem attendet. Memor sit insuper huiusmodi electionem partium concordie ratione esse faciendam cum iis qui partem aliquam in celebratione exercent, fidelibus minime exclusis, in iis quae ad ipsos magis directo spectant.

Cum vero multiplex afferatur facultas seligendi diversas Missae partes, necesse est ut ante celebrationem diaconus, lectores, psalmista, cantor, commentator, schola, unusquisque pro sua parte, probe sciant quinam textus ad se spectans adhibeatur, nihilque ex tempore quodammodo eveniat. Harmonica enim ordinatio et executio rituum multum confert ad componendos fidelium animos ad Eucharistiam participandam.

I. DE MISSA ELIGENDA

353. In sollemnitatibus sacerdos sequi tenetur calendarium ecclesiae in qua celebrat.

354. In dominicis, in feriis Adventus, Nativitatis, Quadragesimae et Paschae, in festis et memoriis obligatoriis:

a) si Missa celebratur cum populo, sacerdos sequatur calendarium ecclesiae in qua celebrat;

b) si Missa celebratur, cuius unus tantum minister participat, sacerdos eligere potest aut calendarium ecclesiae aut calendarium proprium.

355. In memoriis ad libitum:

a) In feriis Adventus a die 17 ad 24 decembris, diebus infra octavam Nativitatis et in feriis Quadragesimae, exceptis feriis IV Cinerum et Hebdomadae sanctae, dicitur Missa de die liturgico occurrente; de memoria autem in calendario generali eo die forte inscripta sumi potest collecta, dummodo non occurrat feria IV

Cinerum aut feria Hebdomadae sanctae. In feriis temporis paschalis memoriae Sanctorum rite ex integro peragi possunt.

b) In feriis Adventus ante diem 17 decembris, in feriis temporis Nativitatis a die 2 ianuarii et in feriis temporis paschalis, eligi potest aut Missa de feria, aut Missa de Sancto, vel de uno e Sanctis quorum fiat memoria, aut Missa de aliquo Sancto eo die in Martyrologio inscripto.

c) In feriis per annum, eligi potest aut Missa de feria, aut Missa de memoria ad libitum forte occurrente, aut Missa de aliquo Sancto eo die in Martyrologio inscripto, aut Missa pro variis necessitatibus vel votiva.

Si celebrat cum populo, sacerdos curabit ne frequentius et sine sufficienti causa lectiones omittat singulis diebus in lectionario pro feriis assignatas: Ecclesia enim cupit ut ditior mensa verbi Dei paretur fidelibus. 14¹

Ob eandem causam moderate sumet Missas defunctorum: quaelibet enim Missa tam pro vivis quam pro defunctis offertur, et in Prece eucharistica memoria defunctorum habetur.

Ubi autem fidelibus cordi sunt memoriae ad libitum beatae Mariae Virginis vel Sanctorum, satisfiat legitimae eorum pietati.

Cum vero facultas datur eligendi inter memoriam calendario generali inscriptam et memoriam calendario dioecetano aut religioso insertam, praeoptetur, ceteris paribus et iuxta traditionem, memoria particularis.

II. DE MISSAE PARTIBUS ELIGENDIS

356. In eligendis textibus diversarum partium Missae tum de Tempore tum de Sanctis, serventur normae quae sequuntur.

De lectionibus

357. Dominicis et sollemnitatibus assignantur tres lectiones, scilicet Prophetarum, Apostolorum et Evangelii, quibus populus christianus ad continuitatem operis salutis, secundum mirabile propositum divinum, educatur. Hae lectiones stricte adhibeantur. Tempore paschali, iuxta Ecclesiae traditionem, loco Veteris Testamenti, lectio ex Actibus Apostolorum sumitur.

Festis vero duae lectiones assignantur. Si tamen festum iuxta normas ad gradum sollemnitatis elevatur, additur tertia lectio, quae e Communi desumitur.

In memoriis Sanctorum, nisi habeantur propriae, leguntur de more lectiones feriae assignatae. In quibusdam casibus proponuntur lectiones appropriatae, quae scilicet peculiarem aspectum vitae spiritualis aut actuositatis Sancti in luce ponunt. Usus harum lectionum non est urgendus, nisi ratio pastoralis revera id suadeat.

358. In lectionario pro feriis, lectiones proponuntur pro singulis diebus cuiusque hebdomadae per universum cursum anni: proinde hae lectiones plerumque sumuntur, diebus quibus sunt assignatae, nisi occurrat sollemnitatis vel festum, vel memoria lectiones proprias Novi Testamenti habens, in quibus scilicet mentio fiat de Sancto celebrato.

Si tamen aliquando lectio continua in hebdomada intermittitur ob aliquam sollemnitatem, aliquod festum vel aliquam peculiarem celebrationem, sacerdoti licebit, prae oculis habita ordinatione lectionum totius hebdomadae, aut partes omittendas una cum aliis componere aut statuere quinam textus aliis praeferendi sint.

In Missis pro peculiaribus coetibus, sacerdoti licebit textus peculiari celebrationi aptiores eligere, dummodo ex approbati lectionarii textibus seligantur.

359. Peculiaris insuper selectio textuum sacrae Scripturae datur in lectionario pro Missis ritualibus, in quas aliqua Sacramenta vel Sacramentalia inseruntur, aut pro Missis, quae pro quibusdam necessitatibus celebrantur.

Huiusmodi lectionaria ideo statuta sunt, ut per aptiorem verbi Dei auditionem fideles ad mysterium quod participant plenius percipiendum ducantur, et ad incensorem amorem verbi Dei instituuntur.

Textus proinde, qui in celebratione proferuntur, determinandi sunt prae oculis habitis tum congrua ratione pastoralis tum eligendi facultate in hac re facta.

360. Datur quandoque forma longior et forma brevior eiusdem textus. In eligendo inter has duas formas criterium pastorale prae oculis habeatur. Tunc attendatur oportet ad facultatem fidelium auscultandi cum fructu lectionem magis vel minus longam; ad eorum facultatem audiendi textum magis completum, per homiliam explicandum.¹⁴²

361. Quando autem facultas tribuitur seligendi inter unum vel alterum textum iam definitum, vel ad libitum propositum, attendendum erit ad utilitatem participantium, prout nempe agitur de adhibendo textu, qui facilius est vel magis conveniens coetui congregato, vel de textu iterando vel reponendo, qui alicui celebrationi tamquam proprius assignatur, alteri vero tamquam ad libitum adhibendus, quoties utilitas pastoralis id suadeat.¹⁴³

Quod evenire potest aut quando idem textus diebus proximioribus iterum legi debeat ex. gr. die dominica et in feria subsequenti aut quando timeatur ne textus aliquis quasdam gignat difficultates in aliquo christifidelium coetu. Caveatur tamen ne, in seligendis textibus Scripturae Sacrae, partes eius permanentiter excludantur.

362. Praeter facultates eligendi quosdam textus aptiores, de quibus supra, facultas fit Conferentiis Episcoporum, in peculiaribus adiunctis, aliquas aptationes indicandi ad lectiones quod attinet, ea tamen lege, ut textus seligantur e lectionario rite approbato.

De orationibus

363. In qualibet Missa, nisi aliter notetur, dicuntur orationes ipsi Missae propriae.

In memoriis Sanctorum, dicitur collecta propria vel, si deest, de Communi congruenti; orationes vero super oblata et post Communionem, nisi sint propriae, sumi possunt aut e Communi aut e feriis temporis currentis.

In feriis autem “per annum”, praeter orationes dominicae praecedentis, sumi possunt vel orationes alius dominicae “per annum”, vel una ex orationibus pro variis necessitatibus, quae in Missali recensentur. Semper tamen licebit ex iisdem Missis etiam solam collectam adhibere.

Hoc modo ditior copia praebetur textuum, quibus precatio fidelium abundantius nutritur.

In potioribus tamen anni temporibus, haec accommodatio iam fit per orationes iisdem temporibus proprias, in Missali, pro singulis feriis, exstantes.

De Prece eucharistica

364. Plurimae praefationes, quibus Missale Romanum ditatur, eo spectant ut argumenta gratiarum actionis in Prece eucharistica plenius eniteant, et variae rationes mysterii salutis pleniore luce proponantur.

365. Electio inter Preces eucharisticas, quae in Ordine Missae inveniuntur, his normis opportune regitur:

a) Prex eucharistica prima, seu Canon romanus, qui semper adhiberi potest, opportunius profertur diebus quibus assignantur **Communicantes** propria, aut in Missis quae **Hanc igitur** propriis ditantur, necnon in celebrationibus Apostolorum et Sanctorum, quorum mentio fit in ipsa Prece; itemque diebus dominicis, nisi, ob rationes pastorales, praeferatur Prex eucharistica tertia.

b) Prex eucharistica secunda, ob peculiare ipsius notas, opportunius sumitur diebus infra hebdomadam, vel in peculiaribus rerum adiunctis. Quamvis praefatione propria instructa sit, adhiberi potest etiam cum aliis praefationibus; cum iis praesertim quae mysterium salutis compendiose repraesentant, v. gr. cum praefationibus communibus. Quando Missa pro aliquo defuncto celebratur, adhiberi potest peculiaris formula, suo loco, nempe ante **Memento etiam** proposita.

c) Prex eucharistica tertia cum qualibet praefatione dici potest. Eius usus praefertur diebus dominicis et festis. Si autem haec Prex in Missis defunctorum adhibeatur, usurpari potest peculiaris formula pro defuncto, suo loco inserenda, nempe post verba: **Omnes filios tuos ubique dispérsos, tibi, clemens Pater, miserátus coniúnge.**

d) Prex eucharistica quarta praefationem immutabilem habet et summarium plenius historiae salutis praebet. Adhiberi potest quando Missa praefatione propria caret, et in dominicis “per annum”. In hanc Precem, ratione structurae, inseri nequit peculiaris formula pro defuncto.

De cantibus

366. Cantibus in Ordine Missae positus, v. gr. ad **Agnus Dei**, non licet substituere alios cantus.

367. In eligendis cantibus inter lectiones occurrentibus, necnon cantibus ad introitum, ad offertorium et ad Communionem, normae servantur, quae suis locis statuuntur (*cf. nn. 40-41, 47-48, 61-64, 74, 86-88*).

Caput VIII

**DE MISSIS ET ORATIONIBUS AD DIVERSA ET DE MISSIS
DEFUNCTORUM**

I. DE MISSIS ET ORATIONIBUS AD DIVERSA

368. Quoniam liturgia Sacramentorum et Sacramentalium id efficit ut fidelibus bene dispositis omnis fere eventus vitae sanctificetur gratia divina manante ex mysterio paschali,¹⁴⁴ et quoniam Eucharistia est sacramentum sacramentorum, Missale suppeditat exempla Missarum et orationum, quae in diversis occasionibus vitae christianae adhiberi possunt pro necessitatibus totius mundi aut Ecclesiae universae vel localis.

369. Perspecta ampliore facultate eligendi lectiones et orationes, expedit ut Missae ad diversa moderate, idest quando opportunitas id exigit, adhibeantur.

370. In omnibus Missis ad diversa, nisi aliter expresse caveatur, licet adhibere lectiones feriales, necnon cantus inter ipsas occurrentes, si cum celebratione conveniant.

371. In huiusmodi Missis adnumerantur Missae rituales, pro variis necessitatibus, ad diversa et votivae.

372. Missae rituales cum celebratione quorundam Sacramentorum vel Sacramentalium conectuntur. Prohibentur in dominicis Adventus, Quadragesimae et Paschae in sollemnitatibus, in diebus infra octavam Paschae, in Commemoratione omnium fidelium defunctorum et in feriis IV Cinerum et Hebdomadae sanctae, servatis insuper normis quae in libris ritualibus vel in ipsis Missis exponuntur.

373. Missae pro variis necessitatibus vel ad diversa assumuntur quibusdam in rerum adiunctis, sive interdum sive statis temporibus occurrentibus. Ex his ab auctoritate competenti seligi possunt Missae pro supplicationibus, quae decursu anni a Conferentia Episcoporum statuentur.

374. Occurrente aliqua graviore necessitate vel utilitate pastorali, Missa ipsi conveniens celebrari potest, de mandato vel licentia Episcopi dioecesani, omnibus diebus, exceptis sollemnitatibus, dominicis Adventus, Quadragesimae et Paschae, diebus infra octavam Paschae, Commemoratione omnium fidelium defunctorum et feriis IV Cinerum et Hebdomadae sanctae.

375. Missae votivae de mysteriis Domini aut in honorem beatae Mariae Virginis vel Angelorum vel cuiusdam Sancti vel omnium Sanctorum, pro fidelium pietate dici possunt in feriis per annum, etiamsi occurrit memoria ad libitum. Celebrari tamen nequeunt, tamquam votivae, Missae quae referuntur ad mysteria vitae Domini vel Beatae Mariae Virginis, excepta Missa eiusdem Immaculatae Conceptionis, quia eorum celebratio cohaeret cum anni liturgici cursu.

376. In diebus quibus occurrit memoria obligatoria aut feria Adventus usque ad diem 16 decembris inclusive, temporis Nativitatis a die 2 ianuarii, et temporis paschalis post octavam Paschatis, Missae pro variis necessitatibus, ad diversa et votivae per se prohibentur. Si autem aliqua vera necessitas vel utilitas pastoralis id postulet, in celebratione cum populo adhiberi potest Missa huic necessitati vel utilitati respondens, de iudicio rectoris ecclesiae vel ipsius sacerdotis celebrantis.

377. In feriis per annum in quibus occurrunt memoriae ad libitum vel fit Officium de feria, licet celebrare quamlibet Missam vel adhibere quamlibet orationem ad diversa, exceptis tamen Missis ritualibus.

378. Peculiari modo, memoria sanctae Mariae in sabbato commendatur, quia Redemptoris Matri in Liturgia Ecclesiae imprimis et prae omnibus Sanctis veneratio tribuitur.¹⁴⁵

II. DE MISSIS DEFUNCTORUM

379. Sacrificium eucharisticum Paschatis Christi pro defunctis offert Ecclesia ut, inter se communicantibus omnibus Christi membris, quae aliis impetrent spiritualem opem, aliis afferant spei solacium.

380. Inter Missas defunctorum primum locum tenet Missa exsequialis, quae celebrari potest omnibus diebus, exceptis sollemnitatibus de praecepto, feria V Hebdomadae sanctae, Triduo paschali et dominicis Adventus, Quadragesimae et Paschae, servatis insuper omnibus servandis ad normam iuris.¹⁴⁶

381. Missa defunctorum post acceptum mortis nuntium, vel in ultima sepultura defuncti, vel in primo anniversario die, celebrari potest etiam diebus infra octavam Nativitatis, diebus quibus occurrit memoria obligatoria aut feria quae non sit IV Cinerum aut Hebdomadae sanctae.

Aliae Missae defunctorum, seu Missae “cotidianae” celebrari possunt in feriis per annum, in quibus occurrunt memoriae ad libitum vel fit Officium de feria, dummodo pro defunctis revera applicentur.

382. In Missis exsequialibus habeatur de more brevis homilia, secluso tamen quovis genere laudationis funebris.

383. Incitentur fideles, praesertim e familia defuncti, ut etiam per sacram Communionem sacrificium eucharisticum pro defuncto oblatum participant.

384. Si Missa exsequialis directo conectitur cum ritu exsequiarum, dicta oratione post Communionem, et omissio ritus conclusionis, fit ritus ultimae commendationis seu valedictionis; qui ritus nonnisi praesente cadavere celebratur.

385. In ordinandis ac seligendis iis partibus Missae pro defunctis, praesertim Missae exsequialis, quae variari possunt (ex. gr. orationibus, lectionibus, oratione universali), prae oculis habeantur, ut par est, rationes pastorales, quoad defunctum, eius familiam, et astantes.

Specialem insuper rationem habeant pastores de iis qui, per occasionem exsequiarum, liturgicis celebrationibus adsunt vel Evangelium audiunt, sive sunt acatholici sive catholici qui Eucharistiam numquam vel vix umquam participant, vel fidem etiam amisisse videntur: sunt enim sacerdotes ministri Evangelii Christi pro omnibus.

Caput IX

**DE APTATIONIBUS QUAE EPISCOPIS EORUMQUE
CONFERENTIIS COMPETUNT**

386. Missalis Romani instauration, ad normam decretorum Concilii Oecumenici Vaticani II aetate nostra effecta, assidue curavit ut fideles universi, in celebratione eucharistica, plenam illam, consciam atque actuosam participationem praestare possint, quae ab ipsius Liturgiae natura postulatur, et ad quam ipsi fideles, vi suae condicionis, ius habent et officium.¹⁴⁷

Quo autem celebratio normis et spiritui sacrae Liturgiae plenius respondeat, in hac Institutione et in Ordine Missae ulteriores quaedam aliquae aptationes proponuntur, quae iudicio vel Episcopi dioecesanis vel Conferentiarum Episcoporum committuntur.

387. Episcopus dioecesanus, qui ut sacerdos magnus sui gregis habendus est, a quo vita suorum fidelium in Christo quodammodo derivatur et pendet,¹⁴⁸ vitam liturgicam fovere, moderari eique invigilare debet in sua dioecesi. Ipsi, in hac Institutione, committitur concelebrationis disciplinam moderari (*cf. nn. 202, 374*), normas statuere circa munus inserviendi sacerdoti ad altare (*cf. n. 107*), circa sacram Communionem sub utraque specie distribuendam (*cf. 283*), circa domos ecclesiae exstruendas et ordinandas (*cf. n. 291*). Sed ad ipsum primarie spectat spiritum sacrae Liturgiae in presbyteris, diaconis et fidelibus alere.

388. Aptationes, de quibus infra, quae ampliores coordinationem expetunt, in Conferentia Episcoporum, ad normam iuris, sunt determinandae.

389. Ad Conferentias Episcoporum competit imprimis huius Missalis Romani editionem in probatis linguis vernaculis apparare atque approbare, ut, actis ab Apostolica Sede recognitis, in regionibus ad quas pertinet adhibeatur.¹⁴⁹

Missale Romanum sive in textu latino sive in versionibus vernaculis legitime approbatis integre edendum est.

390. Conferentiarum Episcoporum est aptationes definire et, actis a Sede Apostolica recognitis, in ipsum Missale introducere, quae in hac Institutione generali et in Ordine Missae indicantur, uti sunt:

- fidelium gestus et corporis habitus (*cf. supra, n. 43*);
- gestus venerationis erga altare et Evangeliarium (*cf. supra, n. 273*);

- textus cantuum ad introitum, ad praesentationem donorum et ad Communionem (*cf. supra, nn. 48, 74, 87*);
- lectiones e Sacra Scriptura peculiaribus in adiunctis desumendae (*cf. supra, n. 362*);
- forma pro pace tradenda (*cf. supra, n. 82*);
- modus sacrae Communionis recipiendae (*cf. supra, nn. 160, 283*);
- materia altaris et sacrae suppellectilis, praesertim sacrorum vasorum, necnon materia, forma et color vestium liturgicarum (*cf. supra, nn. 301, 326, 329, 339, 342-346*).

Directoria vero aut Instructiones pastorales, quas Conferentiae Episcoporum utiles iudicaverint, praevia Apostolicae Sedis recognitione, in Missale Romanum, loco opportuno, induci poterunt.

391. Iisdem Conferentiis spectat versionibus textuum biblicorum qui in Missae celebratione adhibentur, peculiari cura attendere. Ex sacra Scriptura enim lectiones leguntur et in homilia explicantur, psalmi canuntur, atque ex eius afflatu instinctuque preces, orationes et carmina liturgica effusa sunt, ut ex ea significationem suam actiones et signa accipiunt.¹⁵⁰

Sermo adhibeatur qui captui fidelium respondeat et publicae proclamationi aptus sit, notis tamen servatis quae propriae sunt diversis modis loquendi in libris biblicis adhibitis.

392. Item Conferentiarum Episcoporum erit versionem aliorum textuum assiduo studio apparare, ut, etiam servata indole cuiusque linguae, sensus textus primigenii latini plene et fideliter reddatur. In hoc opere efficiendo, spectare expedit diversa litterarum genera quae in Missa adhibentur, uti sunt orationes praesidentiales, antiphonae, acclamationes, responsa, supplicationes litanicae, etc.

Prae oculis habeatur quod textuum versio non spectat imprimis ad meditationem, sed potius ad proclamationem vel cantum in actu celebrationis.

Sermo adhibeatur fidelibus regionis accommodatus, attamen nobilis ac litteraria qualitate praeditus, firma semper manente necessitate alicuius catechesis de sensu biblico et christiano nonnullorum verborum et sententiarum.

Praestat vero, in regionibus eandem linguam habentibus, pro textibus liturgicis, praesertim vero pro textibus biblicis et pro Ordine Missae eandem versionem, quantum fieri potest, haberi.¹⁵¹

393. Attento loco eminenti, quem in celebratione cantus obtinet, utpote liturgiae pars necessaria vel integralis,¹⁵² Conferentiarum Episcoporum est melodias aptas approbare, praesertim pro textibus Ordinarii Missae, pro populi responsionibus et acclamationibus, et pro peculiaribus ritibus per annum liturgicum occurrentibus.

Item iudicare quasnam formas musicales, melodias, instrumenta musica in cultum divinum admittere liceat, quatenus usui sacro vere apta sint vel aptari possint.

394. Oportet ut quaevis dioecesis suum Calendarium et Proprium Missarum habeat. Conferentia vero Episcoporum, pro sua parte, conficiat calendarium proprium nationis, vel, una cum aliis Conferentiis, calendarium amplioris dicionis, ab Apostolica Sede approbandum.¹⁵³

In hoc opere perficiendo, maxime servanda et tuenda est dies dominica, ut primordialis dies festus, exinde aliae celebrationes, nisi revera sint maximi momenti, ipsi ne praeponantur.¹⁵⁴ Item curetur ne annus liturgicus ex decreto Concilii Vaticani II recognitus elementis secundariis obscuretur.

In calendario nationis conficiendo, dies indicentur (*cf. n. 373*) Rogationum et Quattuor anni Temporum, et formae et textus ad illas celebrandas,¹⁵⁵ aliaeque peculiares determinationes prae oculis habeantur.

Convenit ut, in edendo Missali, celebrationes quae toti nationi vel dicioni sunt propriae suo loco inter celebrationes calendarii generalis inserantur, quae vero regioni vel dioecesi in Appendice particulari locum habeant.

395. Demum, si fidelium participatio et eorum spirituale bonum varietates et profundiores aptationes requirant, ut sacra celebratio ingenio et traditionibus diversarum gentium respondeat, Conferentiae Episcoporum illas Sedi Apostolicae, ad normam art. 40 Constitutionis de sacra Liturgia proponere poterunt, de ipsius consensu introducendas, praesertim pro gentibus quibus Evangelium recentius nuntiatum est.¹⁵⁶ Attente serventur peculiares normae quae per Instructionem “De Liturgia romana et inculturatione” traditae sunt.¹⁵⁷

Ad modum autem in hac re procedendi, haec serventur:

Imprimis praevia propositio Sedi Apostolicae particulatim exponatur, ut, debita facultate concessa, ad singulas aptationes elaborandas procedatur.

His propositis ab Apostolica Sede rite approbatis, experimenta pro temporibus et locis statutis peragentur. Si casus fert, experimenti tempore expleto, Conferentia Episcoporum aptationum prosecutionem determinabit et rei maturam formulationem Apostolicae Sedis iudicio proponet.¹⁵⁸

396. Antequam tamen ad novas aptationes, profundiores praesertim, deveniatur, sedulo curandum erit ut cleri et fidelium debita institutio sapienter ordinateque promoveatur, facultates iam praevisae ad effectum ducantur et normae pastorales, spiritui celebrationis respondentes, plene applicentur.

397. Principium quoque servetur, iuxta quod unaquaeque Ecclesia particularis concordare debet cum universali Ecclesia non solum quoad fidei doctrinam et signa sacramentalia, sed etiam quoad usus universaliter acceptos ab apostolica et continua traditione, qui servandi sunt non solum ut errores vitentur, verum etiam ad fidei integritatem tradendam, quia Ecclesiae lex orandi eius legi credendi respondet.¹⁵⁹

Ritus romanus partem notabilem et pretiosam liturgici thesauri et patrimonii Ecclesiae catholicae constituit, cuius divitiae ad bonum universae Ecclesiae iuvant, ita ut earum amissio ei graviter noceret.

Ritus ille saeculorum decursu non solum usus liturgicos ex urbe Roma ortos servavit sed etiam profundo, organico et harmonico modo alios quosdam in se integravit, qui e consuetudinibus et ingenio diversorum populorum variarumque Ecclesiarum particularium sive Occidentis sive Orientis derivabantur, indolem quandam supraregionalem sic acquirens. Nostris vero temporibus identitas et expressio unitaria huius Ritus invenitur in editionibus typicis librorum liturgicorum ex auctoritate Summi Pontificis promulgatis et in libris liturgicis illis respondentibus, a Conferentiis Episcoporum pro suis dicionibus probatis atque a Sede Apostolica recognitis.¹⁶⁰

398. Norma a Concilio Vaticano II statuta, ut innovationes in instauratione liturgica ne fiant nisi vera et certa utilitas Ecclesiae id exigat, et adhibita cautela ut novae formae ex formis iam exstantibus organice quodammodo crescant,¹⁶¹ ad ipsius quoque Ritus romani inculturationem operandam applicari debet.¹⁶² Inculturatio insuper necessariam temporis copiam requirit ne festinatim et incaute authentica traditio liturgica contaminetur.

Inculturationis denique inquisitio minime contendit ad novas familias rituales creandas, sed culturae datae exigentiis consulere eo tamen modo, ut aptationes inductae sive in Missali sive in aliis libris liturgicis compositae indoli propriae Ritus romani non sint noxiae.¹⁶³

399. Itaque Missale Romanum, quamvis in linguarum diversitate atque in quadam consuetudinum varietate,¹⁶⁴ in posterum servari debet veluti instrumentum et praeclarum signum integritatis et unitatis Ritus romani.¹⁶⁵

-
- ¹ Conc. Oecum. Trid., Sessio XXII, 17 septembris 1562: Denz-Schönm. 1738-1759.
- ² Conc. Oecum. Vat. II, Const. de sacra Liturgia, *Sacrosanctum Concilium*, n. 47; cf. Const. dogm. de Ecclesia, *Lumen gentium*, nn. 3, 28; Decr. de Presbyterorum ministerio et vita, *Presbyterorum ordinis*, nn. 2, 4, 5.
- ³ Missa vespertina in Cena Domini, oratio super oblata. Cf. *Sacramentarium Veronense*, ed. L.C. Mohlberg, n. 93.
- ⁴ Cf. Prex eucharistica III.
- ⁵ Cf. Prex eucharistica IV.
- ⁶ Conc. Oecum. Vat. II, Const. de sacra Liturgia, *Sacrosanctum Concilium*, nn. 7, 47; Decr. de Presbyterorum ministerio et vita, *Presbyterorum ordinis*, n. 5, 18.
- ⁷ Cf. Pius XII, Litt. Enc. *Humani generis*, diei 12 augusti 1950: A.A.S. 42 (1950) pp. 570-571; Paulus VI, *Litt. Enc. Mysterium Fidei*, diei 3 septembris 1965: A.A.S. 57 (1965) pp. 762-769; *Sollemnis Professio Fidei*, diei 30 iunii 1968, nn. 24-26: A.A.S. 60 (1968) pp. 442-443; S. Congr. Rituum, Instr. *Eucharisticum mysterium*, diei 25 maii 1967, nn. 3f, 9: A.A.S. 59 (1967) pp. 543, 547.
- ⁸ Cf. Conc. Oecum. Trid., Sessio XIII, 11 octobris 1551: Denz-Schönm. 1635-1661.
- ⁹ Cf. Conc. Oecum. Vat. II, Decr. de Presbyterorum ministerio et vita, *Presbyterorum ordinis*, n. 2.
- ¹⁰ Cf. Conc. Oecum. Vat. II, Const. de sacra Liturgia, *Sacrosanctum Concilium*, n. 11.
- ¹¹ *Ibidem*, n. 50.
- ¹² Conc. Oecum. Trid., Sessio XXII, Doctr. de ss. Missae Sacrificio, cap. 8: Denz-Schönm. 1749.
- ¹³ *Ibidem*, can. 9: Denz-Schönm. 1759.
- ¹⁴ *Ibidem*, cap. 8: Denz-Schönm. 1749.
- ¹⁵ Cf. Conc. Oecum. Vat. II, Const. de sacra Liturgia, *Sacrosanctum Concilium*, n. 33.
- ¹⁶ *Ibidem*, n. 36.
- ¹⁷ *Ibidem*, n. 52.
- ¹⁸ *Ibidem*, n. 35, 3.
- ¹⁹ *Ibidem*, n. 55.
- ²⁰ Conc. Oecum. Trid., Sessio XXII, Doctr. de ss. Missae Sacrificio, cap. 6: Denz-Schönm. 1747.
- ²¹ Cf. Conc. Oecum. Vat. II, Const. de sacra Liturgia, *Sacrosanctum Concilium*, n. 55.
- ²² Cf. Conc. Oecum. Vat. II, Const. de sacra Liturgia, *Sacrosanctum Concilium*, n. 41; Const. dogm. de Ecclesia, *Lumen gentium*, n. 11; Decr. de Presbyterorum ministerio et vita, *Presbyterorum ordinis*, nn. 2, 5, 6; Decr. de pastorali Episcoporum munere, *Christus Dominus*, n. 30; Decr. de Oecumenismo, *Unitatis redintegratio*, n. 15; S. Congr. Rituum, Instr. *Eucharisticum mysterium*, diei 25 maii 1967, nn. 3 e, 6: A.A.S. 59 (1967) pp. 542, 544-545.
- ²³ Cf. Conc. Oecum. Vat. II, Const. de sacra Liturgia, *Sacrosanctum Concilium*, n. 10.
- ²⁴ Cf. *ibidem*, n. 102.
- ²⁵ Cf. Conc. Oecum. Vat. II, Const. de sacra Liturgia, *Sacrosanctum Concilium*, n. 10; Decr. de Presbyterorum ministerio et vita, *Presbyterorum ordinis*, n. 5.
- ²⁶ Cf. Conc. Oecum. Vat. II, Const. de sacra Liturgia, *Sacrosanctum Concilium*, nn. 14, 19, 26, 28, 30.
- ²⁷ Cf. *ibidem*, n. 47.
- ²⁸ Cf. *ibidem*, n. 14.
- ²⁹ Cf. *ibidem*, n. 41.
- ³⁰ Cf. Conc. Oecum. Vat. II, Decr. de Presbyterorum ministerio et vita, *Presbyterorum ordinis*, n. 13; *Codex Iuris Canonici*, can. 904.
- ³¹ Cf. Conc. Oecum. Vat. II, Const. de sacra Liturgia, *Sacrosanctum Concilium*, n. 59.

- ³² Quoad peculiare Missae celebrationes servetur quod statutum est: cf. pro Missis in coetibus particularibus: S. Congr. pro Cultu Divino, Instr. *Actio pastoralis*, diei 15 maii 1969: A.A.S. 61 (1969) pp. 806-811; pro Missis cum pueris: *Directorium de Missis cum pueris*, die 1 novembris 1973: A.A.S. 66 (1974) pp. 30-46; de modo uniendi Horas Officii cum Missa: *Institutio generalis de Liturgia Horarum*, nn. 93-98; de modo uniendi quasdam benedictiones et coronationem imaginis beatae Mariae Virginis cum Missa: *Rituale Romanum, De Benedictionibus*, editio typica 1984, Praenotanda n. 28; Ordo coronandi imaginem beatae Mariae Virginis, editio typica 1981, nn. 10 et 14.
- ³³ Cf. Conc. Oecum. Vat. II, Decr. de pastoralis Episcoporum munere, *Christus Dominus*, n. 15; cf. etiam Const. de sacra Liturgia, *Sacrosanctum Concilium*, n. 41.
- ³⁴ Cf. Conc. Oecum. Vat. II, Const. de sacra Liturgia, *Sacrosanctum Concilium*, n. 22.
- ³⁵ Cf. etiam Conc. Oecum. Vat. II, Const. de sacra Liturgia, *Sacrosanctum Concilium*, nn. 58, 40; Paulus VI, Const. Ap. *Missale Romanum*, supra.
- ³⁶ Congr. de Cultu Divino et Disciplina Sacramentorum, Instr. *Varietates legitimae*, diei 25 ianuarii 1994: A.A.S. 87 (1995) pp. 288-314.
- ³⁷ Cf. Conc. Oecum. Vat. II, Decr. de Presbyterorum ministerio et vita, *Presbyterorum ordinis*, n. 5; Const. de sacra Liturgia, *Sacrosanctum Concilium*, n. 33.
- ³⁸ Cf. Conc. Oecum. Trid., Sessio XXII, Doctr. de ss. Missae Sacrificio, cap. 1: Denz-Schönm. 1740; cf. Paulus VI, *Sollemnis professio fidei*, diei 30 iunii 1968, n. 24: A.A.S. 60 (1968) p. 442.
- ³⁹ Cf. Conc. Oecum. Vat. II, Const. de sacra Liturgia, *Sacrosanctum Concilium*, n. 7; Paulus VI, *Litt. Enc. Mysterium Fidei*, diei 3 septembris 1965: A.A.S. 57 (1965) p. 764; S. Congr. Rituum, Instr. *Eucharisticum mysterium*, diei 25 maii 1967, n. 3: A.A.S. 59 (1967) p. 547.
- ⁴⁰ Cf. Conc. Oecum. Vat. II, Const. de sacra Liturgia, *Sacrosanctum Concilium*, n. 56; S. Congr. Rituum, Instr. *Eucharisticum mysterium*, diei 25 maii 1967, n. 3: A.A.S. 59 (1967) p. 542.
- ⁴¹ Cf. Conc. Oecum. Vat. II, Const. de sacra Liturgia, *Sacrosanctum Concilium*, nn. 48, 51; Const. dogm. de divina Revelatione, *Dei Verbum*, n. 21; Decr. de Presbyterorum ministerio et vita, *Presbyterorum ordinis*, n. 4.
- ⁴² Cf. Conc. Oecum. Vat. II, Const. de sacra Liturgia, *Sacrosanctum Concilium*, nn. 7, 33, 52.
- ⁴³ Cf. *ibidem*, n. 33.
- ⁴⁴ Cf. S. Congr. Rituum, Instr. *Musicam sacram*, diei 5 martii 1967, n. 14: A.A.S. 59 (1967) p. 304.
- ⁴⁵ Cf. Conc. Oecum. Vat. II, Const. de sacra Liturgia, *Sacrosanctum Concilium*, nn. 26-27; S. Congr. Rituum, Instr. *Eucharisticum mysterium*, diei 25 maii 1967, n. 3d: A.A.S. 59 (1967) p. 542.
- ⁴⁶ Cf. Conc. Oecum. Vat. II, Const. de sacra Liturgia, *Sacrosanctum Concilium*, n. 30.
- ⁴⁷ Cf. S. Congr. Rituum, Instr. *Musicam sacram*, diei 5 martii 1967, n. 16a: A.A.S. 59 (1967) p. 305.
- ⁴⁸ S. Augustinus Hipponensis, *Sermo 336*, 1: PL 38, 1472.
- ⁴⁹ Cf. S. Congr. Rituum, Instr. *Musicam sacram*, diei 5 martii 1967, nn. 7, 16: A.A.S. 59 (1967) pp. 302, 305.
- ⁵⁰ Cf. Conc. Oecum. Vat. II, Const. de sacra Liturgia, *Sacrosanctum Concilium*, n. 116; etiam *ibidem*, n. 30.
- ⁵¹ Cf. Conc. Oecum. Vat. II, Const. de sacra Liturgia, *Sacrosanctum Concilium*, n. 54; cf. S. Congr. Rituum, Instr. *Inter Oecumenici*, diei 26 septembris 1964, n. 59: A.A.S. 56 (1964) p. 891; Instr. *Musicam sacram*, diei 5 martii 1967, n. 47: A.A.S. 59 (1967) p. 314.
- ⁵² Cf. Conc. Oecum. Vat. II, Const. de sacra Liturgia, *Sacrosanctum Concilium*, nn. 30, 34; cf. *ibidem* etiam n. 21.
- ⁵³ Cf. *ibidem*, n. 40; cf. Congr. de Cultu Divino et Disciplina Sacramentorum, Instr. *Varietates legitimae*, diei 25 ianuarii 1994, n. 41: A.A.S. 87 (1995) p. 304.
- ⁵⁴ Cf. Conc. Oecum. Vat. II, Const. de sacra Liturgia, *Sacrosanctum Concilium*, n. 30; cf. S. Congr. Rituum, Instr. *Musicam sacram*, diei 5 martii 1967, n. 17: A.A.S. 59 (1967) p. 305.
- ⁵⁵ Cf. Ioannes Paulus II, Litt. Ap. *Dies Domini*, diei 31 maii 1998, n. 50: A.A.S. 90 (1998) p. 745.
- ⁵⁶ Cf. infra, pp. 1249-1252.
- ⁵⁷ Cf. Tertullianus, *Adversus Marcionem*, IV, 9: CCSL 1, p.560; Origenes, *Disputatio cum Heraclida*, n. 4, 24: SCh 67, p. 62; Statuta Concilii Hipponensis Breviata, 21: CCSL 149, p. 39.
- ⁵⁸ Cf. Conc. Oecum. Vat. II, Const. de sacra Liturgia, *Sacrosanctum Concilium*, n. 33.
- ⁵⁹ Cf. *ibidem*, n. 7.
- ⁶⁰ Cf. Missale Romanum, *Ordo lectionum Missae*, editio typica altera 1981, n.28.
- ⁶¹ Cf. *ibidem*, n. 51.

- ⁶² Cf. Ioannes Paulus II, Litt. Ap. *Vicesimus quintus annus*, diei 4 decembris 1988, n. 13: A.A.S. 81 (1989) p. 910.
- ⁶³ Cf. Conc. Oecum. Vat. II, Const. de sacra Liturgia, *Sacrosanctum Concilium*, n. 52; cf. *Codex Iuris canonici*, can. 767 § 1.
- ⁶⁴ Cf. S. Congr. Rituum, Instr. *Inter Oecumenici*, diei 26 septembris 1964, n. 54: A.A.S. 56 (1964) p. 890.
- ⁶⁵ Cf. *Codex Iuris canonici*, can. 767 § 1; Pont. Comm. Codicis Iuris Canonici authentice interpretando, *respons. ad dubium circa can. 767 § 1*: A.A.S. 79 (1987), p. 1249; Instructio interdicasterialis de quibusdam quaestionibus circa fidelium laicorum cooperationem sacerdotum ministerium spectantem, *Ecclesiae de mysterio*, diei 15 augusti 1997, art. 3: A.A.S. 89 (1997), p. 864.
- ⁶⁶ Cf. S. Congr. Rituum, Instr. *Inter Oecumenici*, diei 26 septembris 1964, n. 53: A.A.S. 56 (1964) p. 890.
- ⁶⁷ Cf. Conc. Oecum. Vat. II, Const. de sacra Liturgia, *Sacrosanctum Concilium*, n. 53.
- ⁶⁸ Cf. S. Congr. Rituum, Instr. *Inter Oecumenici*, diei 26 septembris 1964, n. 56: A.A.S. 56 (1964) p. 890.
- ⁶⁹ Cf. Conc. Oecum. Vat. II, Const. de sacra Liturgia, *Sacrosanctum Concilium*, n. 47; S. Congr. Rituum, Instr. *Eucharisticum mysterium*, diei 25 maii 1967, nn. 3a, b: A.A.S. 59 (1967) pp. 540-541.
- ⁷⁰ Cf. S. Congr. Rituum, Instr. *Inter Oecumenici*, diei 26 septembris 1964, n. 91: A.A.S. 56 (1964) p. 898; Instr. *Eucharisticum mysterium*, diei 25 maii 1967, n. 24: A.A.S. 59 (1967) p. 554.
- ⁷¹ Conc. Oecum. Vat. II, Const. de sacra Liturgia, *Sacrosanctum Concilium*, n. 48; S. Congr. Rituum, Instr. *Eucharisticum mysterium*, diei 25 maii 1967, n. 12: A.A.S. 59 (1967) pp. 548-549.
- ⁷² Cf. Conc. Oecum. Vat. II, Const. de sacra Liturgia, *Sacrosanctum Concilium*, n. 48; Decr. de Presbyterorum ministerio et vita, *Presbyterorum ordinis*, n. 5; cf. S. Congr. Rituum, Instr. *Eucharisticum mysterium*, diei 25 maii 1967, n. 12: A.A.S. 59 (1967) pp. 548-549.
- ⁷³ Cf. S. Congr. Rituum, Instr. *Eucharisticum mysterium*, diei 25 maii 1967, nn. 31, 32: A.A.S. 59 (1967) pp. 558-559; S. Congr. de Disciplina Sacramentorum, Instr. *Immensae caritatis*, diei 29 ianuarii 1973, n. 2: A.A.S. 65 (1973) pp. 267-268.
- ⁷⁴ Cf. S. Congr. pro Sacramentis et Cultu Divino, Instr. *Inaestimabile donum*, diei 3 aprilis 1980, n. 17: A.A.S. 72 (1980) p. 338.
- ⁷⁵ Cf. Conc. Oecum. Vat. II, Const. de sacra Liturgia, *Sacrosanctum Concilium*, n. 26.
- ⁷⁶ Cf. *ibidem*, n. 14.
- ⁷⁷ Cf. *ibidem*, n. 28.
- ⁷⁸ Cf. Conc. Oecum. Vat. II, Const. dogm. de Ecclesia, *Lumen gentium*, nn. 26, 28; Const. de sacra Liturgia, *Sacrosanctum Concilium*, n. 42.
- ⁷⁹ Cf. Conc. Oecum. Vat. II, Const. de sacra Liturgia, *Sacrosanctum Concilium*, n. 26.
- ⁸⁰ Cf. *Caeremoniale Episcoporum*, nn. 175-186.
- ⁸¹ Cf. Conc. Oecum. Vat. II, Const. dogm. de Ecclesia, *Lumen gentium*, n. 28; Decretum de Presbyterorum ministerio et vita, *Presbyterorum ordinis*, n. 2.
- ⁸² Cf. Paulus VI, Litt. Ap. *Sacrum diaconatus Ordinem*, diei 18 iunii 1967: A.A.S. 59 (1967) 697-704; Pontificale Romanum, *De Ordinatione Episcopi, presbyterorum et diaconorum*, editio typica altera, 1989, n. 173.
- ⁸³ Conc. Oecum. Vat. II, Const. de sacra Liturgia, *Sacrosanctum Concilium*, n. 48; S. Congr. Rituum, Instr. *Eucharisticum mysterium*, diei 25 maii 1967, n. 12: A.A.S. 59 (1967) pp. 548-549.
- ⁸⁴ Cf. *Codex Iuris Canonici*, can. 910 § 2; Instructio interdicasterialis de quibusdam quaestionibus circa fidelium laicorum cooperationem sacerdotum ministerium spectantem, *Ecclesiae de mysterio*, diei 15 augusti 1997, art. 8: A.A.S. 89 (1997), p. 871.
- ⁸⁵ Cf. S. Congr. de Disciplina Sacramentorum, Instr. *Immensae caritatis*, diei 29 ianuarii 1973, n. 1: A.A.S. 65 (1973) pp. 265-266; *Codex Iuris Canonici*, can. 230 §3.
- ⁸⁶ Conc. Oecum. Vat. II, Const. de sacra Liturgia, *Sacrosanctum Concilium*, n. 24.
- ⁸⁷ Cf. S. Congr. Rituum, Instr. *Musicam sacram*, diei 5 martii 1967, n. 19: A.A.S. 59 (1967) p. 306.
- ⁸⁸ Cf. *ibidem*, n. 21: A.A.S. 59 (1967) pp. 306-307.
- ⁸⁹ Cf. Pont. Cons. de Legum textibus interpretandis, responsio ad propositum dubium circa can. 230 §2: A.A.S. 86 (1994) p.541.
- ⁹⁰ Cf. Conc. Oecum. Vat. II, Const. de sacra Liturgia, *Sacrosanctum Concilium*, n. 22.
- ⁹¹ Cf. Conc. Oecum. Vat. II, Const. de sacra Liturgia, *Sacrosanctum Concilium*, n. 41.
- ⁹² Cf. *Caeremoniale Episcoporum*, nn. 119-186.

- ⁹³ Cf. Conc. Oecum. Vat. II, Const. de sacra Liturgia, *Sacrosanctum Concilium*, n. 42; Const. dogm. de Ecclesia, *Lumen gentium*, n. 28; Decr. de Presbyterorum ministerio et vita, *Presbyterorum ordinis*, n. 5; S. Congr. Rituum, Instr. *Eucharisticum mysterium*, diei 25 maii 1967, n. 26: A.A.S. 59 (1967) p. 555.
- ⁹⁴ Cf. S. Congr. Rituum, Instr. *Eucharisticum mysterium*, diei 25 maii 1967, n. 47: A.A.S. 59 (1967) p. 565.
- ⁹⁵ *ibidem*, n. 26: A.A.S. 59 (1967) p. 555; Instr. *Musicam sacram*, diei 5 martii 1967, nn. 16, 27: A.A.S. 59 (1967) pp. 305, 308.
- ⁹⁶ Cf. Instructio interdicasterialis de quibusdam quaestionibus circa fidelium laicorum cooperationem sacerdotum ministerium spectantem, *Ecclesiae de mysterio*, diei 15 augustii 1997, art. 6: A.A.S. 89 (1997), p. 869.
- ⁹⁷ Cf. S. Congr. pro Sacramentis et Cultu Divino, Instr. *Inaestimabile donum*, diei 3 aprilis 1980, n. 10: A.A.S. 72 (1980) p. 336; Instructio interdicasterialis de quibusdam quaestionibus circa fidelium laicorum cooperationem sacerdotum ministerium spectantem, *Ecclesiae de mysterio*, diei 15 augustii 1997, art. 8: A.A.S. 89 (1997), p. 871.
- ⁹⁸ Cf. *infra*, Appendix, Ritus ad deputandum ministrum sacrae Communionis ad actum distribuendae, p. 1253.
- ⁹⁹ Cf. *Caeremoniale Episcoporum*, nn. 1118 – 1121.
- ¹⁰⁰ Cf. Paulus VI, Litt. Apost. *Ministeria quaedam*, diei 15 aug. 1972: A.A.S. 64 (1972) p. 532.
- ¹⁰¹ Cf. Conc. Oecum. Vat. II, Const. de sacra Liturgia, *Sacrosanctum Concilium*, n. 57; *Codex Iuris Canonici*, can. 902.
- ¹⁰² Cf. S. Congr. Rituum, Instr. *Eucharisticum mysterium*, diei 25 maii 1967, n. 47: A.A.S. 59 (1967) p. 566.
- ¹⁰³ *ibidem*, p. 565.
- ¹⁰⁴ Cf. Benedictus XV, Const. Ap. *Incruentum altaris sacrificium*, diei 10 augusti 1915: A.A.S. 7 (1915) pp. 401-404.
- ¹⁰⁵ Cf. S. Congr. Rituum, Instr. *Eucharisticum mysterium*, diei 25 maii 1967, n. 32: A.A.S. 59 (1967) p. 558.
- ¹⁰⁶ Cf. Conc. Oecum. Trid., Sessio XXI, 16 iulii 1562, Decr. de Communionem eucharistica, capp. 1-3: Denz-Schönm. 1725-1729.
- ¹⁰⁷ Cf. *ibidem*, cap. 2: Denz-Schönm. 1728.
- ¹⁰⁸ Cf. Conc. Oecum. Vat. II, Const. de sacra Liturgia, *Sacrosanctum Concilium*, nn. 122-124; Decr. de Presbyterorum ministerio et vita, *Presbyterorum ordinis*, n. 5; S. Congr. Rituum, Instr. *Inter Oecumenici*, diei 26 septembris 1964, n. 90: A.A.S. 56 (1964) p. 897; Instr. *Eucharisticum mysterium*, diei 25 maii 1967, n. 24: A.A.S. 59 (1967) p. 554; *Codex Iuris Canonici*, can. 932 § 1.
- ¹⁰⁹ Cf. Conc. Oecum. Vat. II, Const. de sacra Liturgia, *Sacrosanctum Concilium*, n. 123.
- ¹¹⁰ Cf. S. Congr. Rituum, Instr. *Eucharisticum mysterium*, diei 25 maii 1967, n. 24: A.A.S. 59 (1967) p. 554.
- ¹¹¹ Cf. Conc. Oecum. Vat. II, Const. de sacra Liturgia, *Sacrosanctum Concilium*, nn. 123, 129; S. Congr. Rituum, Instr. *Inter Oecumenici*, diei 26 septembris 1964, n. 13c: A.A.S. 56 (1964) p. 880.
- ¹¹² Cf. Conc. Oecum. Vat. II, Const. de sacra Liturgia, *Sacrosanctum Concilium*, n. 123.
- ¹¹³ *ibidem*, n. 126; S. Congr. Rituum, Instr. *Inter Oecumenici*, diei 26 septembris 1964, n. 91: A.A.S. 56 (1964) p. 898.
- ¹¹⁴ Cf. S. Congr. Rituum, Instr. *Inter Oecumenici*, diei 26 septembris 1964, nn. 97-98: A.A.S. 56 (1964) p. 899.
- ¹¹⁵ Cf. *ibidem*, n. 91: A.A.S. 56 (1964) p. 898.
- ¹¹⁶ Cf. *ibidem*.
- ¹¹⁷ Cf. S. Congr. Rituum, Instr. *Inter Oecumenici*, diei 26 septembris 1964, n. 96: A.A.S. 56 (1964) p. 899.
- ¹¹⁸ Cf. *Rituale Romanum, De Benedictionibus*, editio typica 1984, *Ordo benedictionis occasione data auspicandi novum ambonem*, nn. 900-918.
- ¹¹⁹ Cf. S. Congr. Rituum, Instr. *Inter Oecumenici*, diei 26 septembris 1964, n. 92: A.A.S. 56 (1964) p. 898.
- ¹²⁰ Cf. *Rituale Romanum, De Benedictionibus*, editio typica 1984, *Ordo benedictionis occasione data auspicandi novam cathedram seu sedem praesidentiae*, nn. 880-899.
- ¹²¹ Cf. S. Congr. Rituum, Instr. *Inter Oecumenici*, diei 26 septembris 1964, n. 92: A.A.S. 56 (1964) p. 898.
- ¹²² Cf. Conc. Oecum. Vat. II, Const. de sacra Liturgia *Sacrosanctum Concilium*, n. 32.
- ¹²³ Cf. S. Congr. Rituum, Instr. *Musicam sacram*, diei 5 martii 1967, n. 23: A.A.S. 59 (1967) p. 307.
- ¹²⁴ Cf. *Rituale Romanum, De benedictionibus*, editio typica 1984, *Ordo benedictionis organi*, nn. 1052-1067.

- ¹²⁵ Cf. S. Congr. Rituum, Instr. *Eucharisticum mysterium*, diei 25 maii 1967, n. 54: A.A.S. 59 (1967) p. 568; Instr. *Inter Oecumenici*, diei 26 septembris 1964, n. 95: A.A.S. 56 (1964) p. 898.
- ¹²⁶ Cf. S. Congr. Rituum, Instr. *Eucharisticum mysterium*, diei 25 maii 1967, n. 52: A.A.S. 59 (1967) p. 568; Instr. *Inter Oecumenici*, diei 26 septembris 1964, n. 95: A.A.S. 56 (1964) p. 898; S. Congr. de Sacramentis, Instr. *Nullum unquam tempore*, diei 28 maii 1938, n. 4: A.A.S. 30 (1938) pp. 199-200; *Rituale Romanum, De sacra Communione et de cultu mysterii eucharistici extra Missam*, editio typica 1973, nn. 10-11; *Codex Iuris Canonici*, can. 938 § 3.
- ¹²⁷ Cf. *Rituale Romanum, De Benedictionibus*, editio typica 1984, *Ordo benedictionis occasione data auspicandi novum tabernaculum eucharisticum*, nn. 919-929.
- ¹²⁸ Cf. S. Congr. Rituum, Instr. *Eucharisticum mysterium*, diei 25 maii 1967, n. 55: A.A.S. 59 (1967) p. 569.
- ¹²⁹ *Ibidem*, n. 53: A.A.S. 59 (1967) p. 568; *Rituale Romanum, De sacra Communione et de cultu mysterii eucharistici extra Missam*, editio typica 1973, n. 9; *Codex Iuris Canonici*, can. 938 § 2; Ioannes Paulus II, Epist. *Dominicae Cenae*, diei 24 februarii 1980, n. 3: A.A.S. 72 (1980) pp. 117-119.
- ¹³⁰ Cf. *Codex Iuris Canonici*, can. 940; S. Congr. Rituum, Instr. *Eucharisticum mysterium*, diei 25 maii 1967, n. 57: A.A.S. 59 (1967) p. 569; cf. *Rituale Romanum, De sacra Communione et de cultu mysterii eucharistici extra Missam*, editio typica 1973, n. 11.
- ¹³¹ Cf. praesertim S. Congr. de Sacramentis, Instr. *Nullum unquam tempore*, diei 28 maii 1938: A.A.S. 30 (1938) pp. 198-207; *Codex Iuris Canonici*, can. 934-944.
- ¹³² Cf. Conc. Oecum. Vat. II, Const. de sacra Liturgia *Sacrosanctum Concilium*, n. 8.
- ¹³³ Cf. Pontificale Romanum, *Ordo Dedicationis ecclesiae et altaris*, editio typica 1977, cap. IV, n. 10; *Rituale Romanum, De Benedictionibus*, editio typica 1984, *Ordo ad benedicendas imagines quae fidelium venerationi publicae exhibentur*, n. 984 – 1031.
- ¹³⁴ Cf. Conc. Oecum. Vat. II, Const. de sacra Liturgia, *Sacrosanctum Concilium*, n. 125.
- ¹³⁵ Cf. Conc. Oecum. Vat. II, Const. de sacra Liturgia, *Sacrosanctum Concilium*, n. 128.
- ¹³⁶ Cf. Pontificale Romanum, *Ordo Dedicationis ecclesiae et altaris*, editio typica 1977, *Ordo benedictionis calicis et patenae*; *Rituale Romanum, De Benedictionibus*, editio typica 1984, *Ordo benedictionis rerum quae in liturgicis celebrationibus usurpantur*, nn. 1068 – 1084.
- ¹³⁷ Cf. *Rituale Romanum, De Benedictionibus*, editio typica 1984, *Ordo benedictionis rerum quae in liturgicis celebrationibus usurpantur*, n. 1070.
- ¹³⁸ Cf. Conc. Oecum. Vat. II, Const. de sacra Liturgia, *Sacrosanctum Concilium*, n. 128.
- ¹³⁹ Cf. *ibidem*.
- ¹⁴⁰ Quoad benedictionem rerum quae in domibus ecclesiae ad usum liturgicum destinantur, cf. *Rituale Romanum, De Benedictionibus*, editio typica 1984, pars III.
- ¹⁴¹ Cf. Conc. Oecum. Vat. II, Const. de sacra Liturgia, *Sacrosanctum Concilium*, n. 51.
- ¹⁴² *Missale Romanum, Ordo lectionum Missae*, editio typica altera 1981, Praenotanda, n.80.
- ¹⁴³ *Ibidem*, n.81.
- ¹⁴⁴ Cf. Conc. Oecum. Vat. II, Const. de sacra Liturgia, *Sacrosanctum Concilium*, n. 61.
- ¹⁴⁵ Cf. Conc. Oecum. Vat. II, Const. dogm. de Ecclesia, *Lumen gentium*, n. 54; Paulus VI, Adhort. Ap., *Marialis cultus*, diei 2 februarii 1974, n. 9: A.A.S. 66 (1974) pp. 122-123.
- ¹⁴⁶ Cf. praesertim *Codex Iuris Canonici*, can. 1176-1185; et *Rituale Romanum, Ordo Exsequiarum*, editio typica 1969.
- ¹⁴⁷ Cf. Conc. Oecum. Vat. II, Const. de sacra Liturgia, *Sacrosanctum Concilium*, n. 14.
- ¹⁴⁸ Cf. *ibidem*, n. 41.
- ¹⁴⁹ *Codex Iuris Canonici*, can. 838 § 3.
- ¹⁵⁰ Cf. *ibidem*, n. 24.
- ¹⁵¹ Cf. *ibidem*, n. 36 § 3.
- ¹⁵² Cf. *ibidem*, n. 112.
- ¹⁵³ *Normae Universales de Anno liturgico et de Calendario*, nn. 48-51, *infra*, p.99; cf. S. Congr. pro Cultu Divino, Instr. *Calendaria particularia*, diei 24 iunii 1970, nn. 4, 8: A.A.S. 62 (1970) pp. 652-653.
- ¹⁵⁴ Conc. Oecum. Vat. II, Const. de sacra Liturgia, *Sacrosanctum Concilium*, n. 106.
- ¹⁵⁵ Cf. *Normae Universales de Anno liturgico et de Calendario*, n. 46, *infra*, p.98; cf. S. Congr. pro Cultu Divino, Instr. *Calendaria particularia*, diei 24 iunii 1970 n. 38: A.A.S. 62 (1970) p. 660.

- ¹⁵⁶ Conc. Oecum. Vat. II, Const. de sacra Liturgia, *Sacrosanctum Concilium*, nn. 37-40.
- ¹⁵⁷ Congr. de Cultu Divino et Disciplina Sacramentorum, Instr. *Varietates legitimae*, diei 25 ianuarii 1994, nn. 54, 62-69: A.A.S. 87 (1995) pp. 308-309, 311-313.
- ¹⁵⁸ *Ibidem*, nn. 66-68: A.A.S. 87 (1995) 313.
- ¹⁵⁹ *Ibidem*, nn. 26-27: A.A.S. 87 (1995) pp. 298-299.
- ¹⁶⁰ Cf. Ioannes Paulus II, Litt. Ap. *Vicesimus quintus annus*, diei 4 decembris 1988, n. 16: A.A.S. 81 (1989) p. 912; Congr. de Cultu Divino et Disciplina Sacramentorum, Instr. *Varietates legitimae*, diei 25 ianuarii 1994, nn. 2, 36: A.A.S. 87 (1995) pp. 288, 302.
- ¹⁶¹ Cf. Conc. Oecum. Vat. II, Const. de sacra Liturgia, *Sacrosanctum Concilium*, n. 23.
- ¹⁶² Congr. de Cultu Divino et Disciplina Sacramentorum, Instr. *Varietates legitimae*, diei 25 ianuarii 1994, n. 46: A.A.S. 87 (1995) p. 306.
- ¹⁶³ Cf. *ibidem*, n. 36: A.A.S. 87 (1995) p. 302.
- ¹⁶⁴ Cf. *ibidem*, n. 54: A.A.S. 87 (1995) pp. 308-309.
- ¹⁶⁵ Conc. Oecum. Vat. II, Const. de sacra Liturgia, *Sacrosanctum Concilium*, n. 38; Paulus VI, Const. Ap. *Missale Romanum*, *supra*, p.14.